

**T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DEVLET YARDIMLARI VE DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN
DIŞ TİCARETTEKİ YERİ VE ÖNEMİ**

DOKTORA TEZİ

Yusuf İNAMOĞLU

Uluslararası Ticaret Doktora Programı

ARALIK 2019

**T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DEVLET YARDIMLARI VE DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN
DIŞ TİCARETTEKİ YERİ VE ÖNEMİ**

DOKTORA TEZİ

**Yusuf İNAMOĞLU
144236004**

Uluslararası Ticaret Doktora Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Uğur ÖZGÖKER

ARALIK 2019

ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Devlet Yardımları ve Dahilde İşleme Rejiminin Dış Ticaretteki Yeri Ve Önemi” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim. (25/12/2019)

Yusuf İNAMOĞLU

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı gerçekleştirmemde değerli görüşleri ile bana yol gösteren, katkılarını ve desteklerini esirgemeyen başta danışmanım Prof. Dr. Uğur ÖZGÖKER'e, değerli hocalarım Prof. Dr. Hasret ÇOMAK'a, Dr. Öğr. Üyesi Feyza BAŞAR'a ve Dr. Öğr. Üyesi Ümit BOZOKLU'ya teşekkürlerimi sunuyorum.

Tüm destekleri ve katkıları için İNAMOĞLU ve KESİCİ aileme ve tüm dostlara en derin şükranlarımla...

Aralık 2019

Yusuf İNAMOĞLU

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	v
ÇİZELGE LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
ÖZET	ix
ABSTRACT	xi
1. GİRİŞ	1
2. DIŞ TİCARET TEORİLERİ VE DIŞ TİCARET DENGESİ SAĞLAMA POLİTİKALARI	5
2.1 Dış Ticaret Teorileri	5
2.1.1 Klasik dönem öncesi anlayış ve merkantilizm	5
2.1.2 Fیزیokrasi.....	6
2.1.3 Klasik dış ticaret teorisi	7
2.1.3.1 Mutlak üstünlükler teorisi	8
2.1.3.2 Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi	10
2.1.3.3 John Stuart Mill ve klasik dış ticaret yaklaşımı	11
2.1.4 Neoklasik dış ticaret teorisi.....	12
2.1.5 Modern dış ticaret teorileri	12
2.2 Dış ticaret denge politikaları ve küresel ticaret savaşları	13
2.2.1 İthal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisi.....	15
2.2.2 İhracata dayalı sanayileşme stratejisi.....	16
2.3 Dış Ticaret Denge Politikaları ve Yeni Korumacılık Anlayışı.....	17
2.3.1 Liberal dış ticaret politikaları ve uluslararası ticaretin gelişimi	19
2.3.2 Küresel ticaret savaşları ve yeni korumacılık anlayışı.....	23
2.4 Yeni Dış Ticaret Dengesi Sağlama Politikaları ve Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri	33
3. TEŞVİK KAVRAMI VE AMAÇLARI	37
3.1 Devlet Teşviklerine İlişkin Yaklaşımlar.....	38
3.1.1 Dünya ticaret örgütü (DTÖ) sübvansiyon tanımı	39
3.1.1.1 Yasaklanmış sübvansiyonlar	40
3.1.1.2 Karşı önlem alınabilir veya dava edilebilir sübvansiyonlar	41
3.1.1.3 Karşı önlem alınmasını gerektirmeyen veya dava edilemeyen sübvansiyonlar	41
3.1.2 OECD Kapsamında devlet yardımları tanımlaması.....	42
3.1.3 Avrupa Birliği (AB) kapsamında devlet yardımları tanımlaması.....	42
3.2 İhracat Kavramı ve Çeşitleri.....	44
3.2.1 İhracat kavramı	44
3.2.2 İhracat çeşitleri.....	45
3.2.2.1 Mevzuat çerçevesinde ihracat çeşitleri.....	45
Özellik arz etmeyen ihracat	45
Özelliği olan ihracat	45

3.2.2.2 Uluslararası pazarlara giriş metoduna göre ihracat çeşitleri	45
Dolaylı ihracat	46
Doğrudan ihracat	46
4. İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ VE DIŞ TİCARETTE DENGE	
POLİTİKALARI.....	47
4.1 İhracatı Teşvik Tedbirleri Ve Örnek Uygulamaları: Güney Kore Ekonomisinin Dönüşümü	48
4.2 İhracatı Teşvik Tedbirleri Çerçevesinde Türkiye ve Güney Kore Uygulamalarının Karşılaştırılması.....	51
4.3 İhracatın Önemi ve Ekonomik Büyümeye Etkisi.....	55
4.4 Türkiye'nin İhracatının Gelişimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.....	59
4.5 Türkiye'de İhracatı Teşvik Tedbirleri	63
4.5.1 1980 Öncesi Türkiye'de ihracatı teşvik tedbirleri ve uygulamaları	64
4.5.2 1980 Sonrası Türkiye'de ihracatı teşvik tedbirleri ve uygulamaları.....	65
4.6 Türkiye'de Uygulanan İhracat Teşvikleri	67
4.6.1 Pazar araştırmasına ilişkin pazara giriş desteği	68
4.6.2 Rapor ve yurt dışı şirket alım desteği	68
4.6.3 Sektörel ticaret heyeti ve alım heyeti programları desteği	69
4.6.4 E-Ticaret niteliğindeki siteler kapsamında üyelik desteği.....	69
4.6.5 Pazara giriş belgelerinin desteklenmesi.....	69
4.6.6 Uluslararası rekabetçiliğin geliştirilmesinin desteklenmesi (UR-GE).....	70
4.6.7 İhracatçıya alıcı kredisi ve sigorta tazmin desteği.....	70
4.6.8 Fuar katılım desteği	70
4.6.9 Markalaşma ve TURQUALITY® desteği.....	70
4.6.10 Vergi, resim ve harç istisnası.....	72
4.6.11 İhracatta KDV istisnası.....	72
4.7 Gümrük Rejim Türleri ve Bu Kapsamdaki Teşvikler	72
4.7.1 Serbest dolaşıma giriş rejimi.....	72
4.7.2 Transit rejimi.....	73
4.7.3 Antrepo rejimi.....	73
4.7.4 Hariçte işleme rejimi.....	73
4.7.5 Gümrük kontrolü altında işleme rejimi.....	74
4.7.6 Geçici ithalat rejimi	74
4.7.7 Dahilde işleme rejimi.....	74
4.7.8 İhracat rejimi.....	74
4.8 Eximbank Kredileri	74
5. DEVLET YARDIMI OLARAK DAHİLDE İŞLEME REJİMİ VE DIŞ	
TİCARETE ETKİSİ	77
5.1 Türkiye'de Dahilde İşleme Rejiminin Gelişim Aşamaları.....	77
5.1.1 Dahilde işleme rejiminin amacı	77
5.1.2 Dahilde işleme rejiminin avantajları	78
5.1.3 Dahilde işleme rejimi uygulamasının önemi	80
5.2 Dahilde İşleme Rejiminin Ana Şartları	84
5.3 Dahilde İşleme Rejimi Tedbirleri.....	85
5.3.1 Şartlı muafiyet sistemi	86
5.3.1.1 Teminat ve indirimli teminat uygulaması	87
5.3.2 Eşdeğer eşya uygulaması	87
5.3.3 Yurt içi alım	88
5.3.4 Telafi edici vergi.....	90
5.3.5 Geri ödeme sistemi	91

5.4 Dahilde İşleme Rejimi Uygulama Esasları	93
5.4.1 Dahilde işleme izin belgesi süreci ve ilk başvuru.....	93
5.4.2 Dahilde işleme izni süreci.....	93
5.4.3 Dahilde İşleme izni verilecek haller	94
5.4.4 Dahilde işleme izni verilmeyecek eşya listesi	95
5.5. DİR'in İthalata Etkileri.....	95
5.5.1 İthalat vergileri kapsamında etki ve sonuçları	96
5.5.2 Rekabetçi hammadde ve yarı mamül temini açısından etkileri	96
5.6 DİR'in İhracata Etkileri.....	98
5.6.1 Rekabetin artışına olan etkileri	98
5.6.2 İhracat ve ithalat arasındaki ilişki ve bağımlılık etkisi	99
5.6.3 DİR ve sektörel yaygınlığı.....	100
5.7 DİR'in eksik yönleri ve eleştiriler	101
6. DAHİLDE İŞLEME REJİMİ KAPSAMINDAKİ DIŞ TİCARET VE DENGESİNİN DEĞİŞİMİ VE EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: AMPİRİK BİR ANALİZ.....	103
6.1 Literatür	103
6.1.1.DİR ve DİR'in olumlu sonuçlarını analiz eden çalışmalar.....	103
6.1.2. Genel ihracat teşviklerinin ve DİR'in ekonomik büyümeyle olan ilişkisini analiz eden çalışmalar	104
6.1.3. DİR ve DİR'in ithalat artışına ve dış ticaret dengesine olumsuz etkilerini analiz eden çalışmalar	107
6.2 Metodoloji	108
6.2.1 Araştırmanın amacı.....	108
6.2.2 Araştırmanın önemi	109
6.3. Yöntem	110
6.3.1. Araştırmanın modeli ve hipotezleri	110
6.3.2. Verilerin toplanması ve çözümlenmesi.....	111
6.3.3. Verilerin çözümlenmesi.....	112
6.4.Bulgular	112
6.4.1. Tanımlayıcı bulgular.....	113
6.4.2. Araştırma hipotezlerine ilişkin bulgular	113
7. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	121
KAYNAKLAR	129
ÖZGEÇMİŞ.....	147

KISALTMALAR

AATUHK:	Amme alacaklarının Tahsil Usulü Hakkındaki Kanun
AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AET:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT:	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AR-GE:	Araştırma Geliştirme
AT:	Avrupa Topluluğu
ATA:	Avrupa Topluluğu Kurucu Antlaşması
ATAD:	Avrupa Topluluğu Adalet Divanı
BKK:	Bakanlar Kurulu Kararı
BYKP:	Beş Yıllık Kalkınma Planı
CIF:	Mal Bedeli, Sigorta ve Navlun
DGÖ:	Dünya Gümrük Örgütü
DFİF:	Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu
DIİ:	Dahilde İşleme İzni
DIİB:	Dahilde İşleme İzin Belgesi
DIR:	Dahilde İşleme Rejimi
DKO:	Döviz Kullanım Oranı
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
DTM:	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTŞŞ:	Dış Ticaret Sermaye Şirketleri
DTÖ:	Dünya Ticaret Örgütü
ECB:	Avrupa Merkez Bankası-European Central Bank
GATT:	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB:	Gümrük Birliği
GK:	Gümrük Kanunu
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GTB:	Gümrük Ticaret Bakanlığı
GTİP:	Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu
GYÜ:	Gelişme Yolundaki Ülkeler
HİR:	Hariçte İşleme Rejimi
İBGS:	İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği
İKV:	İktisadi Kalkınma Vakfı
IMF:	Uluslararası Para Fonu
KDV:	Katma Değer Vergisi
KKDF:	Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu
KOB:	Katılım Ortaklığı Belgesi
KOBİ:	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB:	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İd.Başkanlığı
NAFTA:	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NIC:	Yeni Sanayileşmiş Ülkeler

ECD:	Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
OGT:	Ortak Gümrük Tarifesi
OKK:	Ortaklık Konsey Kararı
OKSB:	Onaylanmış Kişi Statü Belgesi
ÖTV:	Özel Tüketim Vergisi
ÖTVK:	Özel Tüketim Vergisi Kanunu
SDŞ:	Sektörel Dış Ticaret Şirketi
STA:	Serbest Ticaret Anlaşması
TCMB:	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEPAV:	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TKF:	Toplu Konut Fonu
TMO:	Toprak Mahsulleri Ofisi
TŞFAŞ:	Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi
TPP:	Trans-Pasifik Ortaklığı
TUIK:	Türkiye İstatistik Kurumu
URGE:	Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesi
UNCTAD:	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
USTR:	ABD Ticaret Temsilciliği
WB:	World Bank-Dünya Bankası
WTO:	World Trade Organization-Dünya Ticaret Örgütü

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1: Mutlak üstünlükler teorisi örneği	9
Çizelge 2.2: Karşılaştırmalı üstünlükler örnek kuramı.....	10
Çizelge 2.3: Korumacılık politika ve yöntemleri	18
Çizelge 2.4: ABD ve Türkiye ekonomisi karşılaştırması 2017	34
Çizelge 2.5: ABD-Türkiye dış ticaret verileri 2017 ve 2010 yılları karşılaştırması 2010 yılları karşılaştırması	35
Çizelge 4.1: Türkiye-Güney Kore kişi başı GSYİH karşılaştırması (1989-2016) (USD)	51
Çizelge 4.2: Dünya ihracatında Türkiye ve Güney Kore'nin payları ve karşılaştırması (2001-2016).....	53
Çizelge 4.3: GSYİH ve kişi başına gelir karşılaştırması	62
Çizelge 4.4: Turquality destekleri tablosu	71
Çizelge 5.1: DİR kapsamındaki ihracat ve ithalat değerlerinin karşılaştırılması	82
Çizelge 5.2: 1980 Yılı Öncesi ve Sonrası İhracatın İthalatı Karşılama Oranına Yönelik Frekans Sonuçları	84
Çizelge 5.3: DİR sistemleri karşılaştırması	93
Çizelge 5.4: DİR izni verilmeyen eşya çizelgesi	95
Çizelge 5.5: Toplam ithalat içinde DİR'in yeri (1996-2018)	97
Çizelge 5.6: Toplam ihracat içinde DİR'in yeri (1996-2018)	100
Çizelge 6.1: 1997-2018 Yılları Arası DİR Dış Ticaret Verileri (milyon usd).....	112
Çizelge 6.2: DİR İthalat, DİR İhracat ve DİR Dış Ticaret Dengesine İlişkin Tanımlayıcı Bulgular.....	113
Çizelge 6.3: Değişkenler arası korelasyonlar	114
Çizelge 6.4: Basit doğrusal regresyon analiz sonuçları	116
Çizelge 6.5: Çoklu regresyon analiz sonuçları	119
Çizelge 6.6: Aşamalı regresyon analiz sonuçları.....	120
Çizelge 6.7: Araştırma hipotezlerimize ait sonuçların özeti.....	120

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1: Dış ticaret ve reel GSYİH ilişkisi (1960-2016).....	21
Şekil 2.2: Ortalama gümrük tarifelerdeki değişiklikler ve yıllık GSYİH büyümesi, 1990-2015 (yüzelik ifadeler)	22
Şekil 2.3: G20 ülkelerinde korumacılık politikaları (2018-2017)	24
Şekil 2.4: ABD'nin aldığı korumacı önlemler (2009-2017).....	26
Şekil 2.5: Tarifelerdeki %10 artışın kazanan ve kaybeden ülkeleri	27
Şekil 2.6: ABD mal ve hizmet ticaret dengesi (1999-2017).....	29
Şekil 2.7: Çin'in küresel ihracat payı (1981-2017)	30
Şekil 2.8: ABD ticaret tarifelerinin tarihsel değişimi (1900-2010)	31
Şekil 2.9: ABD ekonomisinin ülke bazlı dış ticaret açığı verdiği ülkeler (2016).....	32
Şekil 4.1: Türkiye- Güney Kore ihracatın GSYİH oranı karşılaştırması.....	52
Şekil 4.2: Eximbank kredilerinin Türkiye ihracatındaki payı (2009-2016)	75
Şekil 5.1: Dahilde işleme rejimi örnek işleyişi	78
Şekil 5.2: DİR'in genel ihracat içindeki yeri (2003-2015)	81
Şekil 5.3: DİR'in genel ithalat içindeki yeri (2003-2015).....	81
Şekil 5.4: DİR'in Türkiye ekonomisine net katkısı (2003-2015)	83
Şekil 5.5: Şartlı muafiyet sistemi süreci	86
Şekil 5.6: Geri ödeme sistemi süreci	92
Şekil 6.1: Araştırma modeli	110

DEVLET YARDIMLARI VE DAHİLDE İŞLEME REJİMİNİN DIŞ TİCARETTEKİ YERİ VE ÖNEMİ

ÖZET

İhracatın artırılması kapsamında Türkiye ekonomisinde 1980'den beri birçok teşvik uygulanmaktadır. İhracatın desteklenmesi, artan küresel rekabet ortamında ihrac pazarlarının genişletilmesi için önem taşımaktadır. Global pazarlardaki ülke ve sektör payının artabilmesi için uluslararası piyasalara açılan ihracatçı firmalara rekabet gücünün kazandırılması gerekmektedir. 1960'larda Güney Kore Türkiye ile benzer ekonomik niteliklere sahip güçsüz gelişmekte olan bir ülkeydi. Günümüzde ise Güney Kore güçlü global markaları ve ihracat altyapısı olan bir ülke durumuna gelmiştir. Türkiye de Güney Kore'nin 1960'lı yıllardan beri uygulamakta olduğu ihracata dayalı ekonomik kalkınma modelinin benzerini 1980'lerin başından itibaren uygulamaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'de 1980'lerden günümüze uygulanan ihracatı arttırmaya yönelik teşvikler ve dahilde işleme rejimi ve bu desteklerin Türkiye ekonomisine etkileri detaylı olarak ele alınmış ve açıklanmıştır.

Öncelikli olarak 2008 küresel finans krizi sonrası ve özellikle 2015 yılı sonrası Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin diğer ülkelere karşı uygulamaya koyduğu gümrük vergileri ve diğer ülkelerin de bu duruma aynı şekilde karşılık vermesiyle dış ticarete merkantilist uygulamaları akla getiren korumacılık politikaların dünya ölçeğinde tekrar uygulanması gündeme gelmektedir. Küresel ticarete artan rekabetle birlikte yeni korumacılık politikaları karşısında Türkiye, gelişmesini ve büyümesini devam ettirmek, global pazardaki ihracat oranını korumak ve hatta daha da arttırabilmek ve rekabetçi gücünde geriye düşmemek için ihracata yönelik devlet desteklerini yeni durumun gerekleri çerçevesinde güncellemek durumunda kalabilir. Dahilde İşleme Rejimi Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği ve benzeri uluslararası kurumlarca da yasaklanmamış ve uygulanabilir teşvikler arasında gösterilmiştir. Bu sebeple Dahilde İşleme Rejimi Türkiye gibi gelişmekte olan ve ihracatını arttırmaya çalışan ülkelerde ihracatçı firmalara uluslararası rekabette avantaj sağlayan en önemli teşviklerdendir.

1980 yılı öncesi uygulanan ithal ikameci kalkınma stratejisi Türkiye ekonomisine istenilen faydayı sağlayamadığı gibi ekonomiyi daha çok döviz ihtiyacı içine sokmuştur. İhracatı ve ihracat ile ülke için gerekli olan dövizin teminini esas alan ihracata dayalı kalkınma modeli 1980'den itibaren uygulanmaktadır. Bu model devletin ihracata destek veren diğer politikalarıyla birlikte yürütülmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı 1980'den günümüze uygulanan devlet desteklerinin Türkiye dış ticaretine, dış ticaret dengesine ve Türkiye ekonomisine olan etkisini ortaya koymaktır. Bu çerçevede Türkiye ihracatının yaklaşık yarısının Dahilde İşleme Rejimi desteği çerçevesinde gerçekleşmesi sebebiyle DİR ihracat ve ithalat tutarlarının Türkiye ekonomisi büyümesine, ihracatına ve dış ticaret dengesine olan etkisi araştırılmıştır.

Çalışmada spss programı çerçevesinde yapılan korelasyon ve regresyon analizinde 1996-2018 yılları arasında gerçekleşen DİR ihracat tutarı ile Türkiye

ekonomisinde gerçekleşen GSYİH değişimi, toplam ihracat değişimi ve dış ticaret dengesi değişimi incelenmiştir. Bu alışma sonucunda DİR ihracat tutarı ile GSYİH değişimi arasında korelesyan bulunarak DİR İhracatının Türkiye ekonmisinin büyümesinde yüksek oranda ve olumlu etki yaptığı ortaya konulmuştur. DİR ihracat tutarının toplam ihracatı ve dış ticaret dengesini de olumlu olarak etkilediği görülmüştür.

Bu kapsamda 1980'den itibaren uygulanmakta olan ihracata dayalı ekonomi sistemi ve DİR başta olmak üzere ihracat kapsamındaki devlet desteklerinin başarılı olarak Türkiye ekonomisinin büyümesine ve gelişmesine olumlu etki ettiği ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: *Dahilde İşleme Rejimi (DİR), Dış Ticaret Dengesi, Devlet Yardımı, İhracat, İthalat*

THE PLACE AND IMPORTANCE OF THE STATE SUBSIDIES AND INWARD PROCESSING REGIME IN THE TURKEY'S FOREIGN TRADE

ABSTRACT

Many incentives have been implemented with the scope of increasing export in Turkey since 1980. In increasing competitive market condition, supporting export totally has significant importance to expand export in global markets. The exporter firms having international economic relationship must be provided sufficient competitive power in order to raise the country and sector share in global markets. In 1960's South Korea was a weak developing country with the similar economic features with Turkey. Today, South Korea owes its strong global brands and strong export infrastructure to the export-based economic development model which has been implemented since the 1960s. Turkey has applied similar export-oriented economic development model since the early 1980s. In this study, inward processing and export incentives applied in Turkey since 1980s, and their effects on Turkey's economy are described and discussed in detail.

Initially, after 2008 global financial crisis and especially after 2015, the USA and some other countries started to impose new customs duties mutually. These policies have raised the question of mercantilist practices in foreign trade and application of protectionist policies in the whole World. Facing with the new protectionism policies, Turkey might need to update the state aids for export to protect its competitive power in global trade in which the competition has been increasing continuously. The Inward Processing Regime (IPR) has not been banned by the World Trade Organization, the European Union and similar international institutions and has been cited as applicable incentives. For this reason, The Inward Processing Regime (IPR) is one of the important incentives to provide export aid and international competition advantage in developing countries trying to enhance export, such as Turkey.

Before 1980, imported substitution development strategy could not provide expected benefit, moreover it caused the need of currency. That's why, Turkey changed the strategy with export based development strategy which has still been implemented with the other exporting support policies.

The main purpose of this work is to state and reveal the effect of the export state subventions to Turkish foreign trade and economy. Since almost half of Turkey export has been fulfilled in the inward processing regime, we have analyzed the impact of inward processing regime export value on the growth of Turkey economy, Turkish export, and balance of trade.

SPSS was used for regression and correlation analyses. The amount of IPR, the change in total export rate, balance of trade, and the change between 1996-2018 in the growth of Turkish economy were analysed. The results showed that there is a strong relation between the variables. Additionally, IPR has significant positive effect on the growth of Turkey economy. In this context, it can be said that the export

state aids and inward processing regime have a positive effect on the growth of Turkey's economy positively.

Key Words: *Inward Processing Regime (IPR), Foreign Trade Balance, State Aid, export, import*

1. GİRİŞ

Dünya ekonomik düzeni sürekli değişmekte ve gelişmekte olup gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler arasında ihracatın arttırılması açısından rekabet sürekli artmaktadır. Ekonomik kalkınma ve büyümenin gerçekleşmesi için ihracat performansının etkisi ve önemi artık tüm ülkelere açıkça kabul edilmektedir. Bu sebeple büyük ve küçük tüm ekonomiler ihracata ve uluslararası pazarlamaya odaklanarak dış ticarete avantaj yaratmaya önem vermekte ve sadece kendi yerel pazarları ile yetinmeyip çok yoğun rekabetin yaşandığı uluslararası pazarlar için de stratejiler belirlemektedirler. Tüm ülkeler dış ticarete denge sağlayabilmek, ihracatta daha rekabetçi kalabilmek için çeşitli önlemler almaktadırlar.

Coughlin ve Cartwright (1987), ekonomilerde özellikle de kalkınma çabası içindeki ekonomilerde ihtiyaç duyulan dövizin temini için ihracatın önemini vurgulamaktadır. Kalkınma plan ve stratejileri ile gelişmiş ekonomiler dışındaki tüm ülkelerde ihracatın en temel mal ve ürünlerini tarım ürünleri oluşturmakta olup bu grup ürünlerin ihracatının yeterli düzeye çıkamaması, ülke ekonomisinde cari açık ve ödemeler dengesini bozabilmektedir. Döviz girdisinin ekonominin kalkınabilmesi ve ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için çok önemli olduğu bu noktada ihracatın çeşit ve miktar olarak artırılması çok önemli bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. İhracatın arttırılmasına yönelik bu plan ve istek ise amacın gerçekleşmesi için yeterli olamayacağından, ihraç mallarına global ortamda daha fazla rekabet gücünün kazandırılması için dünya fiyatlarından daha yüksek fiyatlamaların önüne geçilebilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Devlet tarafından sağlanan her türlü teşvik ve destek ekonomiye müdahale aracı olarak değerlendirilir. Kural ve sınır olmadan uygulanması ve kullanılması bu nedenle uluslararası ticaret üzerinde olumsuz ve istenmeyen sonuçlar doğurabilir. Bunun önüne geçebilmek adına Avrupa Birliği, NAFTA, Dünya Ticaret Örgütü ve OECD gibi birçok kurum ve örgüt tarafından devlet teşviklerinin belirli bir çerçeve ve disiplin altında olması için çalışmalar yapılmaktadır.

Hemen hemen tüm ülkeler ekonomilerini büyütme için farklı şekilde destek ve teşvik programları ortaya koymaktadırlar. Dünya ticaretinin liberalleşmesi adına birçok düzenleme yapılmış olup bu düzenlemeler daha çok gümrük duvarlarının ve geleneksel korumacılığın azaltılmasını hedeflemiştir. Global ticarete ihracat payının artırılmasını hedefleyen ekonomiler, global anlamda daha fazla rekabet avantajı kazanabilmek ve mevcut rekabetçi avantajlarını kaybetmemek için farklı teşvikleri halen uygulamaktadırlar (Atayeter ve Erol, 2011). İhracatı teşvik politikası ile asıl hedef ekonomilerdeki mal ve hizmet üretimlerini karşılaştırmalı üstünlük avantajlarını kullanarak ve ölçek ekonomisinden yararlanarak daha rekabetçi mal üretimi yapabilme noktasına getirmektir (Ersungur ve Yalman, 2009).

Türkiye 1970'li yıllarda yaşadığı ekonomik kriz ve sıkıntılar sonrası 1980'den itibaren ihracata dayanan, ihracat üzerinden kalkınma modeli benimsemiş ve uygulamaya koymuştur. Bu çalışmalar ve uygulamalar sonrası ihracat teşviklerinde artışlar olmuş, bu konudaki son önemli düzenlemeler 1994 yılından önce Türkiye'nin Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'ne üyeliği ve sonrasında da Avrupa Birliği üyelik süreçleri kapsamında 1996 yılında Gümrük Birliği (GB)'ne girmesi ile ana şeklini almıştır. Bu önemli gelişmelerle birlikte ihracatın artırılmasına yönelik doğrudan parasal teşvikler yürürlükten kaldırılmıştır. Bu konudaki uluslararası norm ve taahhütler çerçevesinde ihracata yönelik devlet yardımları güncellenmiştir. Bu çalışmamızda Türkiye'deki ihracat teşvikleri ile bu teşviklerden en geniş şekilde kullanılan olan Dahilde İşleme Rejimi (DİR) geniş ölçüde incelenecektir. DİR'in ekonomik büyümeye, ihracata ve dış ticaret dengesine olan etkisi detaylı olarak analiz edilecektir. Bu çerçevede 1980 yılı öncesi ve sonrası DİR kapsamındaki ihracat ve ithalat değerleri ile ihracat, ithalat, dış ticaret dengesi ve Türkiye ekonomisi büyüme verileri SPSS istatistik programı kullanılarak regresyon ve korelasyon analizi ile incelenecektir.

Türkiye'de ihracat teşvikleri arasında ilk akla gelen teşvik olan Dahilde İşleme Rejimi (DİR), en kısa tanımıyla ihracatçı firmalara rekabetçi dünya piyasa fiyatları ile ithalat yapılması durumunda vergi muafiyeti sağlayan ve bu sayede ihracatçı firmalara fiyat rekabet gücü kazandıran bir ihracat teşvik tedbiridir. Türkiye ihracatının yaklaşık yarısı bu devlet desteği kapsamında gerçekleştirildiği için DİR geniş kapsamlı olarak analiz edilmiştir.

Çalışmanın birinci (giriş) bölümünde çalışmanın konusu, önemi, amacı ve bölümleri ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümde uluslararası ticaret teorileri, tarihçesi ve ortaya çıkış süreçleri ve teorilerin benzer ve farklı yönleri detaylı olarak ele alınmıştır. Uluslararası ticaretin zaman içinde artan önemi, dış ticaret dengesi sağlamaya yönelik yeni politika ve uygulamalar ve günümüzde rekabetin artması ile yaşanan küresel ticaret çatışma ve savaşları örneklerle açıklanmıştır. Dış ticarete kullanılan 2 farklı sanayi politikası ve stratejisi olan ithal ikamesine dayanan sanayi stratejisi ile ihracata dayalı sanayileşme stratejisi örnek ve açıklamalarla detaylandırılmıştır.

Üçüncü bölümde teşvik kavramına değinilmiş ve bu kavramın hangi kurumlarca nasıl tanımlandığı ve hangi mevzuatda hangi amaçlarla kullanıldığı geniş ölçüde örneklerle açıklanmıştır. Bu bölümde ayrıca ihracat kavramına ilişkin tanımlar paylaşılmış olup ihracatın çeşitleri de açıklanmıştır.

Dördüncü bölümde ise Türkiye’de ihracat teşvikleri ve uygulamaları, tarihçesi ile birlikte ve Güney Kore Türkiye ekonomilerinde uygulanan benzer ve farklı yönleri ile ele alınmıştır. İhracata dayalı büyüme modeli ile gelişen ekonomilerden biri olarak gösterilen Güney Kore ekonomisi ihracat devlet destekleri büyüme modeli örneği olarak incelenmiştir. 1980 sonrası uyguladığı ihracata dayalı ekonomi modeli ile Türkiye dış ticaret deneyimi ve politikaları Güney Kore ekonomisi ile karşılaştırmalı olarak açıklanmıştır.

Beşinci bölümde DİR’in Türkiye’deki uygulaması, gelişimi, amacı, avantajları ve Türkiye dış ticaretine ve dış ticaret dengesine etkisi detayları ile ele alınmıştır.

Altıncı bölümde Türkiye ekonomisinde ihracatın tarihsel değişimi ve 1980 sonrası uygulanan politika ve desteklerle gelişimi ve dünya ekonomisindeki yeri ele alınmıştır. Uygulanan regresyon modeli ile devlet destekli DİR ihracat, DİR ithalat ve DİR dış ticaret dengesi değerlerinin Türkiye ekonomisi ve Türkiye dış ticareti üzerindeki etkisi ve bu değerlerin birbirleri ile olan ilişkileri ampirik olarak ele alınmış elde edilen sonuç çerçevesinde DİR ihracat ve DİR ithalat değerlerinin Türkiye büyümesini olumlu ve yüksek korelasyonda etkilediği ortaya konulmuştur.

Değerlendirme ve sonuç bölümünde ise hem genel olarak ihracat teşviklerinin hem de özellikle DİR’in Türkiye dış ticaretindeki yeri, önemi ve dış ticarete ve Türkiye büyümesine olan ampirik etkisi son verilerle tahlil edilmiş ve bu teşviklerin

ekonomide daha olumlu sonuçlar doğurabilmesine yönelik çözüm önerileri ile teşvik ve rejime yönelik genel bir değerlendirme ortaya konulmuştur.

2. DIŞ TİCARET TEORİLERİ VE DIŞ TİCARET DENGESİ SAĞLAMA POLİTİKALARI

2.1 Dış Ticaret Teorileri

Dış ticaretin tarihsel süreçte ilk olarak Merkantilizm ile ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Sanayi Devriminden önceki bu dönemde daha çok tarımsal üretim yaygındır ve bu sebeple dış ticareti oluşturan temel sebep, biçim ve ticaret tarımsal üretim temelinde şekillenmektedir. Merkantalizm sonrası dönemde klasik dış ticaret teorileri Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkmıştır. Bu dönemde emek tek üretim faktörü olarak düşünölmüőtür. Daha sonraki dönemde Neoklasik iktisatçılar fırsat maliyeti kavramını da dikkate almıőlar sermayeyi de emek gibi üretim ve maliyet faktörü kapsamında değerlendirmişlerdir. Faktör donatımı kavramı da bu çerçevede ölkelerin arasındaki verim farklılığına yol açan etkenlerden sayılmaya başlanmıştır. 1960'larla birlikte gelişen modern ve yeni Dış Ticaret Kuram ve Teorileri teknolojinin gelişmesinden ve emeğin niteliği kavramından etkilenerек ortaya çıkmıştır (Tunç, 2004).

2.1.1 Klasik dönem öncesi anlayış ve merkantilizm

Merkantilizm, özellikle 16'ıncı yüzyıl sonrası Batı Avrupa'da ortaya çıkan ve ticaret kapitalizm sistemini temsil edilen ideolojiyi ifade etmektedir. Dönemin Avrupa'da yaşanmıő ticari ve siyasi devriminin ve yaőantısının da bir ürünü ve sonucudur (Ünsal, 2005). Merkantilist düşünce öncesi dünyada bir dış ticaret genel anlamda pek yaygın değildi. Avrupa ile Doğu Asya arasında gerçekleştirilen İpek Yolu ticareti dışında bu dönem öncesi dünya genelinde yaygın bir uluslararası ticaretten söz etmek güçtür (Seyidoğlu, 2003).

Devlet hazinesinin altın miktar ve stoğunu yükseltmek Merkantilizm ticaret politikasının en nihai amacıdır. Bu sağlanırsa ölkede ekonomisinde ödemeler dengesi açısından bir problem çıkmayacaktır. Artan altın rezervleri ile ödemeler dengesinde fazlalık oluőacak ve mevcut ekonomik ve siyasal güç bundan olumlu olarak etkilenebilecektir (Appleyard ve Field, 1992).

Merkantilizm anlayışına göre uluslararası ticarete kazan kazan ilkesi yoktur. Merkantilistler dış ticareti toplamı sıfır olan bir aktivite olarak değerlendirirler. Diğer ülkelere mal satan, ticaret fazlası elde eden bir ülke var ise diğer tarafta bu ticaretten ticaret dengesi açığı vererek zarar eden başka bir ülke ya da ekonomi vardır (Appleyard ve Field, 1992). Uluslararası ticarete her iki tarafın aynı anda kazanması söz konusu değildir.

Thomas Mun (1571-1641), Merkantilizmin en önemli temsilcilerinden biridir. İngiltere'nin Dış Ticaret Yoluyla Oluşan Hazinesi adıyla bir kitap yazmış ve kitabında İngiltere'nin dış ticarete amaç ve önermesini şu şekilde vurgulamıştır; "Dış ticaret ulusal zenginliğimizi ve servetimizi arttırmamızın en temel yoludur. Dış ticarete en temel ve önemli ilke ve kural dışarıdan satın alınandan daha fazla dışarıya satış yapmaktır." cümleleriyle vurgulamaktadır (Ünsal, 2005).

Uluslararası ticarete dış ticaret fazlası yaratabilmek için ticaretin sınırlanabileceğini savunan Merkantilist düşünce, ülke ekonomisi içinde ise ticaretin serbestçe ve engelsiz yapılabilmesini savunmuştur. Merkantilistler, ülke içindeki ticaretin fayda sağlayacağını dış ticaretin ise çok sıkı bir gümrük muhafazası ile ödemeler dengesinin zarar görmemesi için denetlenmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır (Aydemir ve Güneş, 2006).

Diğer ülkelerle yapılacak ticarete ve işlerde en temel amaçlardan biri altın, gümüş ve benzeri değerli madenleri ülke içinde tutmak ve ithalat için kullanmamaktır. İhracatı da bu değerli madenlerin stoğunu arttırmak için bir araç olarak görmek ve bu şekilde uluslararası ticaretten değerli madenler yönünden bir fazlalık oluşturmak bu düşüncenin en temel amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda artı değer yaratılması için ticaret teşvik edilirken bu ürünlerin hem ithalatı hem de ithalatında değerli madenlerin kullanılması yasaklanmış ve engellenmiştir (İyibozkurt, 1989).

2.1.2 Fizyokrasi

Fizyokrasi bir görüş olarak Fransa'da ortaya çıkmıştır. Merkantilizme bir tepki niteliğinde doğmuştur. Bu görüşü savunanlar ticareti katma değer yaratan ve üreten faydalı bir ekonomik aktivite olarak değerlendirmemişlerdir. Fizyokrasi anlayışında asıl amaç tüketim malları üretimi ve bolluğu yaratmak ve bunları iyi fiyattan satmaktır. Ticaret ancak ve ancak malı başka bir mal ilde değişimini ifade ettiği için

bir katma değer yaratması beklenmememelidir. Bu anlayış ile dış ticaretten korkmak ve ondan korunmaya çalışmak gereksizdir (Yılmaz, 1992).

Fizyokratlar toprağın bir zenginlik göstergesi ve aracı olduğunu savunmuşlar ve tarımsal üretim ve tarımsal ürün bolluğuna önem vermişlerdir. Fransa'da tahıl ihracatının yasaklanması ve ithalatının tam tersi şekilde serbest olması tarımsal ürün üreticileri için olumlu tüketiciler içinse olumsuzdur. Bu anlayış tarım sektörüne olumsuz yansıtacaktır. Bunun için dış ticarete yasaklamaya karşı olmuşlardır (İyibozkurt, 1989). Fizyokrasinin dış ticarete engel ve yasaklar olmasının anlayıştı ticaret serbestisini savunan ilk düşünce akımı olmasını sağlamıştır.

2.1.3 Klasik dış ticaret teorisi

İngiltere'de başlayıp oradan hızla yayılan Sanayi devrimi sonrasında üretim anlayıştı değişmiş ve kas gücüne talep azalıırken buhar gücü kitlesel üretim temelini oluşturmuştur. Ekonomideki en önemli öncelik artık makine ve buhar teknolojisi ile seri bir şekilde üretilen ürünler için yeni pazarlar bulunması olmuştu. Makineler ile seri şekilde bir ülkede üretilen ürün ve malların diğer ülkelerde de serbestçe satılabilmesi yani ülkelerin ithalata izin veriyor olması gerekmektedir (Seyidoğlu, 2003). Bu anlayış dış ticarete sınır ve engel koyan korumacı Merkantilizm'in Avrupa'da sonunu getirmiş ve serbest dış ticareti savunan liberal ekonomik görüşün hızla yayılmasını sağlamıştır.

Mutlak stnlkler teorisinin Adam Smith tarafından ortaya konması ve dış ticarete bu anlayış ile her iki tarafında kazanabileceği görüşü liberal ekonomik teorisinin de temeli oluşturmuştur. Bu teoriye göre ortak çıkarlar ile tarafların birlikte zenginliği mümkün olabilmekteydi.

Adam Smith nl eseri *Milletlerin Zenginliği*'ni 1776 yılında yayımlayarak hem iktisat biliminin hem de uluslararası ticaret teorisinin temelini atmış ve mutlak üstünlük kavramını literatüre sokmuştur. David Ricardo (1817), mutlak stnlkler teorisini daha da geliştirmiş ve dış ticaretin daha yaygın ve etkin bir şekilde yapılabilmesini savunan karşılaştırmalı stnlkler kuramı ile halen günümüzde de geçerliliğini koruyan çalışmalar yapmıştır.

Bu teorilerin kullandığı ortak varsayımlar mevcuttur. Bunların başında ekonominin tam istihdamda olması, i ve dış ticaret dengesinin birlikte sağlandığı varsayımı, malların üretim maliyetlerinin sabit oluşu, zaman faktöründen bağımsız statik analiz

yapılması, dış ticaret yapılan ülkelerde teknolojinin aynı kabul edilmesi başta gelir. Kuramlarda iki ülke vardır ve bu iki ülkede iki mal ve iki faktörün var olduğu varsayımı mevcuttur.

2.1.3.1 Mutlak üstünlükler teorisi

Modern iktisat teorisinin kurucusu Adam Smith kabul edilmektedir. 1776 senesinde eserini yayımlamış ve bu eseri ve kuramları ile uluslararası ticaret teorisini de ilk defa ortaya koymuştur (Lea, 1994).

Adam Smith “Milletlerin Zenginliği” adlı kitabında serbest dış ticaretin tüm taraflar için yararını ortaya koymuştur. Ona göre Merkantilistler dünya servetinin sabit oluşu konusunda yanılmaktadırlar. Toplam dünya serveti sabit olmadığı gibi dış ticaret ile uzmanlaşma ve iş bölümünün gelişmesi sebebiyle verimlilik ve refah artabilmektedir. Bu refah ve verimlilik ile Merkantilist düşüncenin aksine dış ticarete tüm taraflar kazanç sağlayabilirler (Smith, 1776).

Smith, ünlü teorisi Mutlak Üstünlükler Teorisi ile serbest dış ticaretin uluslararası uzmanlaşmayı tetikleyerek tüm taraflar için ortak fayda yaratabileceğini açıklamaktadır. Ona göre dış ticaretin devletin müdahalesi olmadan serbest olarak yapılabilmesi bize ihtiyacımız olan herşeyi elde etme fırsatı verecektir. Merkantilist anlayışa gönderme yaparak dış ticaret ile altın ve gümüş de dahil olmak üzere ihtiyaçlarımızı temin etmek daha kolay ve mümkün olabilmektedir (Smith, 1776), (Akad, 2002).

Mutlak Üstünlükler Teorisine göre, teoride mevcut iki ülkeden biri, diğeriyle kıyaslandığında, daha düşük maliyetle üretebildiği ürünleri üretmeli ve o ürün üretiminde uzmanlaşmalıdır. Düşük maliyetle üretilen ürünler ihraç edilirken iç maliyetleri yüksek mallar ithal etmelidir (Seyidoğlu, 2003).

Adam Smith teorisini emek-değer teorisi üzerine kurmuştur. Bu kurama göre dış ticaret yapan iki ülke Almanya ve İspanya Çizelge 2.1’deki gibi X ve Y olarak ayrı iki malı üretmektedirler.

Çizelge 2.1: Mutlak üstünlükler teorisi örneği

	X Malı		Y Malı
Almanya	100	2,5 Kat	60
İspanya	40		160

Kaynak: Appleyard ve Field (1992)

X ve Y malı için belirtilen rakamlar bir işçinin bir günde üretebildiği mal miktarını ifade etmektedir. Almanya X malını 100 br, İspanya 40 br üretmektedir. Diğer bir ifade ile Almanya X malında İspanya'ya kıyasla 2,5 kat fazla üretim gerçekleştirmiştir. Başka bir deyişle X malının üretiminde Almanya mutlak üstünlüğe sahiptir. Yine aynı nedenle Y malının üretiminde de İspanya (160br.) Almanya'ya nazaran (60br.) mutlak üstünlüğe sahiptir. Bu durumda, X malının üretiminde Almanya, Y malının üretiminde ise İspanya uzmanlaşmalıdır. Almanya, İspanya'ya X malını ihraç edip, İspanya'dan Y malını satın almalı yani ithal etmelidir. Bu durum gerçekleştiğinde her iki ülke de karşılıklı yapılan dış ticaretten kazanç sağlayabileceklerdir. Diğer bir ifade ile Merkantilist anlayışın aksine dış ticaretin pozitif toplamı yani her 2 tarafın da fayda sağladığı bir süreç ya da bir oyun olduğu görülebilir (Appleyard ve Field, 1992).

Adam Smith, kitabında mutlak üstünlükler teorisi ile ilgili değerlendirmesini paylaşırken, daha pahalı ve daha ucuz kavramlarını kullanmış ve dışarıda daha ucuza yapılan aynı değerde bir ürünü evde yapmak için daha fazla ödemek ve ürünü daha pahalı almak istemezsiniz, şeklinde değerlendirmesini paylaşmıştır. Eğer yurt dışında farklı bir ülke bize talep ettiğimiz bir malı evimizde ya da kendi ülkemizde bizim yapabileceğimizden daha uygun maliyetlerle daha ucuza sunabiliyorsa, bizim daha ekonomik ve avantajlı olarak üretebildiğimiz bir ürünün karşılığı olarak ondan almak daha iyi ve faydalıdır (Smith, 1948). Adam Smith mutlak üstünlükler teorisi ile uluslararası ticaretin temelini atmış ve başka bir ülkede daha ucuza üretilen bir ürün varsa o ürünün o ülkeden alınmasının faydasından bahsetmiştir. Uygulamada 2 ülkeli bir modelde bir ülkenin her 2 üründe de mutlak üstünlük kurması durumunda dış ticaretin nasıl yapılması gerektiğinden bahsetmemiştir. Bu durum için uygun çözüm ve açıklama karşılaştırmalı üstünlükler kuramı ile giderilmiştir.

2.1.3.2 Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi

İngiliz bir iktisatçı olan David Ricardo 1817’de Politik İktisadın ve Vergilendirmenin Prensipleri adlı eserini yayımlamıştır. Bu eserinde Adam Smith’in kuramında ihmal edilen bir varsayıma açıklık getirmiştir. Mutlak Üstünlükler Teorisi’nde iki ülkenin farklı 2 ürünündeki mutlak üstünlük sebebiyle dış ticaret yapmanın her iki ülke için faydası ortaya koyulurken bir ülkenin aynı anda iki üründe mutlak üstünlüğe sahip olması durumunda olması gereken dış ticaret işlemi net olarak açıklanmamıştır. Buna benzer bir durumda bile her ülkenin çıkarına bir dış ticaret işleminin mümkün olduğu Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ile ortaya konulmuş ve geliştirilmiştir.

Ricardo (1971), bir uluslararası ticareti sadece mutlak üstünlükler teorisi çerçevesinde değerlendirir ve ele alırsak onun kapsamının daraltılacağını savunmuştur. Bundan yola çıkarak iki ülke arasındaki maliyet farkını değil bu maliyetler arasındaki dereceyi değerlendirerek hemen hemen tüm mallarda kazan kazan ilkesi ile dış ticareti mümkün görmüştür. Bir A ülkesi, birden fazla mal ve üründe ve hatta tüm mallarda, diğer B ülkesine kıyasla daha fazla karşılaştırmalı olarak en fazla üstünlüğe sahip olduğu ürünlerde üretim yapsa ve uzmanlaşsa, daha az üstün olduğu mallarda ise dış alımı tercih etse ekonomik olarak daha fazla kazanç sağlar (Ricardo, 1996). Ricardo, en kısa ifade ile üstünlüğün derecesi kavramını vurgulamış ve öne çıkarmıştır. Karşılaştırmalı Üstünlükler’e göre uluslararası ticaretin tüm taraf ülkeler için faydalı olabilmesinin temel şartı; bu ülkelerde var olan mevcut üretim maliyetlerinin farklılığıdır (Husted ve Melvin, 1993).

Ricardo Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi için 2 ülke ve 2 ürünü kapsayan örnek bir model kullanmıştır. Çizelge 2.2’de benzer şekilde bu ülkeler Almanya ve İspanya ve söz konusu mallar ise zeytinyağı ve makine olarak kurgulanmış ve paylaşılmıştır.

Çizelge 2.2: Karşılaştırmalı üstünlükler örnek kuramı

	Zeytinyağı	Makine	Ticaret Öncesi Mübadele Oranları
Almanya	120 işgücü	100 işgücü	$1Z=8/9M$ veya $1M=9/8Z$
İspanya	80 işgücü	90 işgücü	$1Z=6/5M$ veya $1M=5/6Z$

Kaynak: Yılmaz (2003)

Çizelge 2.2’de İspanya her iki malda da mutlak üstünlüğe sahiptir. Mutlak üstünlükler kuramına göre bu ülkeler arasında ticaret yapılmamalıdır. Sebebi İspanya her 2 üründe de (zeytinyağı ve makine) Almanya’dan daha ucuza üretim yapabilmektedir. Mutlak Üstünlükler teorisi kapsamında İspanya her 2 üründe de satıcı olan ülkedir. Ricardo’ya göre modeldeki gibi bir durumda bile İspanya göreceli olarak daha ucuza ürettiği mallarda uzmanlaşabilir ve göreceli üstünlüğü daha az olan diğer malı, örneğimizde makineyi Almanya’dan satın alabilir. Örneğimizde İspanya makine üretimine göre zeytinyağı üretiminde Almanya’ya göre daha avantajlı konumdadır. Zeytinyağını Almanya’ya kıyasla 40 gün daha az maliyetle üretirken; 1 birim makine üretiminde sadece 10 gün öndedir. Bu sebeple İspanya zeytinyağı üretimi konusunda uzmanlaşıp makinayı Almanya’dan alacak ve karşılıklı olarak daha üstün durumda üretilen ürün dış ticaretinden tüm taraflar kazançlı çıkabilecektir (Yılmaz,2003), (Appleyard ve Field, 1992).

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi bir ticaret teorisi olarak bazı varsayımlara dayanmaktadır. Bunlardan bazıları emek-değer teorisini dayanak kabul etmesi, işgücünün ülkeler arasında hareketsiz kabul ederken ülke sınırı içinde ise hareketli öngörmesi, sabit maliyet anlayışına sahip olmasıdır. Bu varsayımlar modeli zayıflatsa ve eleştirilere açık bıraksa da ortaya koyulduğu yıldan günümüze halen geçerliliğini ciddi oranda korumaktadır. Bu teori bu anlamda uluslararası ticaret anlayışının da temel teorisi olarak kabul edilmektedir (Caves vd., 1999).

2.1.3.3 John Stuart Mill ve klasik dış ticaret yaklaşımı

John Stuart Mill diğer klasik iktisatçılardan farklı olarak çalışmalarına talep unsurunu eklemiş ve bu bir anlamda önceki modellemelerdeki emek değer teorisinin dışına ilk defa çıkabilmiştir.

Mill kendisinden sonraki neoklasik iktisatçıları da etkilemiş ve onların bu teoriyi geliştirerek karşılıklı talep kanununu ortaya çıkarmalarında da etkili olmuştur (Bayraktutan, 2003).

Mill’e göre teknolojide ortaya çıkan yeni bir yenilik ya da gelişme verimliliğin artışıyla ekonomide ihraç malı maliyetlerini aşağıya çekerek ithal etmek durumunda kalacağı başka bir talebi daha ekonomik ve ucuz bir şekilde elde etmesine hizmet edecektir. Bu da toplam dış ticaret kazancını arttıracaktır (Seyidoğlu, 2003).

2.1.4 Neoklasik dış ticaret teorisi

Klasik dış ticaret teorilerindeki en önemli noktaların başında teorinin emek-değer teorisine dayanması gelmektedir. Emek dışındaki diğer faktör ve şartların dış ticaret ve maliyet hesaplamalarında ihmal edilmesi sık sık eleştirilmesine sebep olmuştur. Bu durum Neoklasik iktisatçılar ile değişmiş ve emek maliyeti yerine, emekle birlikte daha önce hesaba dahil edilmeyen diğer faktörleri de kapsayan “fırsat maliyeti” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavram ile David Ricardo’nun teorisi aynı temel esas alınarak yeniden tasarlanmıştır. Bu teoriye göre üretim, kullanılan bütün faktörlerin yaptığı katkılarla oluşmaktadır.

Marshall (1922), Ricardo’nun kullandığı modeli temsili balyalar kuramını kullanarak iki mallı model olmaktan çıkarmış ve mal değerlerini karşılaştırırken fayda-değer teoremini kullanmıştır. Haberler (1933) ise fırsat maliyeti kavramını geliştirmiş ve emek-değer teoreminin bu çerçevede daha fazla kullanımını devre dışı bırakmıştır.

2.1.5 Modern dış ticaret teorileri

1930’larda karşılıklı üstünlükler teoremi neoklasik iktisatçıların katkıları ile halen en kabul göre uluslararası ticaret teoremiydi. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin o zamanlar en çok eleştirilen uluslararası emek verimliliğine ilişkin anlayışı iki İsveçli iktisatçı, Heckscher (1919) ve Ohlin’in (1933) çalışmalarında yer bulmuştur. Onlara göre bir ülkenin sahip ve hâkim olduğu üretim faktörü o ülkedeki hangi mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu belirler.

Uzmanlaşılacak ve sahip olunan zengin üretim faktörü ile üretilen ürünler ihraç edilirken, daha az sahip olunan ve karşılaştırmalı üstünlüğü olmayan faktörlerle ve bunlara bağlı ürünler ise dışarıdan diğer ülkelere satın alınmalıydı. Bu anlayış ile ülkeler emek-zengini ve sermaye-zengini, ürün ve mallar ise emek yoğun ve sermaye yoğun şeklinde ayrılabilmişlerdir (Heckscher, 1919 ve Ohlin, 1933). Heckscher-Ohlin’in çalışmaları ve modelleri dönemdeki diğer iktisatçıları ve çalışmaları da etkilemiştir. Bazı iktisatçılar bu modeli referans alarak bu modelden faktör fiyatları eşitliği, Rybczynski teoremleri ve gelir dağılımı teoremlerini türetmişlerdir.

Faktör fiyatları eşitliği teoremi, uluslararası faktör hareketliliğine vurgu yapmış ve faktör mobilizasyonu mümkün değilse ancak serbest ticaretin ortaya çıkabileceğini ifade etmişlerdir. Stolper ve Samuelson (1941), David Ricardo’nun geniş kabul gören serbest ticaretin herkesin yararına korumacılığın ise herkesin zararına olan

görüşünde değişiklik yaratmışlardır. Onlara göre hangi sektör ve faktörler ihracat için en yoğun olarak kullanılıyorsa o faktörler için ihracat en yararlıdır. Benzer bir durumda ithalat için geçerlidir. Buna göre korumacılık, ithal ikame kullanan sektörlerin yararınadır.

Gümrük tarifelerinin önemi burada daha çok önem kazanmaktadır. İthalatçı ekonomide korunur ya da daha çok önemli görülürse ithal malları ekonomide düşük fiyatlama sebebiyle daha çok tercih edilebilecektir (Metzler, 1949).

Rybczynski teoremi ise tam istihdam içeren iki mal ve faktörlü bir ekonomide faktörlerdeki değişimi ele almıştır. Buna göre bu modelde faktörlerdeki birinin arzının artışı bu faktörü daha çok kullanan ürün üretimini olumlu etkileyecek ve üretimi arttıracakken, sabit kalan arza bağlı mal üretimi sektörler arasında yaşanacak faktör transferi sebebiyle azalabilecektir (Yılmaz, 1992).

2.2 Dış ticaret denge politikaları ve küresel ticaret savaşları

Ülkelerin büyümeye ilişkin planlarında ve kalkınma süreçlerinde uluslararası ticaretin ve ihracatın önemine yönelik görüş ve çalışmalar yaygındır. Aslan ve Yörük (2008), dış ticaretin hem kalkınma hem büyüme içindeki önemine kuvvetli bir vurgu yapmışlardır. Çalışmalarında onlar iletişimin gelişmesi ve artan globalleşme ile kalkınmanın ancak dış ticaretin gelişmesi ve kullanılabilmesi ile sağlanabileceğini belirtmişlerdir.

Bir ülkenin dış ticaretten fayda sağlaması dış ticaret haddlerinin iyileşmesiyle orantılıdır. Diğer bir ifade ile dış ticaret hadlerindeki bir iyileşme uluslararası pazarlardaki satınalma gücünü arttırabilir. Bunun sağlanması da ülkenin ihracat fiyat endeksinin ithalat fiyat endeksine göre daha çok artmasına bağlıdır. Dış ticaret hadlerinin düzelmesi demek ihraç fiyatları seviyesinin de artması demek olup bu ülkeye yönelik yabancı sermaye akımını da hızlandırabilmektedir. Tersine bir durum olan dış ticaret hadlerinin düşmesi ise ithal fiyat seviyesinin ihraç fiyat seviyesinden daha hızlı artışı demek olup bu da ülke için gerekli ithalatın yapılabilmesi için önceki duruma göre daha fazla ihracatın yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Arisoy, 2007).

Ülkeler mal ve hizmet yönünden kendilerine yetemedikleri için, başka ülkelerin ürün ve hizmetlerine talep oluşturarak uluslararası ticaretin yapılmasına temel teşkil ederler. Doğal kaynakların ülkelere göre farklı ve dengesiz dağılımı da dış ticaretin

en önemli sebepleri arasındadır. Üretim teknikleri ve teknoloji seviyesi farklılığı da diğer sebeplerin başında gelmektedir (Hepaktan ve Çınar, 2011).

Uluslararası ticaretin iktisadi kalkınma ile olan ilişkisi uzun zamandır gelişmekte olup ilişkinin açıklanması için hem ampirik hem teorik çalışmalar yoğun bir şekilde yapılmaktadır. Uluslararası ticaretin üretim faktörlerine etkisi ve bunların verimli kullanılıp kullanılmadığına yönelik çalışmalarda uluslararası ticaret kuramcıları tarafından incelenmişlerdir (Aslan ve Yörük, 2008).

Geleneksel uluslararası ticaret teorileri ve özellikle karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre her ülkenin karşılaştırmalı olarak üstün olduğu ürün ve sektörlerde uzmanlaşmış o ürünleri ihraç etme düşüncesi temel düşüncedir. Bu sebeple var olan altyapısı ile gelişmekte olan ülkeler daha çok tarımsal hammadde, gıda ve maden gibi sektör üretiminde ihracat yapabilmekte ve bu da dış ticaret yolu ile bu ülkelerin kalkınmasını tamamlayıp zenginleşmesini engellemektedir (Seyidoğlu, 2003). Bu, klasik teorilerin eleştirilip alternatif yeni teorilerin farklı iktisatçı ve araştırmacılarla açıklanmasını hızlandırmıştır. Sanayileşme ve bunun dış ticaret olan ilgisi ve gelişmekte olan ülkeler için alternatif dış ticaret politika önerileri paylaşılmış ve dış ticaret politikası olarak zaman zaman uygulamaya konulmuştur.

Serin (1981)'e göre, özellikle az gelişmiş ülkeler için ihracatın ve ihracat gelirlerinin önemi büyüktür. Bu ülkeler kendi ekonomileri için gerekli olan yatırım ve sanayi mal ve ürünlerini ancak ihraç ettikleri ürünlerin değeri karşılığında ithal edebilirler. Diğer bir ifade ile ihracat ülke yatırımlarının finansmanındaki en temel kaynak olarak görülmektedir. Bu sebeple ihracat ve ihracat gelirleri hızlı bir şekilde arttırılmalıdır.

Uluslararası pazarlarda çok uluslu yapılanma ile faaliyet gösteren büyük üretim zincirleri ve firmaları 1980'li yıllardan itibaren küreselleşme ile hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için önemli firmakar olmuştur. OECD, WTO ve UNCTAD (2013) tarafından yapılan bir çalışma sonucuna göre G-20 ülkelerinin ihracatlarında ithalat bağımlılığı yüksektir ve bu oran %50'yi aşabilmektedir. Bu sebeple diğer ülkelerle yapılan dış ticaret her geçen gün daha da önem arz etmektedir.

Sanayileşme ile dış ticaret arasındaki ilişki çerçevesinde iki farklı sanayileşme ve kalkınma stratejisi ortaya koyulmuş olup şimdi bu sanayileşme politikalarını daha yakından inceleyeceğiz.

2.2.1 İthal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisi

İthal ikamesine yönelik strateji daha çok gelir ve teknoloji seviyesi düşük olan gelişmekte olan ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarını tamamen yeni bir yapıya dönüştürerek sanayileşmeyi gerçekleştirmeyi amaç edinen bir sanayileşme stratejisidir. Buradaki temel amaç ekonomik kalkınmayı en hızlı bir şekilde gerçekleştirmektir (Egeli, 2001).

İthal ikamesine dayanan bir ekonomi stratejisinde ülke içinde üretilmesi planlanan mal ve hizmetlerin bu sayede ithalatı önlenecek olup ülke içinde uygulanacak dış ticaret politikası da bu strateji çerçevesinde ithalatı önleyici nitelikte olacaktır. Korumacılığa dayanan bu politikalar yurt içindeki fiyatların da dünya fiyatlarına kıyasla artışına neden olacaktır. Yurtdışı rekabet ve verimlilikten uzak bu politikalar ağır bürokratik yapı ile birleşince ekonomideki dengelerin bozulduğu bir ortam ortaya çıkabilecektir (Seyidoğlu, 2003).

Gelişmekte olan ülkeler için ekonomilerinin kalkınmasını tamamlayabilmek ve bunun içinde yüksek ve sürdürülebilir büyüme sağlamak çok önemlidir. Bu amacı gerçekleştirebilmeleri için ekonomileri sürekli sermaye ve döviz ihtiyacı içindedir. Bu ekonomiler kıt kaynaklarla mücadele ederek ekonomik gelişmelerini tamamlamaya çalışırlar. Özellikle ekonomiler gelişmelerini tamamlayabilmek için sürekli olarak sabit sermaye yatırım ihtiyacı hissederler. Bu döngü içinde ekonomiler ithalat ve yatırım malı ihtiyaçları için ihtiyaç duydukları döviz i ihracat ve turizm gelirleri ile karşılarlar. Karşılayamadıkları durumunda ise dış borçlanma ihtiyacı hissederler. Bu da bir sonraki dönem ekonominin ihtiyaç duyduğu ithalatın istenen düzeyde yapılamamasına yol açarak ekonominin büyüme hızını düşürebilir (Eroğlu, 2002).

İthalat ikamesi, devletin kontrolü esasına dayanan bir ekonomik sistem olup özetle yurt dışından temin edilecek ürün ve malların ülke ekonomisi sınırlarından teminini temel almaktadır. Bir dönem bazı ülke ekonomilerinde kullanılmışsa da günümüzde serbest piyasa ekonomisi içinde ithalat ikamesine dayanan kalkınma anlayışı pek kalmamıştır. Türkiye 1980'li yıllar öncesinde özellikle petrokimya, inşaat ve demir-çelik sektörlerinde yaygın olarak bu sistemi kullanmıştır fakat ekonomide istenen sonuçlar elde edilememiştir. Ekonominin ithalata olan bağımlılığı daha da artmıştır (Boratav, 2009).

2.2.2 İhracata dayalı sanayileşme stratejisi

Bu sanayileşme stratejisinin en temel görevi ülke içinde kurulmuş olan ve kurulacak olan imalat sektörlerini ve en genel anlamda ülke endüstrisini uluslararası ticaretin bir parçası haline getirmektir. Bu şekilde ekonomi dünya ekonomisine entegre edilecek ve gerekli olan rekabetçi özelliği kazanabilecektir. Bu sistemin tercih edilmesinin en temel amacı ülke ekonomisi içinde üretilen mal ve hizmetin dış satımı ile maksimum ölçüde dışarıdan döviz girdisi yani ihracat geliri elde etmektir (Seyidoğlu, 2003).

İhracata dayalı sanayileşme modeli karşılaştırmalı üstünlükler teorisini esas alan ve bu teoriye dayanan bir modeldir. Buna göre serbest ticaret koşullarında, her ülke avantaj sahibi olduğu sektör ve ürünlerde uzmanlaşp üretim yapacak ve bunu diğer ülkelere satarak ekonomik bir avantaj elde etmeye çalışacaktır. Bunun sağlanması için karşılaştırmalı üstünlüğe sahip alan ve sektörlerin seçilmesi ve belirlenmesi önem kazanmaktadır. Sonrasında da ekonominin ve özellikle belirlenen sektörlerin uluslararası ekonomi ile entegre olmasının sağlanması gerekmektedir (Kazgan, 1985).

Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için sadece ekonominin genelinde değil zaman zaman bölgesel düzeyde de ihracatın gelişimi için çalışmalar önem kazanmaktadır. Ekonomik bölgelerin niteliğine göre bölgesel olarak da karşılaştırmalı üstünlüğe ve rekabet avantajına dayanan ekonomik politikalar öne çıkmaktadır. Dış ticarete ilişkin politikalarda bu çerçevede şekillenir. Gelişmekte olan ülkelerdeki benzer politikalara gibi Türkiye’de de ekonomiyi büyütme ve kalkınma sürecini tamamlamak için sanayileşme politikaları öne çıkarılmış, sanayileşme politikaları ve dış ticaret politikaları teknolojik gelişmelere ve uluslararası ekonomi talepleri ile koordineli planlanmıştır (Gök, 2012).

Hem ihracata dayalı sanayi politikası hem de ithal ikamesine dayalı ekonomi politikası ekonomide dış ticaret dengesini sağlayarak ödemeler dengesinin kontrol altına alınmasını, büyümeyi sanayileşme ile arttırarak ekonomide yüksek bir istihdam düzeyi teminini hedeflerler. Stratejilerdeki temel fark uluslararası ticaret politikasının uygulanması üzerinedir.

İthal ikamesine dayanan stratejide ana hedef ithalata sınırlama getirmek iken ihracata dayanan modelde ana hedef isminden de anlaşılacağı gibi ihracatı teşvik ederek

artışını sağlamak ve ekonominin ihtiyacı olan döviz bu yolla elde etmektir. İthal ikamesine yönelik modelde ilerleyen gelişmekte olan ülkeler bu politikalar sonucunda ekonomide ihtiyaç duyulan döviz karşılama yolunda sıkıntılar yaşadılar. Bu neo-klasik yaklaşımlar Tayvan, Singapur, Hong-Kong, Güney Kore gibi ekonomilerde ihracata dayalı ekonomik modelin uygulanmasını teşvik etti. Uygulanan modellerde sanayi hızla gelişti. İhracat sanayi malları üzerinden hızla artarak ve ekonomik büyüme üzerinde başarı sağlayarak diğer bazı ekonomiler için örnek teşkil etmeye başladı (Egeli, 2001).

Ekonominin dünyaya entegre olmaya çalışması ve ihracata yönelmesi ile diğer ülke ekonomileri ile karşılıklı ilişki ve iletişim de artacak, bu ekonomik ve teknolojik dinamizminin ülke içinde artmasına sebep olacaktır. Artan uluslararası ekonomik entegrasyon teknolojinin kullanımını yaygınlaştıracak ve üreticileri monopolden uzak daha rekabetçi üretim için teşvik edecektir (Seyidoğlu, 2003).

İhracatın gelişmesi ve rekabetçi ortama uyum sağlayan ekonomi ve firmalar ile ekonomi bir bütün olarak dışarıdan gelebilecek dış ekonomik sıkıntılar için içe kapanık diğer ekonomilere kıyasla daha fazla direnç gösterebilecektir (Balassa, 1978b).

Türkiye ekonomisi 1980 yılı sonrası dönemde küresel ekonomiye tam entegrasyon sağlamak amacıyla radikal bir değişim ve dönüşüm gerçekleştirmiş üretim ve dış ticaret hacminde hızlı artışlar söz konusu olmuştur. Dışa açıklık oranı (ekonomideki dış ticaret hacminin ülke gayri safi milli hasıla'ya oranını ifade eder) özellikle ihracata dayalı kalkınma politikası uygulayan ekonomilerde olduğu gibi artmaya başlamıştır. Bu oran Türkiye'de 1990'da %20 iken 2014 yılında %50 seviyesine çıkmıştır (Dar ve Amirkhalkhali, 2003).

2.3 Dış Ticaret Denge Politikaları ve Yeni Korumacılık Anlayışı

Fizyokratlar ve Merkantilistler ticari korumacılık tarihinde korumacılık anlayışının temelini oluşturmuşlardır. Özellikle merkantilistler bunu belli bir sistematığe getirmişler ve ithalatın ve özellikle de altın ve değerli mal stoğunu azaltan dış ticaretin yasaklanmasını savunmuşlardır. Ekonominin güçlenmesi ve değerli maden stoğunun artışını sağlaması şartıyla ihracatın serbest kalmasını savunmuşlardır (Kalaycıoğlu, 2017).

İthal mallara uygulanan tarifeler, kısıtlayıcı kotalar ve diğer kısıtlayıcı hükümet düzenlemeleri gibi yöntemlerle, ülkeler arasındaki ticareti kısıtlayan bir ekonomik politika olan korumacılık, ithalatı caydırmak, yerel pazarların ve şirketlerin yabancı alımını önlemek için tasarlanmıştır. Korumacılık, yabancı ülkeler arasındaki ticareti kısıtlayan politikalar ya da doktrinler anlamına gelir. Hemen hemen günümüz bütün modern ekonomistleri, korumacılığın maliyetlerinin faydalarından daha fazla olması ve ekonomik büyümeyi engellemesi bakımından zarar verici olduğu konusunda hemfikirdirler (Fouda, 2012).

Tuncer (2012), korumacı politikaları geleneksel ve modern yöntemler olarak aşağıda Çizelge 2.3'te gösterildiği şekilde özetlemiştir. Geleneksel korumacılık yöntemlerinin başlıcaları dış ticarete ilişkin vergiler, ithalat yasakları ve kotalardır. Modern korumacı politikaların başlıcaları ise yardımlar, gönüllü ihracat kısıtlamaları ve Anti-Damping uygulamalarıdır.

Çizelge 2.3: Korumacılık politika ve yöntemleri

GELENEKSEL-KLASİK YÖNTEMLER	YENİ MODERN YÖNTEMLER
1)Gümrük Vergileri (İthalat ve İhracat Vergileri)	1) Yardımlar (Sübvansiyonlar)
2)Eş-Etkili Vergiler (Gümrük vergilerine benzer veya değişken vergiler şeklinde)	2) Tarife Dışı Engeller (Standartlar Koyma, İhale Kuralları, İdari Tedbirler) 3) Gönüllü İhracat Kısıtlamaları
3)Miktar Kısıtlamaları-Kotalar (İthalat Kısıtlamaları ve İhracat Kısıtlamaları)	4) İthalatın Gönüllü Artırılması 5)Anti-Damping Uygulama
4)İthalat Yasakları 5)Dış Ticaretin Devletleştirilmesi	6)Anti-Sübvansiyon Uygulama 7)Araştırma-Geliştirme Giderlerinin Karşılanması 8)Gümrük Birliği

Kaynak: Tuncer (2012) ve Ünay ve Dilek (2018)

Kösekahyaoğlu (2012), 1. Sanayi Devrimi'nin Merkantilist dış ticaret anlayışının sonunu getirdiğini ve klasik liberal dış ticaretin önünü açtığını vurgulamıştır. Sanayi devriminin güçlü küresel üretim anlayışı ile bir arz fazlası yarattığını ve bu arz fazlası için yeni pazarlara korumacı bir merkantilist politika ile gitmenin mümkün olmadığını ifade etmiştir.

Liberal ekonomi yaklaşımının temel kabul ve varsayımlarından birisi de uluslararası ticaretin uluslararası refah artışına sebep olmasıdır. Adam Smith, ulusal zenginlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 18.yüzyılda ifade etmiş ve ekonomilere,

büyüme için merkantilist anlayışının aksine uluslararası ticarete gelişmeyi tavsiye etmiş ve bu kapsamda mutlak üstünlük teorisinin de temelini atmıştır (Smith, 2003).

David Ricardo, faydalı bir uluslararası ticaretin oluşabilmesi için mutlak üstünlüğün elzem olmadığını, kendi teorisi olan karşılaştırmalı üstünlüğün yeterli olduğunu ifade etmiş ve teorisini bu çerçevede anlatmıştır. İngiltere ve Portekiz'in karşılaştırmalı olarak daha üstün olduğu ürünü üretmeye odaklanma ve ihracatı üzerine kurduğu uluslararası ticaret ilişkisi sonunda iki taraf için de bu ticareten daha fazla fayda sağlayan kazan kazan ilkesine zemin hazırlamıştır (Ricardo, 2008).

Ricardo'nun ekonomide ve uluslararası ticarete çığır açan bu yaklaşımı, son yüzyılda daha da geliştirilerek liberal ekonomik bakışının temellerini oluşturarak kapitalizme şekil vermiştir. Bu görüşün baş temsilciliğini önce İngiltere, 1940'lı yıllardan sonra da ABD yapmıştır. Ricardo'nun bu yaklaşımı İkinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle IMF ve Dünya Bankası gibi kapitalizmin merkezinde yer alan kurum ve kuruluşların kurulmasında etkili olmuştur (Ricardo, 2008).

2.3.1 Liberal dış ticaret politikaları ve uluslararası ticaretin gelişimi

Liberal dış ticaret anlayışının temelinde tüm dünyayı hedef pazar olarak gören dünya geneli için üretim mantığı yatmaktadır. Bu çerçevede ülkeler ihracatlarını arttırabilmek amacıyla liberal dış ticaret politikası kapsamında ihracatın artışı ve gelişmesini destekleyen ekonomi politikalarına yaklaşmışlardır. İhracat temelli ekonomi ve kalkınma politikaları karşılaştırmalı üstünlükler savı ve buna bağlı verim artışı oluşan üretim ve arz fazlası ihracat kanalı ile birikime dönüşebilecekti (Edwards, 1993).

2000'li yıllara kadar dünyanın en büyük ekonomilerinin başında gelen İngiltere ve ABD kendi üreticilerini koruma adına zamana zaman korumacılığı tartışsa ve yerli malını teşvik konusu ile gümrük vergilerini arttırmak ve ithalata kota getirmek söz konusu olsa da bu ülkelerin genel yaklaşımı serbest ticaretin varlığını desteklemek ve buna uygun politikalar uygulamak olmuştur (Mahfiegilmez, 2018b).

Dünyanın en büyük ekonomilerinin başında yer alan diğer bir ülke olan Çin'in uluslararası ticaret deneyimi ise bambaşka bir şekilde gerçekleşmiştir. Çin, 1400'lü yıllarda dünyada birçok yere başarılı komutanların öncülüğünde çok uzun yıllar süren birçok sefer yapmıştır. Bu seferler sonunda gelen raporlar doğrultusunda Çin dünyanın en büyük ekonomilerinden biri olarak ülke dışına, farklı dünya

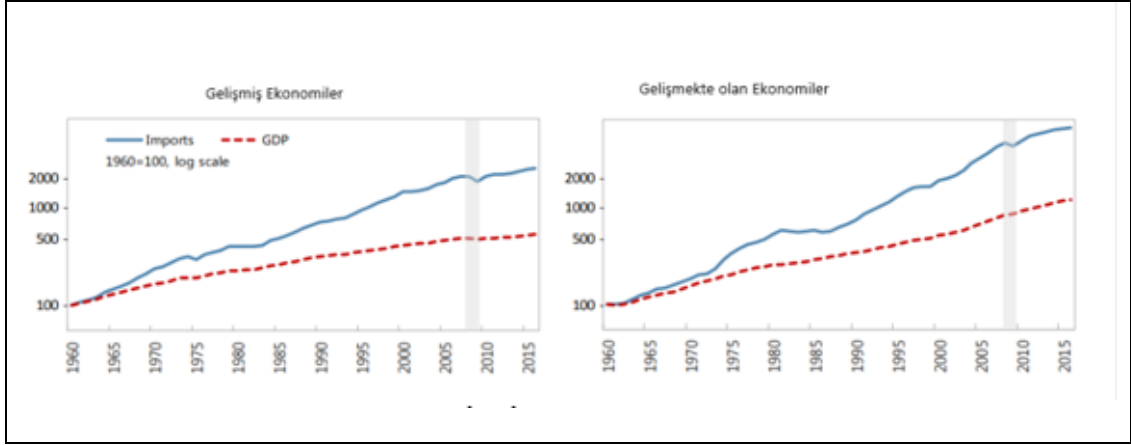
coğrafyalarına açılmaktan fayda sağlayamayacağı düşüncesi ile içine kapanan bir ekonomiye dönüşmüştür. Benzer dönemlerde İspanya, İngiltere ve Portekiz'in liderlik ettiği birçok ekonomi tam tersi bir şekilde coğrafi keşiflerle dünyayı keşfetmeye başladılar. Keşiflerin sonunda başta altın ve gümüş birçok değerli maden ve eşya Avrupa'ya aktararak daha zengin ve güçlü bir Avrupa'nın temellerini atmıştır. Aynı dönemde dış ticareti kendi karasularına indirgeyen Çin ise hızlı bir gerilemeyi tecrübe etmiştir. Çin içine kapanık bir ülkeden dış dünyaya açılan yepyeni bir ülke politikalarına Deng Xiaoping liderliğinde başlamış ve ihracata yönelik politikalar izlemeye başlamasıyla ekonomisinde ciddi kazanımlar elde etmiştir (Mahfi Egilmez, 2018a).

Temel amacı dünya ticaretinin serbestleşmesi olan ve bu çerçevede faaliyet gösteren GATT'ın "Ticarette Çok Yanlılık İlkesi" zamanla zayıflama göstermiş olmasına karşın iki yanlı ticaret, bölgesel entegrasyonlar ve blok içi ticaretin gelişmesi daha da hızlanmıştır. Bu bir anlamda tarife dışı dış ticaret engellerinin yeniden artışına sebep olsa da DTÖ'nün kurulmasına kadar GATT'ın yaptırım gücünün zayıf kalması sebebiyle buna engel olunamamıştır (Özgöker ve Doğaç, 2010).

Kendi içine kapanan, uluslararası ticaret ile dünyaya entegre olmayan ekonomiler bu durumdan belki kısa sürelerle fayda sağlasalarda bu durumun sürdürülebilmesi ve uzun dönemli kazanç sağlanması pratikte pek mümkün olmamaktadır. Egilmez (2018c), 2000-2017 dönemini analiz ettiği çalışmada dünyada refahın artışı (GSYİH büyümesi-ekonomik büyüme) ile uluslararası ticaret artışı arasında pozitif yönde bir ilişkiden bahsetmektedir. Bu çerçevede serbest uluslararası ticaret yerine korumacılığa dayanan ekonomi ve siyaset anlayışının kısa vadede bazı ekonomilere yarar getirirse bile uzun vadede rekabeti ortadan kaldırarak dünyanın genelinde uluslararası ticaret daralmasına yol açarak ekonomilere zarar vermesi beklenmektedir.

Dünya ticaret hacmi, yirminci yüzyılın ikinci yarısında daha önce görülmemiş bir tarihsel hızda genişledi. 1960'dan 2007'deki küresel finansal krizin arifesinde, mal ve hizmetlerde küresel ticaret yıllık ortalama yüzde 6 civarında reel bir büyüme gösterdi. Bu da aynı dönemdeki reel GSYİH büyümesinin yaklaşık iki katına eşittir. Bu genişlemenin başlıca 2 sebebi vardır. Birincisi tarifeler ve kotaların yol açtığı ticaret maliyetlerindeki önemli düşüşlerken ikinci ana sebepte teknolojiye bağlı gelişmeler sebebiyle ulaşım ve bilgi teknolojilerindeki gelişmelerdir. Ticaret

maliyetlerindeki düşüşler, 1990'ların başından bu yana güçlü bir üretkenlik ve imalat ihracatı üreticisi haline gelen küresel değer zincirlerinin genişlemesini kolaylaştırmıştır. Gelişmekte olan ekonomilerle birlikte gelişmiş ekonomilerde daha fazla ticaret açıklığına yaşam standartlarını arttırması ve ekonomik büyümenin temel bir motoru işlevi görmesi sebebiyle destek olmuşlar ya da göz yummuşlardır (WTO, 2017).

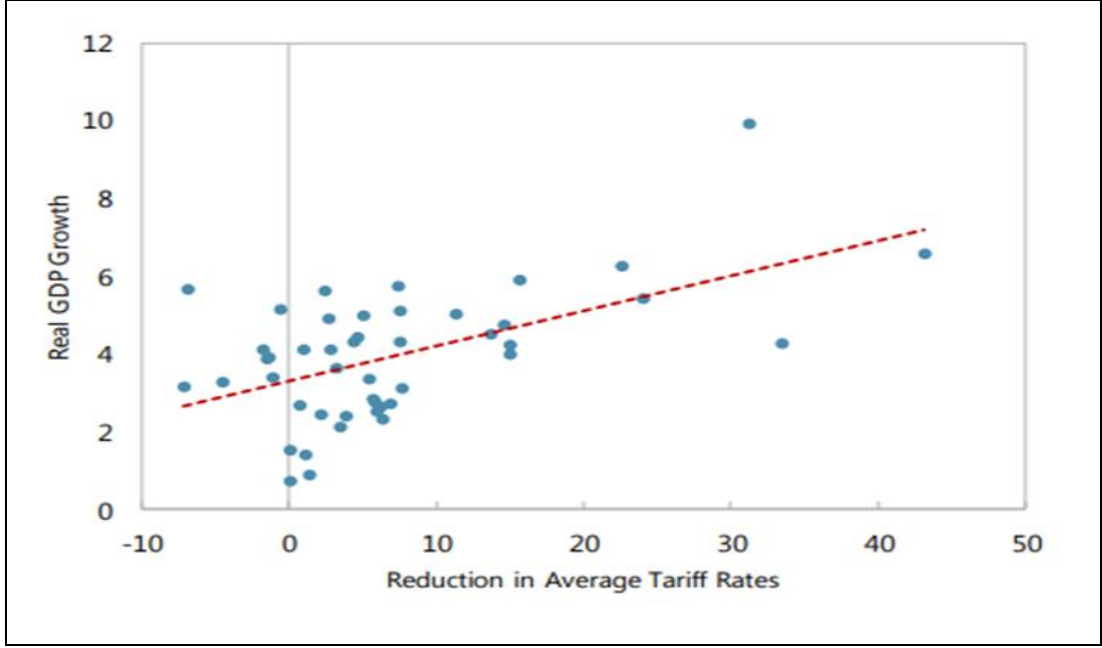

Şekil 2.1: Dış ticaret ve reel GSYİH ilişkisi (1960-2016)

Kaynak: IMF ve WTO.

Dış ticaret ve dünya dış ticaret payından daha yüksek pay alma düşüncesi gelişme seviyesinden bağımsız olarak tüm ülkeler için önemlidir. Pugel (2016:311) de çalışmasında dünyadaki ihracatın yaklaşık %46'sını sanayileşmesini tamamlamış gelişmiş ülkeler tarafından sağlandığını vurgulamıştır. Şekil 2.1 dış ticaretin gelişimi ve yaygınlaşması ile hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerdeki GSYİH artışını göstermesi bakımından önemlidir.

Standart ekonomik teori, ekonomideki bazı işçilerin ve üreticilerin, uluslararası ticaretten kaynaklanan rekabet sebebiyle kısa vadeli olumsuzluklarla karşılaşabileceğini de öngörmektedir (Schneider, 2014). Bununla birlikte ekonomik teori, genel olarak liberalleşmiş ticaretin hem ekonomik maliyetler hem de faydalara sebep olabileceğini vurgularken ekonominin bir bütün olarak uzun vadede liberal bir ticaret ortamından ve daha büyük bir rekabetten fayda sağladığına inanılmaktadır. Bunun temel sebebi böyle bir ortamın bir ekonomiyi kaynaklarını daha verimli bir şekilde kullanmaya zorlamasıdır (Jackson, 2018).

Şekil 2.2: Ortalama gümrük tarifelerdeki değişiklikler ve yıllık GSYİH büyümesi, 1990-2015 (yüzdelerle ifade edilmiştir)
Kaynak: WTO (2017) ve IMF (2016)

Şekil 2.2 1990-2015 yılları arasında ortalama gümrük vergilerinde yüzdesel olarak yapılan indirim ile reel büyüme arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Şekildeki verileri dikkatle incelediğimizde gümrük vergi indirimlerindeki artışın büyümesi ile reel büyüme arasında pozitif bir ilişkinin varlığını görebilmekteyiz. Bu durumda kısaca gümrük vergi indirimleri ve ticari liberasyonun reel ekonomik büyümeye olumlu etki yaptığını ifade edebiliriz.

Ticaret entegrasyonu daha fazla refah getirirken, entegrasyonlarının hangi ekonomiye hangi ölçüde ekonomik büyüme ve ekonomik etki göstereceği o ülkelerin özelliklerine ve destekleyici politikalara bağlıdır. Ülkeler arasındaki ticaret açıklığının büyüme faydalarında ekonomilerde farklılıklar gösterdiğini görmekteyiz. Bu ekonomilerin yapılarındaki farklılıklardan kaynaklanmakta olup ihracattaki uzmanlaşma, ihracat ürün çeşitliliğinin seviyesi, kurumların kalitesi bu düzeyi belirlemede etkilidir. Tarifelerdeki indirimleri de kapsayan ticaret reformlarının yüksek üretkenlikle ve yüksek kişi başı gelir artışı ile ilişkisi vardır. Bu çerçevede ticaret reformları ile yüksek gelir gelir arasında bir nedensellikten bahsedebiliriz. Bu çerçevede ortalama tarifelerdeki düşüşü kapsayan dış ticaret liberalleşmesi ile reel milli gelir artışını içeren aşağıdaki şekil 2 anlam ve önem kazanmaktadır. Buna göre ortalama tarifelerdeki düşüşle gelen ticaret genişlemesi reel GSYİH'nın artmasına sebep olmaktadır (WTO, 2017).

2.3.2 Küresel ticaret savaşları ve yeni korumacılık anlayışı

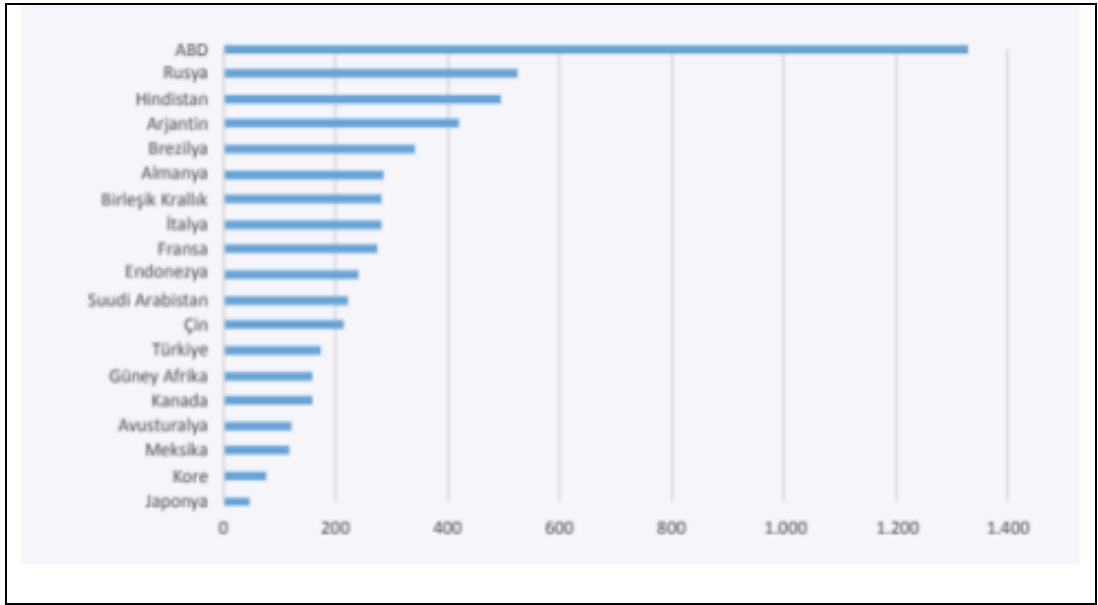
Kalaycıoğlu (2017), ticaret savaşlarını en dar anlamı ile iki ve daha fazla sayıdaki ülkenin birbirlerine karşı uyguladıkları ticari tarifeler, dış ticaret yasakları ve ekonomik yaptırımlar nedeni ile ortaya çıkan çatışmalar ve anlaşmazlıklar olarak ifade etmektedir. Karayel (2019), ticaret savaşlarında stratejik ürünler üzerinden ilerlendiğine vurgu yapmıştır. Ona göre ticaret savaşlarının temel sebepleri devletlerin cari açık vermemek, kendileri için stratejik olan ürünlerde üstünlüklerini kaybetmemek adına yeni vergi ve politikalar ortaya koyulmasıdır.

Ticaret savaşına ilişkin çalışmalarda bu durumun tüm ülkeler için ama bilhassa da gelişmekte olan ülkeler için ciddi kayıplar yaratabileceği vurgulanmıştır. Çalışmalarda ticaret savaşlarından nadir olarak büyük ülkeler bazı durumlarda kazanç sağlasa da genel anlayış bunun başta gelişmesini tamamlayamayan ülkeler olmak üzere birçok ülke için faydadan daha çok zarar sağladığıdır (Bouet ve Laborde, 2017) (Conybeare, 1987). Felicio (2018), iş birliği stratejisi ile hareket eden ülkelerin kazan kazan ilkesi ile tüm tarafları kapsayan refah arttırıcı bir çözüme ulaşabildiklerini fakat bir ticaret savaşında kazan kazan ilkesinin gerçekleşmeyeceğini ve tüm ülkelerin kazanç sağlayamayacağını vurgulamaktadır.

1980'den sonra tüm dünyada iletişim ve ticaret hızla gelişmiş ve globalleşme kavramı tüm dünyaya yayılmıştır. Bu seneden sonra uygulanan küreselleşme politikaları nedeniyle genelde birçok ekonomi ve global ekonomi gelişme ve büyüme gösterse de sonrasında reel piyasalarda ciddi hasarlar ortaya çıkmıştır. ABD'de 2007-2008 yıllarında öncelikli olarak konut alanında ortaya çıkan kriz, küresel bir kriz haline gelmiştir. Tüm bu gelişmeler küreselleşme politikalarına olan güvenin azalmasına neden olmuş, beraberinde krizden çıkış için korumacılık politikalarını gündeme getirmiştir. Korumacılık politikalarının tekrar gündeme gelmesi ve uygulanması farklı ekonomilerde farklı şekilde olmuştur. Bunun sebebi krizi ülkelerin farklı seviyelerde ekonomilerinde hissetmesidir. Ekonomik yapısında sanayiden daha çok hizmet sektörleri öne çıkan Fransa, İspanya ve Yunanistan gibi ülkeler krizi çok derin hissederken sanayisi ve imalat endüstrisi çok güçlü ve ihracat ağırlıklı çalışan Almanya ve benzeri ihracat ağırlıklı ekonomiler krizi daha az ağır hissetmiş ve hatta krizden yararlanmasını bilmişlerdir (Erim, 2018).

Dünya Ticaret Örgütü tarafından yapılan bir çalışmada (WTO OMC, 2016), korumacılığın son zamalarda özellikle de global kriz dönemlerinde birçok ülkede arttığını göstermektedir. Yapılan araştırmalara göre en gelişmiş 20 ülke bile bu korumacılık önlemlerine başvurabilmektedir. 2015 ve 2016 yıllarında bu başvuruların aylık bazda en yüksek oranlara ulaşmış olduğu raporlarda belirtilmektedir. Kriz sonrasında uygulamaya konulan bu korumacılık politikalarının çok azı, yaklaşık %25'i, daha sonraki dönemde kaldırılmışlardır.

Şekil 2.3'te, G20 üyesi ülkelerin 2008-2017 seneleri arasında uygulamaya koydukları korumacı düzenleme sayıları ve karşılaştırması paylaşılmıştır (Erim, 2018). Avrupa Komisyonu'nun yayımladığı raporlarda da 2008 küresel krizi sonrasında Avrupa Birliği ülkelerinin 700'den fazla sayıda ticareti sınırlama kapsamında çalışmalar yaptığı ve özellikle de ithalatı düşürebilmek adına bazı ürünlerine ek vergi koyduklarını belirtmektedir (UTİKAD, 2013).

Şekil 2.3: G20 ülkelerinde korumacılık politikaları (2008-2017)

Kaynak: Erim (2018)

Korumacılık politikalarında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uyguladıkları politikalarda farklılık gösterebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin korumacılıkta en çok tarif artışına başvurulduğu görülmekte iken gelişmiş ülkeler ise ekonomilerini ve yerli sanayilerini daha çok koruyabilmek için en çok teşvik ve ihracatçı firmalara finansal destek programlarına yer veriyorlar (UTİKAD, 2013). Korumacılık politikasının en önemli önlemlerinden teki de damping'tir. Damping uygulaması ile ihracatçı ülkeler ihracata konu ürün mallarını değerlerinin de altında satarak

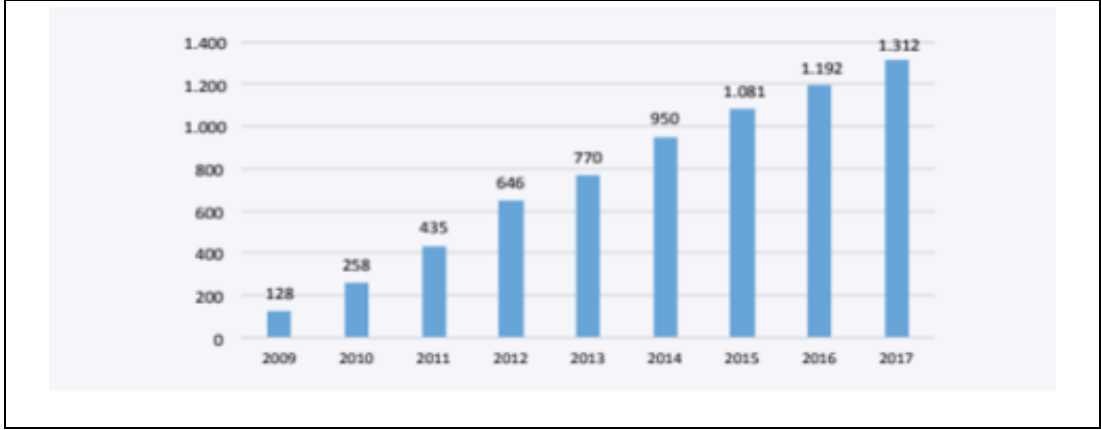

uluslararası piyasada tüm ülkelerden rakiplerine karşısında rekabet avantajı kazanmaktadır (Traynor, 2013).

Özellikle maliyetlerini ciddi oranda düşürerek son senelerde tüm dünya için imalat ve üretim yapan Uzak Doğu Asya ülkeleri ticaretteki ağırlığı Asya'ya kaydırmaya başlamışlardır. Batılı sanayileşmiş ülkeler kaybettikleri avantajı ve pazarları tekrar elde edebilmek için yeni politika ve stratejiler geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu doğrultudaki çalışmalar ve politikalar ile bazı fabrika, üretim tesisi ve sanayi tesislerinin tekrar kendi ülkelerine dönmeleri için çalışmalar yapılmaktadır (Gür vd., 2017). Çin ve son dönemlerde uyguladığı politikalar tüm dünyada korumacılığın artışının ana sebeplerinden biri olarak gösterilmektedir. Eleştiriler Çin'in iç piyasasına aşırı müdahale ederek daha az maliyetli ve uygun fiyatlı ürün üretimi konusunda uluslararası kurallara uygun davranmayarak haksız rekabet oluşturduğu şeklindedir. Bu sebeple oluşan haksız rekabetin önlenmesi ve araştırılması ve tamamen engellenebilmesi için çok sayıda ülke Çin mallarına karşı anti-dumping uygulaması başlatmıştır (Tümen ve Seven, 2017).

ABD, son yıllarda yoğun olarak korumacı politikalar uygulamakta ve gelişmiş ülkeler arasında bu alanda önde gelen ülke olarak öne çıkmaktadır. Özellikle ABD Başkanı Donald Trump'ın başa gelmesiyle birlikte korumacılık politikaları daha da belirgin hale gelmiştir (Erim, 2018). Serbest uluslararası ticaret anlayışı kapitalizmin ve Batı finans sisteminin en önemli dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Bu temel ekonomi anlayışı ve politikasını oluşturan liberal uluslararası ticaret yaklaşımı 2016 yılından itibaren ABD Başkanı Donald Trump'ın başkan seçilmesi sonrası uygulanan yeni uluslararası ticaret politikaları ile zarar görmeye başlamıştır. ABD, ABD ekonomisinin Çin'e karşı büyük ticaret açığı verdiği ve bunda Çin'in uluslararası ticaret kurallarına uymadığını gerekçe göstererek bazı ticareti kısıtlayıcı önlemler uygulamaya koydu. Diğer ülkelere de uygulanmaya başlayan bu politikalar karşılıklı bir hal alınca küresel boyutta bir ticaret savaşına zemin hazırlanmış oldu (Mahfioglu, 2018a).

Şekil 2.4'te de görüldüğü üzere ABD'nin 2009 yılından 2017 yılına kadar aldığı korumacı önlemlerin sayısı gösterilmektedir. 2009 yılında 128 olan korumacı önlemler çok hızlı bir oranda artarak 2017 yılına gelindiğinde 1.312 ye çıkmıştır (Ünay ve Dilek, 2018).

Şekil 2.4: ABD'nin aldığı korumacı önlemler (2009-2017)

Kaynak: Ünay ve Dilek (2018)

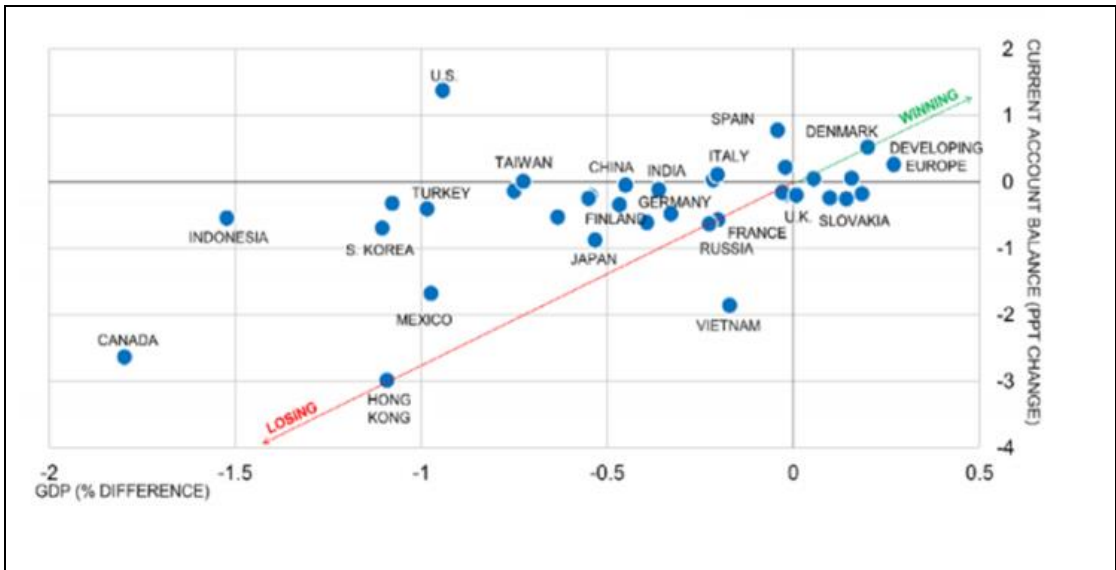
Yıllar boyunca, Amerikan politikacıları, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'ndan (NAFTA) geri çekilmekle ilgili tehditsel söylemler kullansalar da bir şekilde her koşulda bu konuda yeniden müzakere etme sözünü paylaştılar. Başkan Trump bu sözü yerine getirerek 2018 Ağustos ayında NAFTA'yı revize etmek için yeni müzakereler başlatmıştır. Benzer bir şekilde ABD ve Güney Kore arasındaki ticaret anlaşmasını kusurlu olarak ifade eden ABD bu serbest ticaret anlaşmasını da güncellemeye de başladı. Bu yeni politikalarındaki temel amaçların başında ABD ekonomisinin daha da güçlendirilmesi, daha iyi ve faydalı ticaret anlaşmalarının düzenlenmesi ve çok taraflı ticaret sisteminin reformu yer almaktadır. Ticari anlaşmalarla ilgili yeniden görüşmelerde Trump İdaresinin en temel hedefi dış ticaret dengesinde bir iyileştirme yapmak ve dış ticaret açıklarını mümkün olduğunca azaltmaktır (USTR, 2018). Dış ticaret dengesini sağlamaya yönelik bu yeni politikalar ve uygulamalar sonrasında milliyetçi ekonomik politikalar ABD ekonomisinde ülkenin ekonomik gündemini oluşturmuştur (Douglas, 2017).

Trump Yönetiminin ekonomi yaklaşımı ABD dış ticaret açıklarının kaynağını makroekonomik politikalardan kaynaklandığını ileri süren çoğu ekonomistin yaklaşımıyla çelişmektedir. Bu sebeple ticaret açıkları ile makroekonomik sorunlar arasındaki ilişki iyi analiz edilmelidir. Bazı analistler ABD'nin imzalamış olduğu ticaret anlaşmalarının oluşan ticari açıktaki önemli bir sebep unsuru olarak görmekteler. Onlara göre bu anlaşmalar ABD ihracatçı firmalarının aşırı rekabetçi koşullara zorlamış ve ticaret anlaşmalarından beklenen faydaların sağlanmasında başarısız olmuştur. Çoğu ekonomist ticaret açıklarının büyük ölçüde adil olmayan bu anlaşmaların bir neticesi olarak değerlendirmektedir (Jackson, 2018). Bazı analistler de bu ticaret politikalarını ABD'nin dünya ekonomisindeki yerini korumak adına alınması gereken bir önlem politikası olduğunu ve ABD ekonomisi için önemli

görülen bazı stratejik sektör ve alanlarda dünya liderliği içi yapılması gereken yeni bir ticaret politikası olarak da düşünülmektedir (Staropoli, 2018). ABD'deki bu yeni ekonomi politikaları ABD içinde de fark farklı ses ve yorumların çıkmasına sebep olmuştur. Bu yeni korumacı anlayış ve serbest ticareti bozan ekonomi politikalarının bir ticaret savaşına dönüşmesi durumunda ABD içinde de bazı sektörlerde maliyetleri ciddi olarak yukarı yönlü etkileyebileceği dile getirilmiştir (Lynch, 2018).

Trump yönetimine göre bazı ülkeler uluslararası ticaret kurallarına ve anlaşmalarına uymayarak, bazı ticari bariyerlerin uygulamasına devam ederek uluslararası piyasa performansını bozabilirler. Bu sebeple ortaya çıkabilecek bu sorunları ele almak ve bertaraf etmek için ve verimliliğin arttığı daha iyi bir uluslararası ticaret sistem seviyesine ulaşabilmek için uluslararası ticarete ilişkin görüşme ve pazarlıklar devam etmelidir. Bu durumda ABD ticaret açığı genel anlamda çok etkilenmese bile ABD'nin ticari partnerleri ve emtiaları arasındaki kompozisyonu etkileyebilir. (Jackson, 2018).

ABD, bir nevi korumacılığı da çağrıştıran bu yeni ekonomi ve dış ticaret politikasını sürdürmeye devam ederse tüm dünya ekonomisi bundan zarar görebilir. Bloomberg ekonomistlerinin yapmış olduğu bir çalışmaya göre ABD, ithalata ilişkin vergileri yaklaşık %10 civarında arttırırsa 2020 yılı için bunun dünya ekonomisine maliyetinin 470 milyar doları bulabileceğini öngörülmektedir (Bloomberg Ekonomi, 2018). Yapılan bu çalışmaya göre birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke de bu işten zarar görebilecektir.

Şekil 2.5: Tarifelerdeki %10 artışın kazanan ve kaybeden ülkeleri

Kaynak: Bloomberg Ekonomi (2018)

Gümrük tarifelerindeki %10'luk artışın ekonomileri nasıl etkileyebileceğine yönelik yapılan bir çalışmada Şekil 2.5'te de görüleceği üzere, bazı ülkelerin bu durumdan olumlu etkilenmesi beklense de daha çok sayıdaki birçok ülke ekonomisinde GSYİH seviyesinin ve ekonomik büyümenin bu durumdan olumsuz olarak etkilenmesi beklenmektedir (Bloomberg Ekonomi, 2018).

Genel anlamda ABD dış ticaret açığı, ya da daha geniş anlamda cari işlemler fazlası ya da açığı ülkelerin dış dünyaya sattığı değerlerin dış dünyadan ürün ve hizmet alışı arasındaki farkı ya da dengeyi ifade eden bir muhasebe ilkesini temsil etmektedir. ABD 1970'li yılların ortalarından beri yıllık cari açık vermektedir. Bazı analistlere göre bu durum ekonomik olarak sürdürülemez işsizliği ve ücret düşüklüğüne sebep olmakta ve durumun temel sebebi olarak yabancı rakiplerin adil olmayan ticari faaliyetleri görülmektedir. Trump Yönetimi, ABD'nin ticaret anlaşmalarını ve serbest uluslararası ticareti değerlendirirken ABD dış ticaret açığını bir nevi gösterge olarak kabul etmekte ve ABD dış ticaret açığının yüksek olmasını bir nevi global ticaret sisteminin bir başarısızlığı olarak değerlendirmektedir. Bu çerçevede mevcut uluslararası antlaşmaları ve serbest ticaret anlaşmalarını yeniden ele alan bir tutum sergilemektedir (Jackson, 2018).

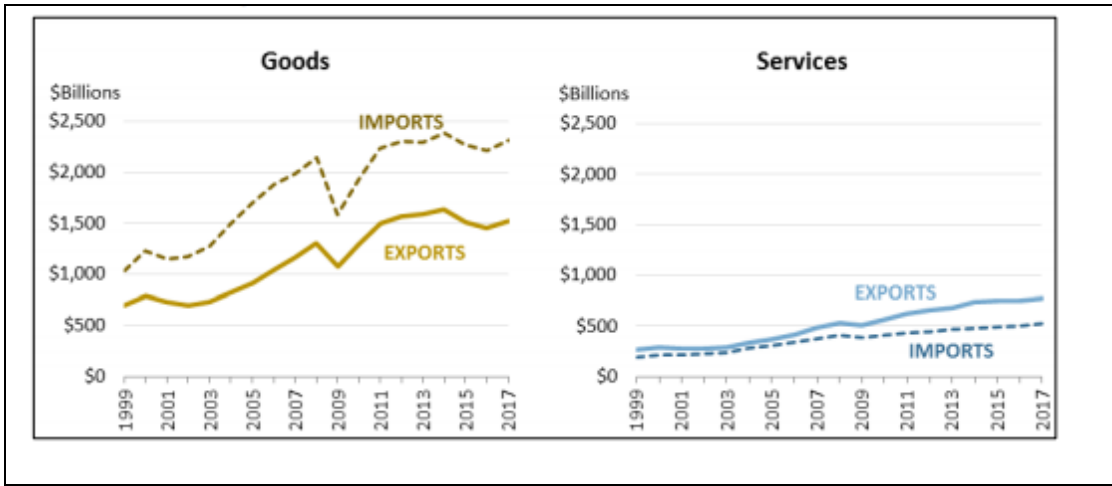
Çoğu ekonomist, ABD ticaret açıklarının genel anlamda uygulanan makroekonomik politikaların sonucu olduğunu iddia etmektedirler. Bunlara göre ticaret açıklarını makroekonomik politikalardan bağımsız olarak değerlendirmenin eksik olacağını vurgulamaktadırlar. Bu ekonomistler bazı ülkelerin ve rakiplerin uluslararası ticaret kurallarına uymamasının olumsuz sonuçları olabileceğini ama bunun genel anlamda ABD dış ticaret açığını etkilemesinin düşük olasılıkta olduğunu vurgulamaktadırlar (Jackson, 2018).

Trump İdaresi'nin de sıkça odaklandığı ABD dış ticareti açığı, net ihracat ve ithalat arasındaki dengeyi ifade etmekte olup genel ödeme dengesinin en önemli bileşenidir. 2017 için bu verilere yakından baktığımızda yaklaşık 1,5 trilyon dolar ihracat, 2,4 trilyon dolar ithalat ile bu mal ticaret açığı yaklaşık 811 milyar dolar hesaplanmaktadır. Bu veriler eşliğinde ithalatın ABD GSYİH içinde payı yaklaşık %16 iken ihracatın payı ise yaklaşık %13 civarında bulunmaktadır (Jackson, 2018).

2017 için ABD ekonomisinin hizmet sektörlerinden sağladığı ihracat değeri 781 milyar USD, hizmet alımı sebebiyle katlandığı dış alım değeri ise 538 milyar USD olarak tahmin edilmektedir. Mal ve hizmet toplam dengesi ile yaklaşık 568 milyar

dolarlık ve dış ticaret açığı hesaplanmaktadır. ABD'deki gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) ile ölçülen ABD ekonomisinin büyüklüğüne bağlı olarak, cari açık, ABD GSYİH'sinin %3,0'undan daha azına eşdeğerdir (Jackson, 2018).

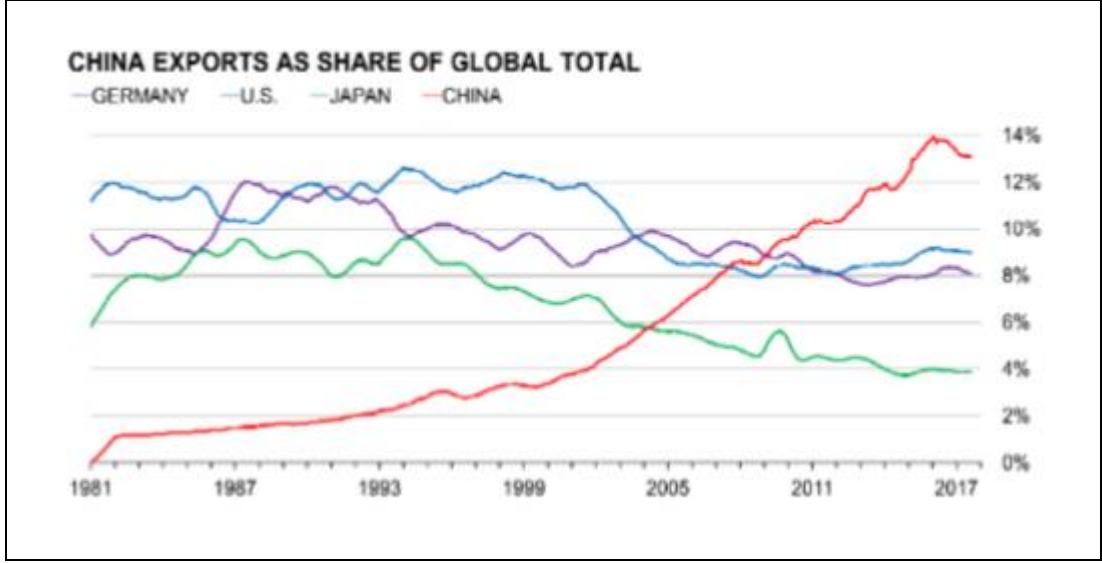
Şekil 2.6'da görüldüğü gibi, ABD yıllık mal ticaretinde çok ciddi bir açık, ancak hizmet ticaretinde bir fazlalık mevcuttur. Bu, mal ticareti hesabındaki bir artı veya açığın, mali hesaplardaki bir işlemle telafi edildiği veya cari hesaptaki bir açığın, sermaye tarafından temsil edilen mali hesaplardaki bir mahsup fazlalık işlemi ile finanse edildiği anlamına gelmektedir.

Şekil 2.6: ABD mal ve hizmet ticaret dengesi (1999-2017)

Kaynak: Bloomberg Ekonomi (2018)

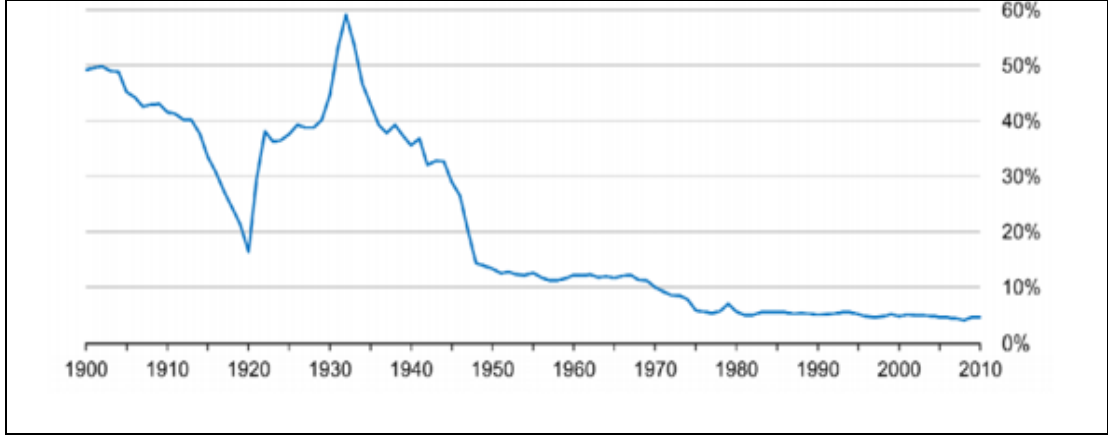
2001'de Katar'daki toplantıda Çin 143'üncü üye devlet olarak Dünya Ticaret örgütüne dahil oldu ve zaten çoktandır artan ihracatı artmaya ve ekonomisi de dış ticaret fazlası vermeye devam etti. Liberal ekonominin yaygınlaşması ve Çin'in artık ucuz ve çok rekabetçi iş gücü ile Dünya Ticaret Örgütü üyesi olması Çin ekonomisine ve Çin'de üretim yapan Apple gibi birçok uluslararası firmaya olumlu kazanımlar getirmiş olsa da bu durumdan olumsuz etkilenenler de mevcut. Bunların başında da ABD'deki iş gücü piyasası ve grupları gelmektedir (Bloomberg Ekonomi, 2018).

Şekil 2.7: Çin'in küresel ihracat payı (1981-2017)

Kaynak: IMF, Bloomberg Ekonomi (2018)

Şekil 2.7'de de açıkça görülebileceği gibi gelişmekte olan ülkelerin ihracat değerleri ve dünya ekonomisindeki oranları Çin'in önderliğinde ciddi oranda artma eğilimindeyken ABD başta olmak üzere gelişmiş ekonomilerin payı da azalmaktadır. Bu durum mali krizlere ve ülkelerin iç siyasetinin dizaynında da etkili olmaktadır. ABD'deki işsizlik oranı 2009'da %10 olarak gerçekleşti ve birçok Avrupa ülkesinden daha da yüksek oranlarda işsizlik oranına ulaştı. ABD ekonomisindeki bu verileri yurt dışı siyasette kullanan Donald Trump, Çin başta olmak üzere dış ticaret açığı verdiği birçok ülkeye karşı uyguladığı ekonomik politikaları yeniden tasarlamaya başladı, ABD'nin dahil olduğu birçok Serbest Ticaret Anlaşması gözden geçirildi ve yeniden müzakere ettirildi. Trans-Pasifik Ortaklığı'ndan (TPP) ise çıkıldı. Trump yönetiminin ilk yılı için, korumacılığın gerçek bir politikadan ziyade teorik bir araç olduğu düşünülmektedirken bunun artık değişmekte olduğu gözlemlenmektedir. Çin'in fikri mülkiyet hırsızlığına misilleme yapmak için daha geniş tarifeler ve çelik ve alüminyum üzerindeki tarifelerin duyurulması ve Beyaz Saray'dan serbest ticaret savunucusu Gary Cohn'un ayrılması, korumacı politikalara doğru kayma ihtimalini daha da artırmıştır (Bloomberg Ekonomi, 2018). Şekil 2.8'de de görüleceği üzere GATT görüşmeleri ve uluslararası kurumların çabalarıyla yaygınlaşan liberal ticaret ile birlikte birçok ülkede olduğu gibi ABD'de de ortalama gümrük tarifeleri ciddi anlamda azalma göstermiştir. Tüm dünya ile birlikte ABD ekonomisi de İkinci Dünya Savaşı sonrasında liberalleşen dünya ticaretinden önemli oranda fayda sağlasa da son yıllarda bu durum ABD'de daha fazla kişi tarafından sorgulanmaya başlamıştır.

Şekil 2.8: ABD ticaret tarifelerinin tarihsel değişimi (1900-2010)

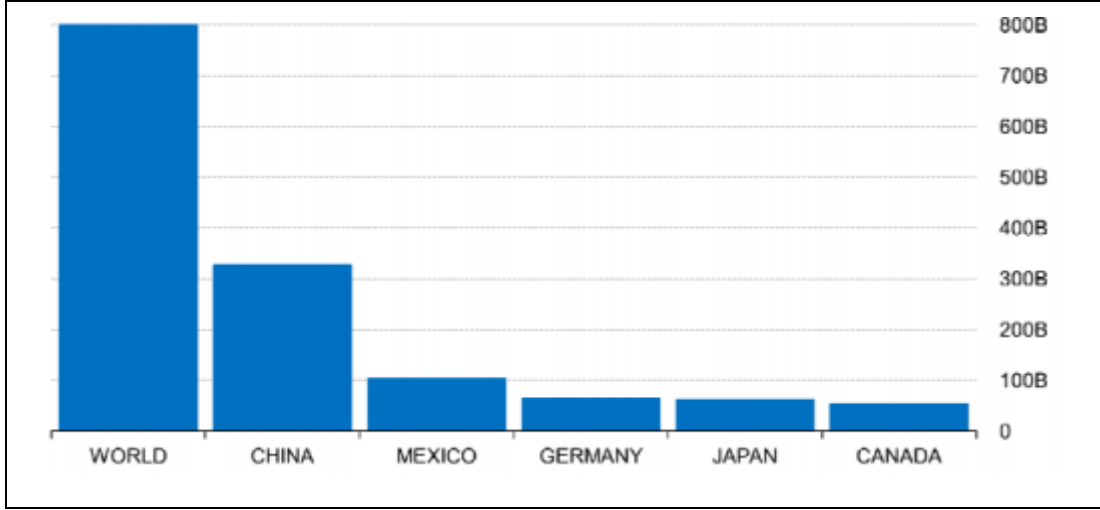
Kaynak: USTR (2018) ve Bloomberg Ekonomi (2018)

Son yıllarda küresel ticaretteki keskin yavaşlama global büyümenin hem bir belirtisi hem de sebeplerinden biri durumundadır. Ticaretteki bu yavaşlamanın sebepleri arasında ithalat ağırlıklı yatırım kompozisyonunun değişmesi, küresel değer zinciri büyümesinin ve ticaret liberasyonun yavaşlatılması ve ticaret korumacılığındaki artış ön planda bulunmaktadır. Yatırım ve ekonomik büyümenin ticaret ile güçlü bir ilişkisi mevcuttur. Bu ilişkiye baktığımızda son güncel dış ticaret büyümesinin makroekonomik verilerle karşılaştırdığımızda beklenenden daha düşük olduğunu söyleyebiliriz (European Central Bank, 2016); (IMF, 2016).

Amerika'yı tekrar büyük yapmak seçim sloganı ile başlayan ve Donald Trump'ın seçilmesi sonrası bu sloganın gerçekleşmesi için ABD'nin ortaya koyduğu ticaret ve ekonomi politikaları diğer devletlerinde bu politikalara karşılık vermesi ile dünya ticaretinde önemli sonuçları olacak ticaret savaşlarına ilişkin endişeleri tekrar gündeme taşımıştır (Kucik, 2017), (Clearly, 2016), Watson, 2017).

1990'ların başından beri ticaret entegrasyonun da ve global ticaretteki ülke kompozisyonlarında önemli değişiklikler gözlemlenmektedir. Gelişmiş ülkelerin toplam dünya ticaretinin payı 1980'lerin başlarında yaklaşık yüzde 70'den, 2010 yılı başlarında yüzde 40'tan daha azına düşerken gelişmekte olan ülkelerin payı ise aynı oranda artış göstermiştir (WTO, 2017). ABD ekonomisini bu veriler ışığında değerlendirdiğimizde Şekil 2.9'da da görüleceği üzere artan dış ticaret açığının sebebi olarak ABD'nin yapmış olduğu ticaret anlaşmaları ve ticaret entegrasyonları günah keçisi olarak görülmeye başlanmıştır. Bu sebeple bu açığın en fazla olduğu Çin, Meksika, Japonya ve Kanada ile olan entegrasyonların ve serbest ticaret

anlaşmalarının ABD lehine yeniden dizaynı Trump dönemi ABD dış ticaret politikasının da temelini oluşturmuştur.

Şekil 2.9: ABD ekonomisinin ülke bazlı dış ticaret açığı verdiği ülkeler (2016)

Kaynak: IMF (2016); WTO (2017)

Ticaret savaşlarının yaygınlaşarak devam etmesi, korumacılık politikalarının yaygınlaşmasının küresel krizleri aşmaya çalışan dünya ekonomilerinde endişeleri arttırdığını görmekteyiz. Mahfi Eğilmez (2018b) de bu durumun devam etmesi durumunda yeni bir krizin doğma riskini vurgulamaktadır. Yaşanan karşılıklı retleşmeler ve serbest ticareti kısıtlayıcı uygulamalar dünya genelinde ticareti ve artmakta olan refahı bozucu bir etki ortaya koyabilir. Ticaret savaşlarının net bir kazananı olmayacak anlayışı ile ortaya çıkabilecek ciddi bir ticaret savaşından dünya refahı da çok olumsuz bir şekilde etkilenebilecektir. Serbest ticaretin kazan-kazan ilkesinden korumacı politikalarla kaybet-kaybet durumuna geçiş söz konusu olabilecektir.

Son dönemde uluslararası ticarete artan rekabet ve gelişmekte olan ülkelerin ihracat alanındaki gelişimi bazı dengeleri değiştirmiştir. Almanya ve Çin gibi ihracatta çok güçlü ve ekonomilerinin refahını büyük oranda dış ticarete dayandıran ülkeler serbest ticareti daha güçlü savunmaktalar. Bununla birlikte sayışmelerini çok önceleri tamamlayıp bu konuda öncü olan ABD ve İngiltere gibi ülkeler ise daha çok korumacı politikalardan medet umar duruma gelmiştir (Erim, 2018).

2008 küresel finansal kriz sonrası ticari korumacı politikalar uygulayan ülkelere bir tanesi de Türkiye'dir. Bu politikaların uygulanışı için vergi yükünü arttırmaya yönelik üç yönteme başvurulmuştur. Bunlardan ilki vergi yükünü doğrudan arttıran

ilave gümrük vergileri, ikincisi anti-damping vergileri ve son olarak üçüncüsü ise vergi matrahına müdahale yoluyla dolaylı olarak vergi yükünü arttıran gözetim uygulamalarıdır. Gözetim yöntemi ile damping/sübvansiyon soruşturmaları yerli firmaların başvurularıyla başlatılmaktadır. Başvurular neticesinde başlatılan soruşturmaların sonucunda gözetim ve anti-damping kararları Ekonomi Bakanlığı tebliğleriyle duyurulmaktadır. Korumacılıkta yaşanan bu gelişmeler ise sanayi sermayesinin mücadelesi sonucu olduğu söylenebilir. Türkiye 2018'in ilk üç ayında 21 kalem mal için farklı referans değerlerde gözetim uygulaması başlatmıştır. 2017 yılı gözetim kapsamına alına mal kale sayısı ise 86 olmuştur. 2018 'in ilk üç ayında 8 damping/sübvansiyon soruşturması açılırken, 21 malda anti-damping uygulaması başlatıldı. 2017 yılında ise 13 anti-damping soruşturması açılmış; 59 kalem mala anti-damping uygulanmaya başlanmıştır. Dünyada ise anti-dampingin en çok uygulandığı yıl ise 2016 yılı olmuştur. Dünya Ticaret Örgütü'nün 2017 yılı "World Tariff Profiles" raporuna göre Türkiye 31 Aralık 2016 tarihi itibariyle toplam 232 kalem malı kapsayan ve 156 düzenleme ile dünyada bu tedbiri en çok kullanan üçüncü ülke olmuştur. Dünyada anti-damping vergisinin 287 düzenleme ve 362 kalem malla en fazla uygulayan ülke ABD'dir. Ayrıca ABD 253 kalem mal için 79 kararla, telafi edici vergiler listesinde de birinci sırada yer almaktadır (Gücüm, 2018).

2.4 Yeni Dış Ticaret Dengesi Sağlama Politikaları ve Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri

ABD'nin uzun yıllardır dış ticaret açığı veren ekonomisi 2017'de de benzer şekilde yüksek bir dış ticaret açığı verdi. En yüksek ticaret açığını yine en büyük ticari partneri ve rakibi olan Çin'e karşı verdi. Çin'e yapılan 130 milyar dolarlık ihracata karşı, Çin'den yaptığı 506 milyar dolarlık ithalat ile 2017'de yaklaşık ticaret açığı da 380 milyar Dolar değerine ulaşmıştır.

Trump öncesi dönemde de zaman zaman ABD yönetimleri ABD Ticaret Temsilciliği (USTR) üzerinden Çin başta olmak üzere yüksek değerde dış ticaret açığı verdiği büyük ekonomilere yönelik ikili ekonomik ilişkiler ve WTO aracılığıyla baskı faaliyetleri yürütmekteydi. Ticaret savaşı olarak nitelendirilemeyecek olan bu tür faaliyetler Donald Trump'un ABD başkanı seçilmesi sonrası doğrudan ve açık bir şekilde ticaret savaşlarına dönüşmüş olup WTO da aradan çıkarılmıştır. Bu

faaliyetler neticesinde geleneksel noktada kapitalizmin lideri ve en güzide temsilcisi olan ABD korumacılığı savunma durumundayken Çin serbest ticareti savunmaya geçmiş ve bu da kapitalizmin sıklıkla doğruladığı uluslararası ticaretin refah artışına sebep olduğu tezini saptırmış ve sorgulatmaya başlamıştır (Mahfiogilmez, 2018b).

Trump yönetimi, başlatmış olduğu bu yeni korumacılık önlemlerini Çin’le sınırlı bırakmayarak büyük dış ticaret açıkları verdiği tüm ülkeler başta olmak üzere dahil olduğu ticari paktlara karşı da vemiş ve adeta bu ülkelerin de benzer önlemlerle karşılılık vermesi sonucu dünya çapında bir ticaret savaşı başlatmış oldu (Mahfiogilmez, 2018b).

ABD ile Türkiye arasında benzer şekilde bir ticaret savaşının başlaması için ekonomik göstergeler çerçevesinde bir durum bulunmamaktadır. Her 2 ülkenin ekonomilerini ve birbirleriyle olan ticari ilişkilerini incelediğimizde en azından ABD’nin böyle bir hamlesi için Çin için sahip olduğu ekonomik gerekçelere Türkiye için sahip olmadığını görmekteyiz. Aşağıdaki izelge 2.4’te ABD ve Türkiye’nin karşılaştırmalı olarak çeşitli ekonomik verilerini göstermektedir.

Çizelge 2.4: ABD ve Türkiye ekonomisi karşılaştırması 2017

2017	ABD	TÜRKİYE
GSYH (Milyar USD)	19.391	850
Dünya GSYH’sındaki Pay (SAGP, %)	15,3	1,7
Mal İhracatı (Milyar USD)	1.546	157
Mal İhracatı / GSYH (%)	8	18,4
Mal İthalatı (Milyar USD)	2.342	233,8
Mal İthalatı / GSYH (%)	12	27,5
Dış Ticaret Dengesi (Milyar USD)	-795,7	-76,8
Dış Ticaret Dengesi /GSYH (%)	-4,1	-9,0
İhracatın İthalatın Karşılama Oranı (%)	66	67,2

Kaynak: (USTR, 2018) ve (Mahfiogilmez, 2018b)

Çizelge 2.5’den de anlaşılacağı üzere dünya ekonomileri ile ticaretlerinde ABD ile Türkiye ekonomilerini karşılaştırdığımızda Türkiye’nin yaklaşık olarak yüzde 9 açık verdiği durumda ABD ekonomisinde bu oran %4 civarında aleyhine bir tablo ortaya koymaktadır (Mahfiogilmez, 2018b).

Çizelge 2.5: ABD-Türkiye dış ticaret verileri 2017 ve 2010 yılları karşılaştırması 2010 yılları karşılaştırması

ABD – Türkiye Dış Ticareti	2017	2010
Türkiye'nin ABD'ye Mal İhracatı (Milyon USD)	8.654,3	3.762,9
Türkiye'nin ABD'ye Mal İhracatı / Türkiye GSYH'sı (%)	1,0	0,5
Türkiye'nin ABD'den Mal İthalatı (Milyon USD)	11.951,7	12.318,7
Türkiye'nin ABD'den Mal İthalatı / Türkiye GSYH'sı (%)	1,4	1,7
Türkiye'nin ABD ile Dış Ticaret Dengesi (Milyon USD)	-3.297,4	-8.555,8
Türkiye'nin ABD İLE Dış Ticaret Dengesi / Türkiye'nin GSYH'sı (%)	0,4	1,2
Türkiye'nin Toplam İhracatında ABD Payı (%)	5,5	3,3
Türkiye'nin Toplam İthalatında ABD'nin Payı (%)	5,1	6,6

Kaynak: TÜİK (2019), Mahfioglu (2018b)

Çizelge 2.5'teki verileri dikkatlice incelediğimizde Türkiye ile ABD ekonomileri ticaretinin ABD ekonomisine kazanç sağladığı görülmektedir. 2017 yılındaki karşılıklı ticari değerlere göre ABD ekonomisi bu dış ticaret işlemlerinden 3 milyar dolardan fazla ticaret fazlası kazancı sağlayabilmiştir. Bu ABD lehine durum 2017 yılında da devam etmiş buna rağmen Türkiye bu dış ticaret açığını ciddi oranda kapatabilmiştir (Mahfioglu, 2018b).

2018 yılı içinde Çin ve AB ekonomileri başta olmak üzere Trump yönetimindeki ABD'nin özellikle demir çelik ve alüminyum sektörleri başta olmak üzere belli başlı birçok kalem ve sektörde korumacı politikalarla yeni ticaret savaşından Türkiye'de bir ölçüde maruz kalmış ve etkilenmiştir. Çizelge 2.4 ve 2.5'i yakından incelediğimizde iki ülke açısından bir ticaret savaşı başlaması için geçerli ve mantıklı bir sebep bulunmamaktadır. Buna rağmen hala bu ticari ilişkiden fayda sağlayan ekonomi ABD ekonomisi olduğu için bu son durumda Türkiye'ye karşı bir ticaret savaşı başlatmak için ABD yönetiminin geçerli bir sebebi bulunmamaktadır (Mahfioglu, 2018b).

ABD, 2017 ve özellikle 2018 yılı içinde birçok ülke gibi Türkiye'ye karşı da bazı korumacı politikalar ve eylemler uygulamaya koydu. Çizelge 2.5'teki Türkiye ile ABD karşılıklı ekonomik verilerini incelediğimizde bu tür yaptırımlara birçok ülkenin yaptığı gibi Türkiye'nin de aynı şekilde karşılık vermesi durumunda toplamda ve en genel anlamda dış ticaret fazlası veren ABD'nin bu işten zararlı çıkacağını hatta farazi bir şekilde tüm ticaret ilişkisinin 2 ülke arasında kesilmesi durumunda sadece 2017 verilerine göre ABD'nin yaklaşık 3,3 milyar kaybedebileceğini söyleyebiliriz.

Geldiğimiz noktada ABD'nin Türkiye'ye yönelik ekonomik bir yaptırım için geçerli temel bir ekonomik bir sebebinin olmadığını söyleyebiliriz. Bu sebeple yaşananları ekonomiden daha çok siyasi olaylara ve ilişkilere bağlayabiliriz (Mahfioglu, 2018b). Bu gelişmeleri ve sebebin ekonomik gerekçeler olmayan ABD-Türkiye ticari yaptırımlarının çözümünün de ekonomiden daha çok siyasi süreç ve görüşmelerle çözülmesi beklenebilir.

Dünya ekonomisinde son yaşanan gelişmeler ve dış ticaret dengesi sağlamak için uluslararası ticarete koruyuculuğun artması ve liberal ekonomiden uzaklaşan ticaret politikalarından içlerinde gelişmekte olan ekonomilerinde olduğu çoğu ülke ekonomisi zarar görmektedir. Tüm ekonomiler daha çok ihracat ve daha az ithalat yaparak ekonomilerinde bir dış ticaret fazlası yaratma hedefindedir. Türkiye'de birçok ekonomi gibi daha fazla ihracat yapabilmek için özellikle 1980'li yıllardan sonra ihracatçı firma ve sektörler dünya ekonomilerindeki rekabet ile boy ölçüşebilmeleri için destek olmaktadır. Dahilde İşleme Rejimi ve diğer mevcut ihracat destekleri bu anlamda son yaşanan gelişmeler sonrası daha çok önem kazanmaktadır. DİR, AB ve DTÖ tarafından kabul edilen ve başka birçok ülkede de benzer şekilde kendine yer bulan bir ihracat teşviği olup yasaklı korumacılık faaliyetleri ve sübvansiyonlarından sayılmamaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerin son yaşanan uluslararası ticaretteki gelişmelerden sonra devlet desteklerini en etkili ve verimli şekilde kullanma çabasını arttırması gerekmektedir. Tüm ihracatın yaklaşık %45'ini oluşturan DİR ihracatı artmaya devam etmeli fakat devlet desteklerindeki ihracat katkısı diğer desteklerle de daha çok paylaşılmalıdır. Korumacılığın ve rekabetin arttığı günümüzde gelişmekte olan ülkeler tüm ekonomik destek, politika ve araçlarını en verimli ve etkili bir şekilde kullanmalıdırlar.

3. TEŞVİK KAVRAMI VE AMAÇLARI

Teşvik kavramı günümüzde çok geniş anlamlı kullanılan kavramlardandır. Pekin (1973) literatürde teşvik ile birlikte sübvansiyon, destek, prim ve üretici için transfer harcamaları kavramının da beraber ve eş manada kullanıldığını vurgulamış olup ekonomik teşvikleri, bazı ticari faaliyetleri diğer faaliyet ve aktivitelere kıyasla daha fazla ve hızlı ilerlemesini mümkün kılmak için, kamu gücü kurum ve yöntemleri ile sağlanan destekler ve özendirme olarak tanımlamıştır. Aykın (2006) da benzer şekilde teşvik kavramı yerine literatürde "sübvansiyon" ve "devlet yardımları" ile birlikte "aynî yardım" gibi farklı kavramların da kullanılmakta olduğunu vurgulamıştır.

Aktan (2001) kullanım amacının teşvik kavramının farklı anlam ve şekillerde tanımlanmasına sebep olabileceğini vurgulamıştır. Bu çerçevede teşviğin bazı ekonomik sektör ve faaliyetlerinin diğerlerine kıyasla daha çok ve hızlı gelişmesi için verildiğini belirtmiştir.

Teşvik ve destek kavramları Türkiye’de daha çok devlet yardımları kavramı yerine geniş ölçüde kullanılmakta olup, dış ticaret literatüründe ise çoğunlukla sübvansiyon kavramı geniş ölçüde tercih edilmektedir (Kutlu ve Hacıköylü, 2007).

Duran (2003), teşvik kavramını temel özellikleri üzerinden analiz ederek bu terim için belli başlı genel özelliklerin var olması gerektiğini belirtmiştir. Bunlar; devlet tarafından verilmesi gerektiği ve belirli sektör ya da firmalar için bir yarar veya fayda ortaya çıkarmasıdır.

Schwartz ve Clements de (1999), benzer şekilde devlet yardımı kavramının gerekliliği için tüketicilerin lehine mal ve hizmet piyasasında piyasa fiyatının altında bir fiyatın varlığını ve üreticilerin gelirlerinin herhangi bir müdahale olmaksızın kazanabileceklerinin üzerinde olmasını ön koşul olarak ifade etmiştir.

Bu tanım, mali ve ulusal hesaplarda yer alan yardım kalemlerindeki dar kapsamın ötesine geçmektedir. Ayrıca, devlet yardımı olarak tanımlanabilecek geniş aralıktaki devlet faaliyetleri için alan bırakmaktadır. Bu tür bir geniş tanım, farklı şekildeki

devlet müdahalelerini kapsayan açık veya zımni yardım unsurlarını ortaya koymak için gereklidir. Bu tanımdan hareketle devlet yardımları, 7 kategoride sınıflandırılabilir (Schwartz ve Clements, 1999):

- Tüketicilere ve/veya üreticilere doğrudan yapılan ödemeler (tüm nakdi yardımlar/hibeler),
- Sağlanan devlet güvenceleri ile garantileri, işletmelere faiz kolaylıkları veya düşük faizli krediler
- Vergi yükümlülüklerindeki spesifik indirimler ya da vergi yardımları,
- Mal ve hizmetlerin devlet müdahalesiyle piyasadaki fiyattan daha düşük fiyatla sunulması (ayni yardımlar),
- Devletin mal ve hizmetleri piyasadaki fiyattan daha yüksek fiyata satın alması (kamu alımları yardımları),
- Devletin piyasa fiyatını veya piyasaya girişleri değiştirecek nitelikteki düzenlemeleri sonucu zımni yardımlar (düzenlemeler yoluyla yardımlar).

Güvemli (1988), teşvik kavramını projeler çerçevesinde ele almış olup bir proje çerçevesinde verilmesi durumunda hem proje öncesinde hem de proje aşamaları ve sonrasında verilebilen teşvikler olarak da tasnif edilebileceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte sınıflandırma türüne göre doğrudan maliyete ilişkin vergi ve harçlarla ilgili olabileceği gibi işin teknolojisine göre de teşvik sınıflandırılmasının mümkün olduğunu ifade etmiştir.

Teşvik kavramını sadece teşviğin içeriği çerçevesinde de tasnif edebiliriz. Bu şekilde teşvikleri; yeni pazarlar, özel amortismanlar, uygun kredi faizleri, ihracat vergisi iadesi, gümrük taksitleri, iş gücü teşvikleri, bina ve teçhizat destekleri, AR-GE sübvansiyonu ve verimlilik teşvikleri olarak tasnif etmek mümkündür (İncekara, 1995).

3.1 Devlet Teşviklerine İlişkin Yaklaşımlar

Devlet yardımlarına ilişkin olarak yapılan çalışmaların birçoğunda devlet yardımları kavramının teşvik, sübvansiyon ve destek kavramları ile birlikte eş anlamda ve birbirlerinin yerine kullanıldığını görmekteyiz. Çiloğlu (1997) devlet yardımları kavramının bu şekilde eş anlamlı olarak kullanıldığını vurgulamış ve teşviğin kamu otoritesi tarafından belirli sektör ve firmalara sağlanan tüm özendirme olarak tanımlamıştır.

Devlet yardımları ve teşvikleri genel anlamda belirli sektör ve firmalar için sağlanan maliyet azaltıcı faaliyetler ve kaynak transferleri olarak da ifade edilebilir. Kaynak transferi için bazen üretim sektörü belirleyici olabildiği gibi bazen de faaliyet konusu, pazarı ya da üretim yeri belirleyici faktör olabilmektedir (Leblebici, 2002).

Devlet yardımları ve teşvikler kamunun doğrudan kendi bütçelerinden ilgili firmalara gerçekleştirdikleri bir çeşit kaynak transferidir. Bu transferler doğrudan yapılan hibeler ve ödemeler olabildiği gibi ucuz ve uygun faizli krediler ya da kurumlar vergisi muafiyeti şeklinde sağlanan yardımlar da olabilmektedir (Söğüt, 2001).

Teşvik ve devlet yardımlarının temel amacı özellikle sanayi sektöründe rekabet avantajı elde edebilmektir. İşsizliği azaltmak, ihracatta daha yüksek başarı elde edebilmek için devlet desteği ve teşvik politikaları uygulamak özellikle KOBİler için yaygın olarak uygulanmaktadır (Altay, 2003).

Uysal (2005), devlet yardımlarının ekonomiyi yönlendirme ve ekonomiye müdahale etme aracı olarak yaygın bir şekilde kullanıldığını ve bu özellikler sebebiyle kamu otoritelerinin bu araçlardan vazgeçmesinin kolay kolay mümkün olmadığını belirtmektedir. Bu bağlamda uluslararası örgütlerde, kurum ve kuruluşlarda ve AB içinde devlet yardımları ile ilgili mevzuat yer almaktadır (Yaralı, 2004).

Rubini (2009), teşvikler ile onların disiplini ve pazar erişimi arasındaki bağlantıyı analiz etmiş ve çalışmasına ilişkin ilginç sonuçlar bulmuştur. Serbest ticaret olanaklarını bozan sübvansiyonlar ticaretin liberalizasyonunu tehlikeye atabilir ve piyasaları daha az açık tutabilir. Bununla birlikte, aynı zamanda, kendi disiplinleri, yerel seçim bölgelerinin politika kararlarını da olumsuz yönde etkileyebilir ve çok sıkı ticaret liberalizasyonu üzerinde eşit derecede etki yapabilir.

3.1.1 Dünya ticaret örgütü (DTÖ) sübvansiyon tanımı

Devlet yardımları ve bu kapsama giren destekler uluslararası kurum ve örgütlerce de takip edilmekte ve mevzuatta bu konuya yer verilmektedir. Bu çerçevede GATT, devlet yardımları ve sübvansiyonları bir ürünün bir ekonomide olan ihracatını arttırmak veya ithalatını azaltmaya yönelik uygulamalar olarak tanımlamaktadır (Yılmaz, 2006). DTÖ kapsamında yapılan kanun ve mevzuat düzenlemeleri çerçevesinde bir ülkede uygulanan sübvansiyonlar ile başka bir ülkenin haksız rekabet neticesinde zarar görmesinin önüne geçebilmek için yasaklanan ve yasaklanmayan desteklerin çerçevesi çizilmiştir (DPT, 2004).

DTÖ, uluslararası ticaretin gelişmesi için varolan bütün engellerin kaldırılarak tüm üye devletlere faydalı olan çalışmalar yapma amacındadır. Bu çerçevede uluslararası ticareti engelleyen tüm kısıtlamaların kaldırılması ve daha rekabetçi bir ticaret ortamının varlığı üzerinde çalışmaktadır. Bu bağlamda ticaretin rekabet ortamını bozucu etkiler yaratan devlet müdahalelerini de ticaretin önündeki bir engel olarak yasak kapsamına almıştır. Devlet yardımlarının da bu etkiyi yaratma potansiyeli olması açısından, konuya belli bir sistematik getirmiştir. Teşvik ve devlet yardımlarının geniş ölçüde kullanılmasının yaratabileceği potansiyel bozucu etkiyi elimine edebilmek amacıyla Uruguay turu sonrasında spesifik olarak teşvik, devlet yardımları ve sübvansiyonlar, "Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması" çerçevesinde tanımlanmış ve tüm desteklerin global ticarete zarar verebilecek etkilerine karşılık bunları telafi edebilen ve ticareti arttıran önlemlerin alınması amaçlanmıştır. Bu anlaşma çerçevesinde üye ülkelerde kamu güç ve otoritesi kullanan birim ve organlarca yapılan katkılar en genel anlamda sübvansiyon olarak kabul edilmişlerdir (Karaca, 2003).

Devlet yardımları, spesifik olarak GATT'ın Uruguay turu sonrası imzalanan anlaşma çerçevesinde ele alınmaktadır. Anlaşma ile devlet yardımlarına gözetim mekanizması getirilmektedir. Sübvansiyonların uluslararası serbest ticaret ilkelerine uyumunun sağlanması ve bu kapsamda serbest ticarete zararlı etkilerine karşılık telafi edici ve koruyucu tedbirlerin alınması amaçlanmaktadır (Bilgiç, 1999).

Erol (2003), devlet tarafından sağlanan destek ve teşviklerin sadece firma ve tüzel kişilere değil tüketicilere de verilebileceğini ve her iki durumda da piyasada rekabeti bozucu etkileri olabileceğini belirtmektedir.

Sübvansiyonlar, mevzuata uyumlarına ve sonuçları bağlamında sınıflandırılabilirler. Bu çerçevede yasaklanmış olan, karsı önlem alınabilir/dava edilebilir ve karsı önlem alınmasını gerektirmeyen/ dava edilemeyen olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Bilgiç, 1999).

3.1.1.1 Yasaklanmış sübvansiyonlar

İlgili anlaşma ve mevzuat çerçevesinde yasaklanmış olan sübvansiyonları ve destekleri ifade eder. Bunlara örnek olarak ithal malların ikamesi yerine doğrudan yerli malların kullanılmasına yönelik destek ve sübvansiyonlar ile doğrudan ihracat

performansı kapsamında değerlendirilen sübvansiyonlardır (World Trade Organization, 2003).

Yasak sübvansiyonların uygulanması sebebiyle zarara uğrayan ilgili üye ülkeler, yasaklı sübvansiyon uyguladığını düşünen ülkeden istişare talep ederek ilgili süreci başlatmakta sübvansiyonlar komitesi yaptığı inceleme sonrası eğer yasaklı sübvansiyon var ise zarara uğrayan ilgili ülke veya ülkeler, mevzuat çerçevesinde yasaklı sübvansiyona karşı önlem alma yetkisine sahip olabilirler.

3.1.1.2 Karşı önlem alınabilir veya dava edilebilir sübvansiyonlar

Devlet destek ve sübvansiyonlarının uygulanmasında temel kıstasların başında diğer üye ülkelerin ticari menfaatlerine zarar vermemek hususu önem taşımaktadır. Bu çerçevede diğer üye bir ülkenin yerli sanayine, ekonomisine ya da genel anlamda ülke menfaatine zarar veren sübvansiyonlar bu çerçevede karşı önlem alınabilir veya dava edilebilir sübvansiyonlar olarak değerlendirilmektedir.

Buna göre üye ülkelerden herhangi biri, kendi ekonomisine ve sanayisine doğrudan zarar veren bir devlet yardımı uygulamaya koyar ve zarar gören üye devlet zarara uğradığına dair kanıtlayıcı gerekçe sunabilirse konu yardım uygulamasını dava edebilir (World Trade Organization, 2003).

3.1.1.3 Karşı önlem alınmasını gerektirmeyen veya dava edilemeyen sübvansiyonlar

Bu sübvansiyonlar ise bir ülkenin sınırları içinde ilgili kurumlarca ifa edilen ve herhangi bir sektöre özel ayrıcalık sağlamayan temel ve genel nitelikli destekler ve sübvansiyonlardır. Genel manada araştırma kurumlarınca ve yükseköğretim birimlerince uygulanmakta olan araştırma ve geliştirme türü faaliyetlerce yapılan yardımlar ile bölgesel kalkınmada dezavantajlı durumu ortadan kaldırmak amacıyla uygulanan ve verilen destek ve sübvansiyonlar bu grup içinde değerlendirilebilir (Büyüktaşkın, 1997).

Mevzuatın dışına çıkarak haksız rekabet politika ve uygulamaları ile ülkelerin devlet yardımı ve sübvansiyonlar ile ihraç ürünlerine haksız rekabet ile rekabet gücü kazandırması durumunda telafi edici vergiye başvurulabilmektedir. Uluslararası ticarete bir ülke ekonomisinde ihraç edilmesi planlanan bir ürüne rekabetçi özellik iki şekilde kazandırılabilir. Bunu ihraç edilmesi planlanan malın fiyatını normal değerinin altına indirerek ya da bu malın maliyetinin düşürülmesini sağlayarak

yapabilirsiniz. Normal değerin altındaki fiyatlamalarda ithalatçı ülkeler, kendi üreticilerini koruyabilmek ve oluşan olumsuz satış koşullarını bertaraf edebilmek için o malın ülkeye ithalinde anti-damping adı verilen bir vergi ile fiyat farklarını telafi edip, rekabet eşitsizliğini bertaraf edebileceklerdir (DPT, 2004).

Rubini (2004), Dünya Ticaret Örgütü'nce yapılan teşvik ve devlet tanımlarında özellikle bir kamu alacağından vazgeçmenin de bir çeşit devlet desteği olduğunu ve benzer özellikleri vurgulamıştır. Buna göre devlet ve kamu otoritelerince sağlanan tüm kaynak aktarımı ve fon kolaylıkları ile idarece alınması gereken bir devlet gelirinden af veya başka sebeplerle vazgeçilerek tahsil edilmemesi veya kamu idaresi tarafından belirli işler kapsamında belli garantiler verilmesini de bu çerçevede devlet desteği olarak nitelendirmiştir.

3.1.2 OECD Kapsamında devlet yardımları tanımlaması

Devlet destekleri ve sübvansiyonlar uluslararası ticareti etkileme potansiyellerinin büyüklüğü sebebiyle OECD bünyesinde de belirli esaslar çerçevesinde düzenlenmişlerdir. OECD bünyesindeki sanayi komitesi bu kapsamda özellikle sanayi sektörüne yönelik devlet desteklerinin hangi ölçüde uluslararası şeffaflığa sahip olduğu hususunda çalışmalar yapmaktadır. İhracat kredileri başta olmak üzere özellikle ihracata yönelik krediler ve ihracata sağlanan teşvik ve sübvansiyonlar uluslararası ticarete haksız rekabet ve engel teşkil edebilme potansiyelleri çerçevesinde farklı bir düzenleme ile ele alınmaktalar (DPT, 1995).

OECD bünyesinde tüm devlet teşvikleri ve devlet otoritelerince sağlanan kredi kolaylıkları, sağlanan nakit ödemeler ve transferler, borçlara verilen devlet garantileri, kamunun piyasa fiyatlamasının üzerinde mal veya hizmet tedarik etmeleri ya da maliyetin altında mal ve hizmet tedariki de bir çeşit devlet desteği sayılmaktadır (OECD, 2001).

3.1.3 Avrupa Birliği (AB) kapsamında devlet yardımları tanımlaması

AB'nde destekler ile teşvikler konusuna mevzuatında yer veren önemli kurumlarından biri olup mevzuatında daha çok devlet yardımı ve ekonomik destek ifadelerini kullanmaktadır. AB kapsamında uygulanan devlet desteklerinin özellikle tarımsal ürünler kapsamında yaygın uygulaması olup bu destekler tarımda önemli ölçüde üretim artışlarına sebep olmuştur (İKV, 2005).

Avrupa Topluluğu Kurucu Anlaşması (ATA)'nda açıkça belirtilmemiş olmasına karşın bir ülkenin AB'ye üyeliğini ancak üyeliği öngören bir anlaşma ve sonrasında da geçiş dönemi bitiminde AB çerçevesindeki mevzuatın ve ortak politikaların bütünü ile kabulü mümkün kılınmaktadır. Devlet yardımları ve teşvikleri bu çerçevede AB içerisinde Rekabet politikası çerçevesinde geniş olarak yer almaktadır (Özkarabüber, 2003).

AB 1957 yılında 6 devlet tarafından ilk olarak Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) adıyla kuruldu. Türkiye yaklaşık 2 sene sonra 1959'da topluluğa dahil olmak için üyelik talebi için başvurmuş fakat bu talep sosyo ekonomik gerekçeler ile kabul edilmemiştir. Bununla birlikte tam üyelik koşulları gerçekleşinceye tam üyelik hedefini gerçekleştirmeye yardımcı olmak amacıyla milat 1963 yılı olmuştur. Bu tarihte imzalanan Ankara Anlaşması ile AB ile Türkiye'nin ilişkilerinin temeli atılmıştır (Tekinalp, 2004). 1973 yılında önce Katma Protokolün ve sonrasında da 1996'da Gümrük Birliği'nin imzası ile ekonomik ve ticari ilişkiler gelişmiş ve oluşan siyasi ve ekonomik yakınlaşma neticesinde 1999'da Helsinki Zirvesi'nde Türkiye aday ülke statüsüne gelmiştir. Bu doğrultuda hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi çerçevesinde ilişkiler hızlanmıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2003).

Devlet yardımları ve teşvikler AB mevzuatında net olarak tanımlanmamış olsa da Avrupa Birliği'nde devlet yardımlarının uygulaması ve uygulamanın kontrolüne ilişkin geniş bir mevzuat yer almaktadır. Tanımın net ve yeterli şekilde olmaması sebebiyle hangi uygulamaların devlet yardımı olduğu ancak ülkelerin talebi ve ilgili komisyonca tamamlanan bir inceleme ile netleşmektedir (Köksal, 2001).

Roma Antlaşması'nda devlet yardım ve teşviklere ilişkin tanım ve çerçevenin net olarak çizilememesi sebebiyle devlet yardımlarına ilişkin uygulama ve politikalar farklı şekilde yorumlanabilmekte bu da söz konusu durumlarda son karar için Konseye, Komisyona ve Avrupa Topluluğu Adalet Divanı (ATAD)'na bu konularda önemli bir karar alanı bırakmaktadır. Buradaki en önemli kriterleri ise Ortak Pazara olan uygunluk ve birlik ortak çıkarlarına olan uygunluk kriterleri oluşturmaktadır (Erdem, 2004).

AB açısından devlet yardım kurallarını, serbest pazar kurmak için gümrük vergilerinin, kotalarının ve diğer eşdeğer önlemlerin kaldırılmasının doğal bir sonucu

olarak da değerlendirmek mümkündür. Serbest pazarın etkileri, devlet sübvansiyonları ile değiştirilebilecek olsalar, faydasız olurdu (Friedbacher, 2010).

AB devlet yardımı politikasının temelleri Roma Antlaşması'na dayanmaktadır. Bu anlaşmadaki maddeler çerçevesinde aksine hüküm bulunmadıkça, devlet kaynaklarıyla belirli teşebbüslere veya belirli malların üretimine yönelik belirli temel ilkeler ortak pazar çıkarları için önemli kriterlerdir. Yine bu kriterlerden olan rekabeti bozucu nitelik AB'nin en önemli ilkelerinden birini oluşturmaktadır (Martin, 1999).

Türkiye'deki devlet yardımları konusunda da AB'nin ilgili müktesebatı temel alınmıştır ve buna ilişkin taahhüd verilmiştir. Türkiye hem AB hem DTÖ hem de benzeri kuruluşlarla olan ilişkilerinde ortak mevzuat ve müktesebat ve birlik çıkarları çerçevesinde hareket etmekte olup devlet yardımlarına ilişkin hususlarda da bu kurum ve oluşumların görüşlerine ve ilkelerine uymaktadır. Devlet yardımları mevzuatını da bu çerçevede düzenlemekte ve güncellemektedir.

Bu çalışmada devlet destekleri, devlet yardımları, teşvik ve sübvansiyon kavramları temelde aynı anlamda kullanılmıştır. Çalışmada Türkiye'deki ihracatın arttırılması amacıyla devlet tarafından sağlanan ihracat teşvikleri ele alınmış olup bu teşviklerin Avrupa Birliği ve üye olunan kurum ve kuruluşların mevzuat ve müktesebatı çerçevesindeki değişimi de incelenmiştir.

3.2 İhracat Kavramı ve Çeşitleri

İhracat en genel anlamıyla bir ülkenin başka bir ülkeye mal ve ürün satması anlamına gelmektedir. Bununla birlikte mevzuatta ihracat kavram ve çeşit olarak daha geniş olarak yer almaktadır.

3.2.1 İhracat kavramı

Bir ticari işlemin Türkiye ekonomisi kapsamında ihracat olarak nitelendirilmesi İhracat, Gümrük ve Kambiyo Mevzuatı çerçevesinde yapılır. Ülke gümrük sınırı ya da yurtdışına çıkarılacak ürün ya da değerlerin karşılığı mutlak suretle yurt içine getirilmelidir. Yurt içine getirilecek bu değerler ürün de ya da başka bir değer de olabilir (Kılıç, 2007). Bir firmanın uluslararası ticarete bir fırsat yakalamak ve ihracata yönelmekteki en temel amacı ihtiyaç duyulan döviz gelirlerini arttırmaktır. Bununla birlikte uluslararası pazarlara ve ticarete entegre olmuş bir ekonomik yapı içinde ekonomide verimliliğin artması da beklenebilir (Kızıltan, 1996).

3.2.2 İhracat çeşitleri

İhracat mevzuattan ve pazarlaam teknikleri gibi farklı unsurlara göre farklı sınıflara ayrılmaktadır. Burada özetle mevzuata göre ve pazarlara giriş metodlarına göre ihracat çeşitlerine değineceğiz.

3.2.2.1 Mevzuat çerçevesinde ihracat çeşitleri

Türkiye’de kanun, yönetmelik ve ihracata ilişkin rejim çerçevesinde şekillenen ihracat çeşitleri olup en genel anlamda iki ana kategoride ifade edilebilir. İlki Özelliği Olan ihracat ve ikincisi de Özellik Arz Etmeyen İhracat’dır (Yılmaz, 2019).

Özellik arz etmeyen ihracat

Türkiye’den yabancı bir ülke ya da ekonomiye ihracat işlemi gerçekleştirirken ihracat ihracatın konusu ürüne, ihracat yapılacak ülkeye ve ihracat yapılış tür ve şekline göre farklı uygulamalar gerektirebilir. Bu çerçevede, Türkiye’deki tüm mevzuat, kanun ve kararnameler ile uluslararası anlaşmalarla ülke dışına ihracı yasaklanmış olan mallar veya ihracatın gerçekleşebilmesi için Türkiye’deki belli kurumların ön iznine tabi olan ürün ve mallar haricindeki ürün ve malların ihracatı özellik arz etmeyen ihracat kapsamındadır. Diğer bir ifade ile süreç ve ürün bağlamında değişik bir uygulama içermeye gerçekleşen ihracat, Özellik Arz Etmeyen İhracat olarak tanımlanır. Rütin, özelliği olmayan, sıradan bir ihracat sürecindeki gümrükleme işlemleri bu kategori içerisindedir (Yılmaz, 2019).

Özelliği olan ihracat

İhracatın gerçekleşmesi için izin gereken ya da normal ihracattan daha farklı bir işlem süreci barındıran ihracatlar bu gruptadır. Bu grupta olan ihracat türlerinin başlıcaları şunlardır: kayda bağlı olan ihracat, bedelsiz ihracat, ön izne bağlı ihracat, hariçte işleme rejimi kapsamında yapılan ihracat, kiralama yoluyla yapılan ihracat, konsinye ihracat, bedelli ihracat dahilde işleme kapsamında yapılan ihracat, müteahhitlik hizmeti kapsamında yapılan ihracat, serbest bölgelere yapılan ihracat, ithal edilmiş malın ihracı ve transit ticarettir (İgeme, 2019).

3.2.2.2 Uluslararası pazarlara giriş metoduna göre ihracat çeşitleri

Bu ihracat çeşidinde temel öge ihracatın doğrudan ihracatçı firma tarafından yapılıp yapılmaması oluşturmaktadır. Diğer bir ifade ile ihracat, ihracat konusu ürünü doğrudan üreten ya da satan firma tarafından mı yapılıyor yoksa başka aracı bir firma

mevcut mu? Bu çerçevede ihracatı dolaysız yani doğrudan ve dolaylı ihracat olarak iki kategoriye ayırabiliriz.

Dolaylı ihracat

Firmaların doğrudan ihracatı tamamlayabilecek personel, teknik bilgi ve yabancı dil bilgisi eksikliği sebebiyle ihracat acentaları, ihracat yönetim şirketleri ve ihracat konsorsiyomları gibi aracı olabilecek firmalar üzerinden tamamlanan ihracatlardır (Yılmaz, 2019).

Dolaylı ihracatta ihracatı gerçekleştirmek isteyen asıl ihracatçı firma ihracat işlemini diğer aracı firmalar üzerinden gerçekleştirir (Lewis ve Housden, 1998).

Doğrudan ihracat

Dolaylı ihracattan farklı olarak asıl ihracatçı firmanın tüm ihracat süreçlerini doğrudan kendisi tamamlayarak ihracat işlemlerini gerçekleştirir. Diğer bir ifade ile ürünün yurtdışında müşterisinin bulunması ve müşteriye gönderilmesinden ihracat bedelinin tahsiline kadar olan süreç tamamen ve doğrudan ihracatçı firmanın kendisi tarafından tamamlanır (Yılmaz, 2019).

Doğrudan ihracatı, üçüncü bir aracı firma desteği almadan ihracatçı firmanın mal ve hizmeti aracısız bir şekilde uluslararası pazardaki müşterisine göndermesi ve tüm ihracat sürecini doğrudan tamamlaması olarak da ifade edebiliriz. İhracat deneyimi az olan ve yeterli kaynakları olmaya firmalar genelde ve başlangıçta dolaylı ihracatı tercih ederken ihracat alanında tecrübe edinen daha ileri firmalar ise süreçlerini doğrudan ihracat kapsamında tamamlarlar (Johansson, 2000).

4. İHRACATI TEŞVİK TEDBİRLERİ VE DIŞ TİCARETTE DENGE POLİTİKALARI

İhracat, ülke ekonomilerine döviz kazancı sağlayan etkisi sebebiyle ülkelerin kalkınmalarını hızlandırmada ekonomik büyümeyenin lokomotif motoru vazifesi görmektedir. Dış ticaretin ekonomik büyümeyi olan olumlu etkisi klasik ve neo-klasik dönemde birçok iktisatçı tarafından tartışma konusu olmuştur. İhracata dayalı büyüme argümanlarında Doğu Asya ülkelerinin başarı göstermesi en temel örnek olarak öne çıkmış ve ihracat sanayileşme stratejileri uygulamalarında özellikle az gelişmiş ülkeler açısından temel uygulama örneğini oluşturmuştur (Alkhateeb vd., 2016).

İhracatın kendisi ve değeri kadar ihracatın niteliği de ekonomide büyümeye olan performansta belirleyici rol oynayabilmektedir. İhracatın büyümeyi farklı sebep sonuç ilişkileri ile hızlandırabilme özelliği vardır. Bunlardan ilki, rekabetçi dünya pazarında var olabilmeleri için ihracatçı firmaları global anlamda rekabetçi fiyatlar belirlemeye zorlar. Bunun için firmalar yeni ve yenilikçi teknolojileri takip etmek ve uygulamak zorunda kalırlar. İkinci olarak, ihracatçı firmaların yeni teknolojileri uygulamaya başlaması, o ekonomideki diğer yerel firmaların da benzer teknoloji ve uygulamaları taklit etmesine ve bu sayede de ekonomide verimlilik düzeyinde artışa neden olur. Üçüncü olarakta ihracata dayalı kalkınmaya ilişkin ekonomi uygulamaları ile ekonominin serbestleşmesi sağlanacak ve bu da nihayetinde ekonomideki kaynakların verimli piyasalarda kullanılması sağlanmış olacaktır. Dördüncü madde olarakta, ihracat pazarının büyümesinin sağlanmasıdır. Genişleyen ihracat pazar payı ihracatçı firmalara ölçek ekonomisinin kazanımı ile daha büyük ölçekte üretimi ve birim maliyetlerde düşüşü sağlayacaktır. Son ve beşinci madde olarak, ihracatın artışı yabancı sermayenin ülkede çoğalmasına sebep olacak ve böylece sağlanan döviz likiditesi ile ülkenin ihtiyacı olan üretkenlik kapasitesinin artışına hizmet edecektir (Alkhateeb vd., 2016).

Ekonomik büyüme yüksek ve sürekli tutabilmek çağımızda tüm ekonomiler için en temel ekonomi konularının başında yer almaktadır. Gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomiler ekonomide verimlilik artışı, hizmet sektörüne olan yatırımları yüksek teknolojiyi hızlı ve etkin kullanabilme becerileri ile yüksek ekonomik büyümelere sahip olabilmişlerdir. Bu çerçevede ihracat, daha çok ticaretin bir parçası olarak özellikle gelişmesini tamamlayamamış ülkeler açısından ekonomik gelişimlerini tamamlayabilmelerini sağlayan bir ekonomik bileşen olarak öne çıkmaktadır. Bu sebeple, 1980'lerden itibaren birçok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke büyümeleri yüksek ve sürekli kılmak ve ekonomilerini verimlilik ile gelişimini sağlamak için ihracatı bir ekonomik büyüme strateji olarak kabul etmiş ve kullanmıştır (Shafiullah, 2016).

Ekonomilerde en önemli hedeflerden olan sürdürülebilir büyümenin sağlanması için ihracatta yüksek teknoloji içeren ürünlerin ağırlığının artması gerekmektedir. Bu ürünlerin ihracatı daha yavaş büyüme gösteren diğer ürünlere kıyasla ekonomilere avantaj kazandırmaktadır (Mani, 2000). Gelişmiş ve gelişen birçok ülke ekonomilerinde yaşanan başta resesyon olmak üzere birçok sıkıntıyı aşabilmek için ihracatın artırılmasını sağlayan politikaları tercih etmiştir. Bu tercihlerde odak nokta teknoloji ihracatı olmuştur. Bunun sağlanması için de teknoloji ihracatının temeli olarak görülen AR-GE ve inovasyon alanında gelişmeyi hedefleyen politikalar tercih edilmiştir (Sandu ve Ciocanel, 2014).

4.1 İhracatı Teşvik Tedbirleri Ve Örnek Uygulamaları: Güney Kore Ekonomisinin Dönüşümü

İhracatın bir devlet desteği ile teşvik edilmesi bugün hem gelişmiş hem gelişmekte olan birçok devlet tarafından uygulanmaktadır. Modern anlamda ihracatın dış ticaret firmaları aracılığı ile devlet tarafından desteklenmesi gelişmiş kapitalist devletlerde de uzunca bir geçmişe sahip olup ilk kez 17. Yüzyıl sömürge hareketleri sonrasında İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda ihracatın devlet tarafından desteklenmesi az gelişmiş ve gelişmiş ekonomilerde daha yeni bir olgu olup daha çok bir büyüme modeli olarak 1960'lar sonrasında ortaya çıkmıştır (Dış Ticaret Derneği, 1985).

Zaman içerisinde goballeşmenin artması ve serbest ticaret anlaşmalarının yaygınlaşması ile teşvik sistemi sürekli olarak değişiklikler göstermiştir. Teşviklerin

dünya üzerinde Almanya, İrlanda ve Güney Kore gibi ülkelerde başarılı uygulamaları onların önemini arttırmış ve anlayış ile teşvikler ve tüm devlet destekleri dış ticaret politikalarının en temel araçlarından olmuştur (Hazine Müsteşarlığı, 2003). Bunların dışında genel anlamda teşvikler ihracat ile birlikte ekonomik büyüme ve istihdamı arttıran, yaşam kalitesini yükselten, bölgesel kalkınmayı destekleyen araçlardan biri olarak da önemli hale gelmiştir (Eser, 2011a ve 2011b).

İhracata dayalı kalkınma ve İhracat teşviklerinin ülke kalkınma ve büyümelerindeki etkisine ilişkin çalışmalar daha çok Asya ülkelerinde ve özellikle de Güney Kore’de yoğunlaşmıştır. Güney Kore’nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya koyduğu ekonomi ve dış ticaret politikaları ve sonrasında gelen kalkınma bunun başat sebebi olmuştur. Teşvikler ve teşviklerin planlamasına ilişkin olarak Güney Kore örneği Türkiye açısından da önem taşımaktadır çünkü Güney Kore ile Türkiye hemen hemen aynı yıllarda iktisadi kalkınmaya başlamışlardır. Yıllar içinde iki ekonomideki makroekonomik ayrışma belirgin olarak kendini göstermiş, Güney Kore ekonomisinde tasarruf ve yatırım oranlarındaki yükseklik iş gücündeki eğitim seviyesinin yükselmesi ve ihracata dayalı kalkınma planlaması ile verimlilikte ciddi artışlar ortaya çıkmıştır. Hem Türkiye hem de Güney Kore 1960’lardaki temel ekonomik göstergeler açısından birbirine yakın ekonomilerdi. Hatta bu yıllarda Güney Kore ekonomisi Türkiye ekonomisine kıyasla daha gerideyken uzun yıllardır ve halen Güney Kore kalkınma açısından Türkiye’ye kıyasla çok daha ileride bulunmaktadır. Güney Kore kalkınma mucizesi olarak nitelendirilebilecek bu başarı yakından incelendiğinde doğru ve etkili teknoloji politikaları uygulamaları ile bu uygulamaları dünya pazarlarına ihraç edebilmesinin bu başarıdaki temel sebepler olarak öne çıktığını gözlemlemekteyiz (Erdem ve Yalçın, 2016).

Birçok Asya ülkesinde tecrübe edildiği gibi Güney Kore’de devletin liderliğine ve planlamasına dayanan sanayinin gelişmesine yönelik yatırım teşviki uygulamaları sağlamıştır. Bu kapsamda sanayide özel sektörün payının artırılmasına yönelik yoğun destekler ile özel sektör desteklenmiştir. 1960-1980 arasındaki dönemde 1970’li yıllarda planlanan ve icra edilen temel ekonomik politikalar genelde devlet desteğine bağlı olarak uygulamaya konulmuş olup temel amaç uygun sanayi alt yapısı oluşturarak güvenilir ve güçlü bir ekonomi ile sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ortaya koymaktı (Şenses, 2009).

Birçok Güneydoğu Asya ülkesinde devlet öncülüğünde ve desteğiyle kalkınma ve ihracat odaklı sanayi için bazı sektörler öne çıkarılmıştır. Güney Kore’de bu çerçevede benzer bir politika izlemiştir. Bu sektörler için teknolojinin geliştirilmesini destekleyen uzun dönemleri kapsayan vergi muafiyeti sağlayan farklı farklı teşvik ve destekler uygulamaya konmuş olup yapılan bu yatırımlar da ekonomilere ciddi katkılar sunmuştur (Karakurt, 2010).

Güney Kore’de planlı kalkınma uygulamaları ilk olarak 1962-1966 yıllarında gerçekleştirildi. Bu dönemde ithal ikameye dayanan ekonomi politikalarından vazgeçilerek ihracata dayalı büyüme modeli uygulamaya konulmuş olup sonraki yıllarda da özellikle de öncelikli sektör olarak seçilen elektronik ve demir çelik sektörlerindeki firmalar çeşitli teşvik ve politikalar ile desteklenmiştir. Başarılı olan firmalar piyasada tutunmuş olup başarı gösteremeyen ve teşviklerden uygun ölçüde fayda sağlamayan firmalar da sistem dışı kalmışlardır (Şenses, 2009).

Güney Kore’de ileri teknoloji içeren sektör teşvikleri 1980’li yıllarda daha da artış göstermiş olup bunda dönemin liberal politikaları etkili olmuştur. 1980-1990 yılları arasında Güney Kore’de ihracatın arttırılmasına odaklanan bir ekonomi politikası uygulanmış olup bu politikanın temelini de ileri teknoloji ürün ihracı oluşturmuştur. Araştırma geliştirme faaliyetlerine çok büyük önem verilmiş olup Ar-Ge harcamalarının özel sektör payı devletin payını geçebilmiştir. Bu sebeple yeni ürün ve markalar ortaya çıkmış olup uluslararası piyasalarda bu markalar büyüyerek etkinliğini arttırabilmişlerdir (Tepav, 2010; Çalışır ve Gülmez, 2007).

Güney Kore’de 1990’lar da bölgesel kalkınma ile araştırma ve geliştirmeye yönelik teşvikler ağırlık kazanmış olup özel öneme sahip sektör teşviklerinden vazgeçilmiştir. Ekonomik büyüme daha düşük oranlarda da olsa bu dönemde devam etmiş olup işletmeler vergi ve finansal desteklerle teşvik edilmiştir (Şenses, 2009).

Güney Kore’de bilim ve teknolojiye, ar-ge ve sanayiye destek olan rasyonel politikalar ağırlık kazanmış olup dışarıdan yabancı yatırımları çekebilmek ve varolan engelleri bertaraf etmek ve yatırım ortamını iyileştirilmesine yönelik çalışmalara yoğunlaşmış olup destekler uzun vadeli bir yapıda verilmiştir. Teşvik verilen sektörler ve her sektörde firma sayısının en optimal sayıda ve sürede seçilmesi başarının en temel kaynağını oluşturmuştur (Eser, 2011).

4.2 İhracatı Teşvik Tedbirleri Çerçevesinde Türkiye ve Güney Kore Uygulamalarının Karşılaştırılması

1960'ların ilk yıllarından 1980 yılına kadar GSYİH bakımından Güney Kore ekonomisi Türkiye ekonomisinin gerisinde kalmış olup ancak 1980 yılında her 2 ekonominin GSYİH değerleri eşitlenebilmiştir. Bu dönemde iki ekonominin arasındaki fark 1965 yılında en yüksek seviyede gerçekleşmiştir. Bu durum 1980'e kadar Türkiye lehine iken 1980 yılında her iki ülkenin kişi başına GSYİH değeri eşitlenmiş ve bu tarihten sonra durum Güney Kore lehine değişmeye ve ilerlemeye başlamıştır (Arslanhan ve Kurtsal, 2010). Çizelge 4.1'deki tablo Türkiye ile Güney Kore'nin 1989-2016 arasındaki GSYİH değişimini göstermektedir.

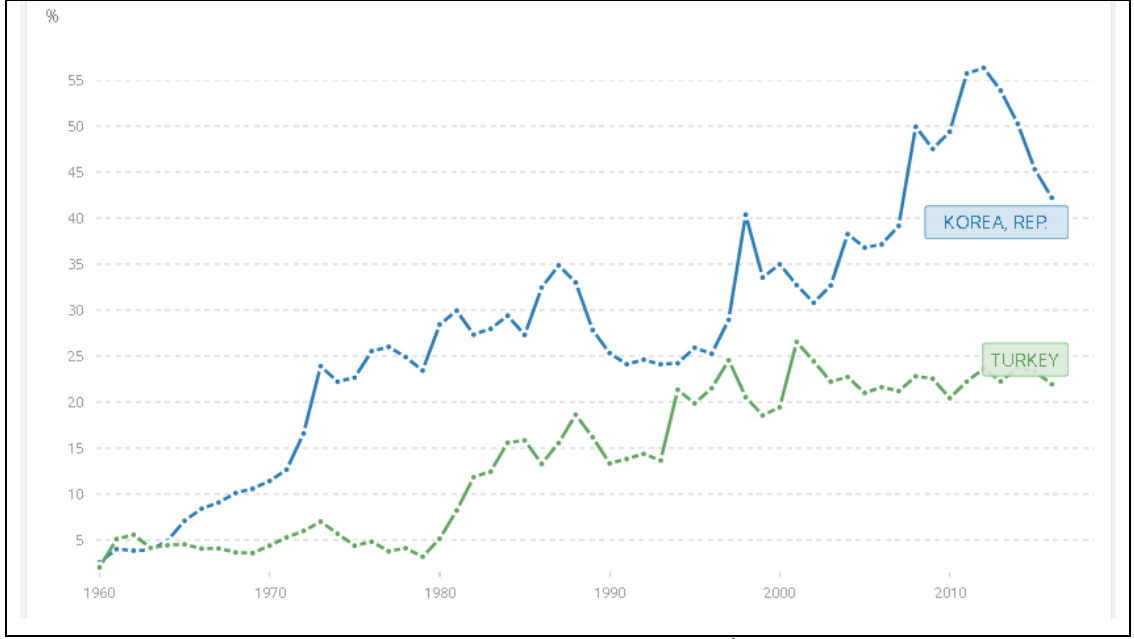
Çizelge 4.1: Türkiye-Güney Kore kişi başı GSYİH karşılaştırması (1989-2016) (USD)

Ülkeler /Yıllar	1989	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Türkiye	2.022	2.794	2.898	4.317	7.384	10.672	10.980	10.788
Güney Kore	5.737	6.516	12.333	11.948	18.640	22.087	27.105	27539

Kaynak: Worldbank (2018a) ve OECD (2018)

Güney Kore, ihracata dayalı ekonomi modelini uygulayarak ileri teknoloji odaklı büyümeyi gerçekleştirmiştir. Buna ek olarak ihracat ürün kompozisyonunda daha yüksek katma değerli ürünler geniş yer tutmaya başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye ise daha çok emek yoğun sektörlerde uzmanlaşmayı tercih ederek ihracat stratejisini bu çerçevede oluşturmuş olup bu durum bu sektörlerde rekabet gücünü zayıflatmıştır. Güney Kore'nin katma değeri çok yüksek ürün ve sektörlerde uzmanlaşarak ihracat yapması ülkenin ihracatının GSYİH'ya oranını artırırken Türkiye'de ihracat ürünlerinin aynı oranda olumlu etki yaptığını söyleyemiyoruz.

GSYİH içinde ihracat oranına baktığımızda ciddi dalgalanmalar olmakla birlikte Güney Kore için 1960'dan 2015'e yükselen bir trend görmekteyiz. Bu oran 1960'da %2,6 iken, 1980'de %28,45 ve 2012'de %56,34 ile en yüksek seviyesine çıkmıştır. Bu oranlar Türkiye için 1960'da %2,05, 1980'de %5,16 ve 2001 yılında en yüksek seviyesine çıkarak %26,58 seviyesine çıkmıştır. 2016 yılında bu oran Güney Kore için %42,23 iken Türkiye içinse %21,96 olmuştur (Worldbank, 2018c). Şekil 4.1 Türkiye-Güney Kore ihracatının ülkelerin GSYİH oranlarına durumunu gösteren karşılaştırması yer almaktadır.

Şekil 4.1:Türkiye- Güney Kore ihracatın GSYİH oranı karşılaştırması

Kaynak: Worldbank (2018b)

1980 yılı içinde kişi başına milli gelir her iki ülkede eşit hale gelmiştir. 1980 sonrasında Güney Kore’de yapılan doğru ve etkin ekonomik politikalar ile kişi başı milli gelir artan bir trende girmiştir. 2014 yılı sonuna kadar Türkiye’nin kişi başına milli gelirinden çok daha hızlı artış göstermiş olup ekonomiler arasındaki büyüme hızı Güney Kore ekonomisi lehine zaman zaman iki katına kadar çıkmıştır. 1998 ve 2001 global ve yerel krizlerinde Türkiye’deki firma satışları rekabet kazancından Güney Kore’dekilere göre sınırlı ölçüde faydalanırken özellikle maliyet temeline dayanan şirket satışları bu durumdan olumsuz etkilenmiştir (Erdem ve Yalçın, 2016).

Güney Kore’nin ithal ikameci politikadan vazgeçerek ihracata dayalı bir ekonomi temeli oluşturması 1960’larda mümkün olmakta iken Türkiye benzer bir dönüşümü ancak 1980 sonrasında ortaya koyabilmiştir. Benzer şekilde Güney Kore’de ve birçok ülkede hazırlanan kalkınma planları hem 1980 öncesinden hem de sonrasında hazırlanmış olmasına rağmen 1980 sonrasında bu planlar, Kore’nin aksine Türkiye’de gerçek anlamında uygulamaya sokulamadı. Türkiye’de 24 Ocak İstikrar Programı olarak başlayan süreç içinde öncelik hızlı bir şekilde ihracatın artırılmasına veriliyor ve bunun için de her türlü serbestleştirme yapıldığını ve sanayileşmenin "karşılaştırmalı üstünlükler" kuramı çerçevesinde tekrar düzenlenmesini öngörüyordu. Bu sebeple 24 Ocak kararları planlamaya dair önemli hükümler içermemektedir. Bu husus Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Plan döneminde (1985-1989)

uygulanan derin ve büyük çaplı dönüşüm içeren değişikliklerle temel olarak dış ticarete önemli artışların yaşandığı bir döneme sebep olmuştur. 1980’de 3 milyar doların altında gerçekleşen Türkiye ekonomisi ihracatı 3 sene sonunda 1983’te yaklaşık olarak ikiye katlanarak 5,6 milyar doları aşmış olup planlı dönemin sonunda ise 10 milyar dolara kadar yükselmiştir (Gönel, 1997).

Aşağıdaki Çizelge 4.2’de Kore ve Türkiye’nin 2001-2016 yılları arasındaki ihracat değerleri yer almaktadır. 1980’li yılların başında derinleşmeye başlayan ihracat değerleri arasındaki farkın büyük ölçüde 2001-2016 yılları arasında da korunduğu görülmektedir. Her 2 ülkenin 2001 ile 2016 yılları arasındaki dünya ihracatındaki paylarını incelediğimizde Türkiye’nin dünya ihracatındaki payını yaklaşık %75 arttırmasına rağmen bu dönemde Güney Kore’nin dünya ihracat pastasını sadece %26 arttırdığını buna rağmen 1980’li yılların başında aynı ekonomik seviyedeki 2 ülke açısından gelinen durumda ihracat değerleri arasında 1980’li yılların başında Güney Kore lehine açılan ihracat değerlerindeki farkın çok büyük ölçüde korunmaya devam ettiği görülmektedir.

Çizelge 4.2: Dünya ihracatında Türkiye ve Güney Kore’nin payları ve karşılaştırması (2001-2016)

ÜLKELER/İHRACAT DEĞERİ	İHRACAT DEĞERİ (2001) (USD)	İHRACAT DEĞERİ (2005) (USD)	İHRACAT DEĞERİ (2010) (USD)	İHRACAT DEĞERİ (2015) (USD)	İHRACAT DEĞERİ (2016) (USD)	
Türkiye	31.333.944	73.476.408	113.883.219	143.850.376	142.529.584	
Güney Kore	150.430.886	284.418.167	466.380.620	526.753.006	495.417.716	
Dünya	6.131.037.034	10.343.304.171	15.065.283.815	16.406.919.752	15.913.143.458	
ÜLKELER/İHRACAT PAYI	Dünya İhracatındaki Payı (2001)	Dünya İhracatındaki Payı (2005)	Dünya İhracatındaki Payı (2010)	Dünya İhracatındaki Payı (2015)	Dünya İhracatındaki Payı (2016)	Dünya İhracatındaki Pay Değişimi (2001-2016)
Türkiye	0,0051	0,0071	0,0076	0,0088	0,0090	0,7525
Güney Kore	0,0245	0,0275	0,0310	0,0321	0,0311	0,2689
Dünya	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000

Kaynak: Worldbank (2018c) ve Trademap (2017)

Verileri analiz ettiğimizde Güney Kore’den yaklaşık 20 sene sonra benzer şekilde ihracata dayalı büyüme politikalarına yönelen ve bu alanda teşvik sistemini düzenleyen Türkiye’nin özellikle 1980 ve 1990’lı yıllarda temelini attığı ihracatla dönüşüm stratejisinin 2001-2016 yılı değerlerini karşılaştırdığımızda bir nebze başarı

göstererek dünya ihracatındaki payını oran olarak önemli ölçüde arttırdığını görebilmekteyiz. Bu oran ve gelinen nokta Türkiye'nin ekonomik ve sosyal potansiyelinin çok altında olmasına ve kişi başına GSYİH'nın halen istenilen düzeyde olmamasına karşın izlenen ihracata dayalı ekonomik politikaların ve teşvik sisteminin belli bir düzeyde başarı ortaya koyduğunu göstermektedir.

Gönel (1997) hem Güney Kore hem Türkiye ekonomisini, ekonomideki teşvikleri ve devletin esas rolünü inceleyip uygulanan politikalar açısından aşağıdaki önemli fark ve benzerlikleri ortaya koymuştur:

- Güney Kore'de özellikle 1980 öncesi planlı dönemleri incelediğimizde, sanayileşmenin belirli sektörler öncülüğünde daha seçici bir uygulamayla yürütüldüğünü görmekteyiz. Türkiye'de ise Güney Kore'nin aksine destekler genellikle üretim sanayiinin hepsini kapsayan daha genel destekler olarak planlanıp verilmiştir. Sonuçlara baktığımızda, Kore ekonomisi doğru seçilen yüksek teknoloji ve katma değere sahip elektronik sanayii gibi sektörler ve ürünlerinde uzmanlaşırken, Türkiye ise geleneksel bir yapı ile Cumhuriyet öncesi dönemden miras kalan ve uzmanlaşılacak tekstil ve konfeksiyon sektörlerinde uzmanlığını sürdürmekte fakat bu sektördeki artan yoğun rekabetten olumsuz olarak etkilenmektedir.
- Devlet Güney Kore'de bütün bu planlama süresince her zaman etkin bir şekilde görev ve sorumluluk aldı. Samsung ve Hyundai gibi firmaların ne zaman hangi sektörlerde yer alması gerektiğine kadar detaylı ve yapıcı bir politika izledi. Özel sektörün yeterince güçlendirilmesi temel amacı çerçevesinde Kamu hem destek hem izleme ve denetleme olarak aktif rol aldı.
- Kore örneğini başarılı ve farklı kılan birçok temel politika ve etmen vardır. Bunların başında da hem 1960'larda hem de 1990'larda belirlenen hedeflerin halen seçiliyor oluşu ve bu kararın sadece piyasaya terkedilmemesidir. Her plan döneminde Kore hükümetlerinin, Kore ekonomisi için gerekli olan kalkınma programını önce sektörler sonrasında da ülkenin önde gelen büyük şirketleri arasında paylaşması önemlidir. Böylece bazı büyük şirketlerin bir kısmı gemi yapımına yönlendirilirken, farklı sektörlerde farklı uluslararası şirketlerle iş birliğine teşvik edilmişlerdir.

4.3 İhracatın Önemi ve Ekonomik Büyüme Etkisi

Ticaretin ortaya çıkışı çok eski dönemlere kadar uzanır. Kökeni 15'inci yüzyıla dayanan merkantilist anlayışa göre bir ülkenin zenginliğini sahip olduğu madenler belirler. İhracatın bu sebeple önemi değerli maden stoğu oluşturmaya destek olması ile mümkündür. İthalatın değerli maden stoğunu azaltabileceği düşüncesi ile kısıtlanması gerektiği vurgulanırken ülke sınırları içinde ticaret sınırlandırılmamalıydı. Bu sınırlamalar ve uygulamalar bize aslında o dönemlerden itibaren bir dış ticaret politikasının varlığını göstermektedir (Seyidoğlu, 2009).

Küreselleşen ekonomiler açısından en önemli ekonomik hedeflerden biri ülke içinde yüksek niteliğe sahip rekabetçi bir üretim tesis ederek üretilen malların dış pazarlara satış ve pazarlanmasının gerçekleşmesidir. Uluslararası ticaret hacminin giderek artması ve artan açıklık oranları nedeniyle iktisadi büyüme; ülkelerin ihracat performansından önemli ölçüde etkilenmektedir (Bhagwati, 1958). Ülkelerin kalkınmalarını tesis etmek için ekonomileri açısından ihtiyaç duydukları finansman en ucuz ve en sağlıklı olarak ihracat ile mümkün olabilmektedir (Çelebi, 1991).

Serin (1998) de dış ticaretin ekonomiler için önemine vurgu yapmıştır. Ona göre dış ticaretin biri kısa dönemli diğeri de uzun dönemli olmak üzere iki önemli rol ve özelliği vardır. İlki her ekonominin ihtiyacı olan ithalatın finansmanını oluşturmak ve ekonomiler için gerekli ithalatın gecikmesini önlemektir. İkinci önemli özelliği ise uluslararası ekonomilerde bir iş bölümü ve uzmanlaşmanın ortaya çıkması ile daha pozitif bir kaynak dağılımına etki etmektir.

Dış ticaretin yurtiçinde uzmanlaşma sağlayarak ve verimlik artışı ile ekonomik büyüme üzerinde etkiler yarattığına ilişkin tartışmalar Adam Smith'e uzanmaktadır. Klasik iktisatçıların dış ticaretin ülke ekonomisindeki refahı yükselttiğine ilişkin görüşleri her dönem az çok destek bulmuş ve başka bazı araştırmacılarca geliştirilmiştir. Bu araştırmaların etkisi ile içsel büyüme teorisi daha çok kabul görmeye başlamıştır (Jayme, 2001), (Sulaiman ve Saad, 2009).

Ramos (2001) ihracattaki artışın ülke ekonomileri açısından önemine değinmiş olup ihracat temelli büyümeyi dört ana fikir açısından desteklemiştir. Bunlardan ilki, ulus dışından gelen talep ile ülke ekonomisindeki istihdam ve üretimin artış gösterebilmesidir. İkinci olarak ekonomiler için gerekli olan kalkınmaya hizmet edecek ithal mal ve ürünler için en sağlıklı döviz kaynağı sağlamasıdır. Üçüncü

temel destek nedeni potansiyel ihracat pazarının büyüklüğü ve teknolojinin hızla ilerlemesi ile ekonomideki dönüşüm ve ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasıdır. En son olarak da ilk üç maddedeki bileşenler ve konuya ilişkin teorik altyapı ile ihracatın büyüme üzerindeki etkisinin varlığıdır.

Ekonomik kalkınmaya ilişkin tarih ve süreçler incelendiğinde, kalkınmanın yapısal dönüşümden etkilenerek şekillendiği ileri sürülebilir. Zaman içinde emek yoğun mallar yerini sermaye yoğun mallara bırakır. Bu dönüşüm ve gelişim içinde uluslararası pazarlarda var olabilmek ve kalabilmek için ihracat konusu malların talep esnekliğinin var olması gerekir. Bu sebeple uluslararası pazarlardaki talebin anlaşılması ihracatçı ülkeler için önem taşımaktadır. Kalkınmasını tamamlayamayan az gelişmiş ülkelerde iç talep çok yüksek değildir. Eğer ihracat artar ve ekonomi içinde yaygınlaşırsa bu ekonomiyi ve kişi başı geliri arttırıcı bir etki ortaya koyabilecektir (Hesse, 2008).

Niroomand and Nissan (1997)'a göre özellikle 1970'li ve 1980'li yıllarda bir devletin hızla kalkınması için ihracatın teşvik edilmesinin gerekliliği fikri yaygındı. İhracat pazarının hızla büyümesi ülke içindeki diğer sektörleri de uyararak ülke içinde ekonomik büyümenin temelini oluşturacaktı.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra özellikle Doğu Asya ekonomilerinde çok hızlı büyüme süreci yaşanmıştır. Bu ise büyümenin nedenleri ve kaynakları ile üretkenlik ile dış ticaret büyüme ilişkisi konularının daha çok tartışılmasına sebep olmuştur. Dış ticaret, gelişme düzeyleri farklı ülkelerdeki teknolojinin yaygınlaşmasını ve az gelişmiş ekonomilerde de teknolojinin artışı beraberinde getirmiştir (Keller, 2000).

Dış ticaret, yaparak öğrenme anlayışı çerçevesinde ölçek ekonomilerinden ve ekonomideki dışsallıklardan daha çok yararlanmayı beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte dış ticaret; beşerî sermaye ve fiziki sermayenin ekonomi içinde gelişmesine ve birikmesine de katkı sağlar. Bu da büyüme üzerinde olumlu rol oynar. Dış ticaretin belli malların üretiminde uzmanlaşma sağlaması, öğrenmeyi ve teknolojik gelişmeyi hızlandırmaktadır (Ghartey, 1993).

Kurt ve Berber (2008) çalışmalarında ülke ekonomisinin dışa açıklık seviyesinin o ekonominin büyümesi üzerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bir ülke ekonomisinin dışa açıklık seviyesindeki artışın ekonomik büyümede olumlu etki

yarattığını vurgulamışlardır. Dış ticaretle meşguliyeti olan ve ihracat yapmayı planlayan firmalar rekabeti global seviyede hissedecekleri için en etkili ihracat teşvikleri ile ekonomilerindeki verimi arttırmak ve ihracata konu ürünün üretimindeki uygun global teknolojiyi tesislerinde kullanmak durumunda kalacaklardır (Dodaro, 1993).

İhracatı temel alan kalkınma modelinde ihracatın verimlilik artışına yol açtığı savunulmaktadır. Buna göre yurt içiyle sınırlı kalmayan talep yurtdışı potansiyel talep ile birleşerek faktör verimliliğini ve mevcut ekonomik kaynakların en etkili ve verimli şekilde kullanımını zorunlu kılmaktadır. Ölçek ekonomisi etkisi ile ekonomi büyüme gösterecektir (Moschos, 1989; Panas ve Wamvoukas, 2002). Ölçek ekonomileri kaçınılmaz olarak verimliliğin artışını sağlayacak bu da maliyetleri aşağıya çekerek hem ihracatı arttırıcı etki yapacak hem de ürün satışından gelen kazancın artışını sağlayacaktır (Giles ve Williams, 2000).

Panas ve Wamvoukas (2002) ihracatın uzmanlaşma ve verimlilik artışı ve daha rasyonel kaynak kullanımı sağlaması gibi sebeplerle ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisine dikkat çekmiş ve ekonomik büyümenin sağlanması için ihracat teşvikini çok önemli bir unsur olarak nitelendirmişlerdir.

İhracatın artışını sağlayan en önemli faktör ve sebeplerden birisi de sanayileşmenin gelişmesidir. İhracatın gelişimi ve artışı üretimin de artışına neden olduğundan bu durum ekonominin gelişimi için doğrudan bir etki ortaya çıkaracaktır. Ekonomide artan dışsallıklar sadece maliyetleri aşağıya çekmekle ve üretim artışı ile sonuçlanmayacak, üretim teknolojilerinin de gelişmesine ve yenilenmesine yol açacaktır. İhracatın arttığı sektörlerde faktör gelirleri artışı da bu sayede gözlemlenecektir (Ersungur ve Yalman, 2009).

Ekonomik büyümenin ihracatın artışını teşvik edip etmediğine yönelik farklı görüşler ortaya konulmuştur. Bazı görüşler ihracatmerkezli ihracata dayalı büyümenin doğru ve geçerliliğini savunurken, bazı diğer araştırmacılar ise tersi görüşü savunmaktadır (Mishra, 2011). Birçok ampirik çalışmalarda, ekonomik büyüme ve ihracat arasında pozitif ve güçlü bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur. Bu ilişki genel anlamda faktör verimliliği üzerindeki olumlu etkiler üzerinden açıklanmıştır (Al-Yousif, 1999).

İhracat büyüme ilişkisinde ihracatın miktarı ve tutarı kadar ihracatın niteliği ve ihracat çeşitlendirilmesi de büyük önem arz etmektedir. Sadece belli başlı az sayıda ihracat ürün üretimi ve uzmanlığı yerine ihracat ürün portföyünün sayısını arttırmak ve çeşitlilik sağlamak ihracat gelirlerinde hem istikrar sağlayacak hem de daha çok sayıda sektörün büyümesi ve gelişmesinden faydalanılabilecektir (Ali vd., 1991). İhracat mallarının çeşitlendirilmesi sadece birkaç temel mal ihracatına bağımlı ekonomideki riskleri de bertaraf edebilecektir. Daha fazla sayıdaki ürün ve sektörde gerçekleşen ihracat, ihracatçı firma ve ülkelerin karşılaşılabileceği ekonomik ve politik risklerin de azalmasına katkı sağlayacaktır (Samen, 2010) (Bonaglia ve Fukasaku, 2003). Sadece ucuz emek gücüne dayalı ürün ve sektörlerde yapılan ihracat, karşılaşılabilecek fiyat rekabeti ile ülkenin ticaret hadlerinde olumsuz etki yapabilecektir. Bu sebeple katma değerli üretim hedef alınmalı ve katma değeri yüksek teknoloji ürün ihracı ihracatta hedef olmalıdır (Bhagwati, 1958). Çelebi (1991) de ihracatın değeri kadar ihraç ürün çeşitliliği ve kompozisyonuna dikkat çekmiş ekonomik yapı değişikliğinin ancak ihracat üretimindeki yapının değişimi ile mümkün olduğunu ifade etmiştir.

Bir ülkede ihracata dayalı üretim belli başlı ve az sayıda ürün ve sektörde yoğunlaşmışsa burada ihracatın sektörel bağımlılığından söz edebiliriz. Böyle bir sektörel bağımlılık ihracat sektöründe faaliyet gösteren firmalar için dış talepteki ani şok dalgalanmalarda önemli sıkıntı ve daralmalar meydana getirebilecektir. Ayrıca küreselleşmeyle beraber artan rekabet yapısı ve ekonomik kalkınmanın yapısal modeline göre ülkelerin sürdürülebilir büyüme elde edebilmesi açısından da ihracat için üretilmiş temel malların çeşitlenmesi gerekmektedir (Hesse, 2008; Küçükkiremitçi vd., 2010). Her ihracatçı firma dış ticarete ürün çeşitliliğini zaman içinde arttırmak ister. Dış ticarete en ileri seviyedeki ülkelerde ihracat mallarındaki çeşitliliğin diğer ülkelere nazaran daha fazla olduğu görülebilmektedir (DİE, 2003). Dış ticaretin ürün çeşitliliği yanı sıra bölgesel çeşitliliğinin sağlanması dış ticaret alanında faaliyet gösteren firmalar için önerilen en temel politikaların başında gelmektedir (Grubel, 1968; Hirsch/Lev, 1971).

Son yıllarda uygulanan ekonomik politikalar incelendiğinde daha çok ihracatı temel alan kalkınma stratejilerinin ülkelerce tercih eğilimini görebiliyoruz. Bu eğilimin temelinde, tüm ülkelerin bu kalkınma stratejisinin tüm potansiyelinden yararlanma

isteği yatmaktadır. Ekonomiler ihracatın artışı ile hem ekonomilerinin büyümesini hem de istihdamın artışı tecrübe etmek istemekteler (Tyler, 1981).

Yüksek teknolojiye sahip ürünleri yoğun olarak üreten ve ihraç eden sektörlerin dünya dış ticaretindeki payı da hızlı artış göstermektedir. Dünya yüksek teknoloji ürün ihracat değerleri hızla yükselmiştir ve yükselmeye devam etmektedir (Worldbank, 2018ab). Sadece 11 ülkenin yüksek teknoloji ürün ihracatı; toplam yüksek teknoloji ürün ihracatının yaklaşık %80 ini oluşturmaktadır. Bu ülkeler arasında Çin ilk sırada yer alırken; Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Singapur ve Güney Kore onu takip etmektedir. Türkiye ise ilk 30 ülke arasında yer almamaktadır (Knoema, 2018).

4.4 Türkiye'nin İhracatının Gelişimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

1929'dan itibaren uygulanan iktisat politikaları sonucunda Türkiye ekonomisinde 1930-1937 arasında dış ticaret dengesi sürekli fazla vermiş, Türkiye'nin ihracatı ithalatından fazla olmuştur. 1938'de ithalatımızdaki artış ihracatımızdaki artışı geçerek tekrar dış ticaret açığı verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yılı olan 1938'de, dünya ticaret hacmi 49 milyar dolar, Türkiye'nin dış ticaret hacmi ise 234 milyon dolardı. Dünya ticareti içindeki Türkiye payı yüzde 0.48'dir. Türkiye'nin, değer olarak dünya ithalât hacmi (25.4 milyar dolar) içindeki payı yüzde 0.47; dünya ihracat hacmi (23.5 milyar dolar) içindeki payı yüzde 0.49'dur. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yıllarda, 1948 yılında, Türkiye'nin dünya ithalat hacmi içindeki payının artmasına karşılık ihracat hacmi içindeki payının azaldığını görmekteyiz. Bu yıl toplam ticaret hacmi içindeki payı yüzde 0.45'e inmiştir. Bundan sonraki ilk yıllarda Türkiye'nin dünya ithalatı içindeki payı 1948 yılından sonra 1951 yılına kadar düşmüştür. 1952 yılında, Türkiye'nin dünya ticareti içindeki payı en yüksek seviyesi olan yüzde 0.64'e çıkmıştır. Bu yıldan sonra, 1953 de yüzde 0.63'e inen ithalat payı, 1958 senesine kadar devamlı olarak düşmüş, 1959 da tekrar yükselmiş, daha sonraki yıllarda dalgalı bir gelişme göstererek azalmıştır (TUIK, 2019).

1960'lı yıllar Türkiye ekonomisi için planlı kalkınma ile tanışıldığı dönemler olmuştur. 1963 senesi ile birlikte dış ticaret açığını kapatabilmek amacıyla ithal ikamesi ve ihracata yönelik sanayi politikaları birlikte uygulamaya konulmuş ve ihracatı geliştirme etüt merkezi de kurulmuştur. Vergi iadesine ilişkin yeni düzenlemelerle ihracat özendirilmeye çalışılmışsa da dünya ekonomik konjonktürü

bunun gerçekleşmesine engel olmuştur. Uygulanan yanlış kur politikası ve ihrac ürün üretimi için gerekli mal arzının sağlanamaması Türkiye'nin bu dönemde dünya ihracat pazarını düşürücü etki yapmıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı kapsamında Türkiye ekonomisinin ambargo ile de karşı karşıya kalması dış ticaret alanındaki hedeflerden uzak kalınmasına sebep olmuştur. 1970-1980 yılları arasında Türkiye'nin ithalatı 1 milyar dolardan 8 milyar dolara yükselmiştir. İhracat ise aynı dönemde 0,65 milyar dolardan sadece 3 milyar dolara yükselebilmiştir. Yurt içi ve yurt dışı kaynaklı ekonomik ve siyasi krizler ve de ambargonun da dış ticaret açığı katlanmış aynı dönemde 0,35 milyar dolardan 5 milyar dolara kadar çıkmıştır. 1980 yılında bu açık zirve değerine ulaşmıştır. Türkiye ekonomisinde yaşanan bu olumsuz değişimler ekonomi ve kalkınma politikasının en temelinde değişmesine sebep olmuştur (DTM, 1999) (TUİK, 2019).

1980 sonrası Türkiye ekonomisinde serbestleşme ekonomide gittikçe yaygınlaşmıştır. Dış ticarete serbest liberal politikalar uygulanırken ithalat ve ihracat rejimlerinin serbestleşmesi ile döviz piyasasında serbestleşme eş zamanlı gerçekleşmiştir (Kazgan, 1988). 29 Aralık 1983'te hükümet açıklamış olduğu yeni ekonomik kararlarla ithalat rejiminde büyük değişiklikler yapmış; kotalar kaldırılmış ve ithali yasak ve izne bağlı mal ve ürün listesi ciddi ölçüde azaltılmıştır (Ongun, 1998). Dövizin serbest piyasaya bırakılması, dış ticaretin serbest liberal politikalarla desteklenmesi ile ekonomi ihtiyaç duyduğu yatırım ve ara malların ithalini daha rahat ve hızlı yapma fırsatı bulmuştur. Ekonomide iç talebin kısılması ve ekonomide kapasite boşluklarının oluşması yeni dönem dış ticaret politikaları ile birleşince ihracat hızla artış göstermiştir. Petrol gelirlerinin Türkiye'ye yakın Ortadoğu Bölgesi'nde satılma gücü ve paritesini yükseltmesi ve 2 sınır komşumuz olan Irak ve İran'ın uzun yıllar birbiri ile savaşması da bu dönemde ihracatımızın artmasında önemli rol oynamıştır (İyibozkurt, 1997a).

Ülkelerin korumacı ekonomik politikalar uygulamasının farklı farklı sebepleri olabilmektedir. Türkiye'de 1980 öncesinde ekonomi politikalarında korumacılık eğilimi sergilemiştir. Türkiye ekonomisinin bu korumacı politikalar uygulamasının sebepleri arasında dış ticaret fazla ve dengesi sağlayarak ödemeler dengesi sağlamak, yerli sanayiini kurmak ve korumak ile dış şoklardan fazla etkilenmeyen kendi kendine yetebilen bir ekonomi olma hedefleri vardı. Bu sebeple ithalatta kotalar geniş ölçüde uygulanmış, birçok üründe ithalat kısıtlanmış ve dış ticaret süreçlerinde

ek vergi ve fonlar ile devlet dış ticareti kontrol altına almaya çalışmış ve bu yolla gelir sağlamıştır (Tuncer, 1994).

Türkiye ekonomisinde ilk kambiyo serbestisi 1919-1929 döneminde yaşanmıştır. 1929 global krizi Türkiye'yi 1930 yılından itibaren kambiyo kontrolü rejimini Türkiye ekonomisi ile tanıştırmıştır. Bu rejim yaklaşık 50 yıl etkisini sürdürmüş ve 1980 sonrası uygulanan liberal ekonomi politikaları ile kambiyo kontrolü rejimi de serbestleşmiştir (Ongun, 1998).

Türkiye 24 Ocak kararları ile ihracatın teşvik edildiği liberal serbest ekonomiye geçmiş ve ihracat için birçok yeni teşvik uygulamaya konulmuştur. Bu teşviklerin en yaygınlarından biri olan ihracata parasal destek verilmesi uygulaması Gümrük Birliği ve GATT mevzuat ve müktesebatına uyum süreçleri ile 1 Ocak 1995'ten itibaren ortadan kaldırılmıştır (Serin, 1998). GATT ve Avrupa Birliği kapsamında Gümrük Birliği mevzuatı dolaylı ve gizli teşvik uygulamalarını takip etmekte ve bu uygulamalara kısıtlamalar ve düzenlemeler getirmektedir (İyibozkurt, 1997b).

Avrupa Birliği bünyesinde uygulamaya konulan Gümrük Birliği ile birlik sınırları içinde taraflar arasında malların serbestçe dolaşımı esası vardır. Birlik kapsamındaki ortak gümrük tarifesi sadece birlik dışındaki üçüncü ülkelere karşı uygulanmaktadır. Türkiye, 1995'te imzalanan anlaşma ile 1996'dan itibaren Gümrük Birliği'ne dahil olmuş ve bu 1980 sonrasında uygulamaya başlanan liberal ekonomi politikalarının bir devamı niteliğinde gerçekleşmiştir (Tonus, 2007; DTM, 2008).

Özellikle 2008 yılından itibaren global ticaretin durma noktasına gelmesi ve ihracatta rekabetin en yüksek seviyeye çıktığı dönemlerde Türkiye ekonomisinde de ihracat artışı için çalışmalar yapılmış olup ihracat artış trendinin devamının sağlanması ve dış şoklardan korunma amacı ile ihracatta çeşitlendirme ve istikrar kavramları üzerinde daha çok durulmaya başlanmıştır. Sürdürülebilen ihracat artışı sağlamak ekonomide en öncelikli konulardan olmuştur (DTM, 2008).

1990'lı yıllar ve sonrasında Türkiye ekonomisinde büyümeye ilişkin istatistiklere bakıldığında çok kısa süre içinde kişi başına düşen gelirin iki kattan daha fazla yükseldiği görülmektedir. Bu süre içerisindeki GSMH/GSYH rakamları incelendiğinde 2009 yılındaki düşüş haricinde sürekli bir artıştan söz etmek mümkündür. Türkiye ekonomisi verilerini yakından incelediğimizde 1998 yılında

düşen kişi başı gelirin sonrasındaki yıllarda dış ticaret verileriyle birlikte yükseldiği dikkati çekmektedir.

Çizelge 4.3: GSYİH ve kişi başına gelir karşılaştırması

Yıllar	Cari fiyatlarla GSYH (USD)	Kişi Başına GSYH (USD)
1998	270.947	4.442
1999	247.544	4.003
2000	265.384	4.229
2001	196.736	3.084
2002	230.494	3.581
2003	304.901	4.698
2004	390.387	5.961
2005	481.497	7.304
2006	526.429	7.906
2007	648.754	9.656
2008	742.094	10.931
2009	616.703	8.980
2010	731.608	10.560
2011	773.980	11.205
2012	786.283	11.588
2013	823.044	12.480
2014	799.370	12.112
2015	861.879	11.019
2016	862.744	10.883
2017	851.490	10.602
2018	784.087	9.632

Kaynak: TÜİK (2019)

Türkiye ekonomisi bugün dünyanın ilk 20 ve Avrupa'nın ise ilk 7 ekonomisinden biridir. 1998 yılında 4.442 Dolar olan kişi başına düşen GSYH, en yüksek 2013 yılında 12.480-USD'yi görmüş ve 2018 sonunda 9.632 Dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılına geldiğimizde Türkiye 201'den fazla ülkeye ihracat gerçekleştirmiş ve ticaret hacmi nerede ise 400 milyara Dolara ulaşmıştır. İhracat ise rekor bir düzeye erişerek 166 milyar Dolar'ı geçmiştir (İMMİB, 2019).

4.5 Türkiye’de İhracatı Teşvik Tedbirleri

Çalışmamızın bu bölümünde ihracata dayalı büyüme modeline uygun olarak halen ihracatı teşvik amacı ile verilmekte olan teşvikler incelenecektir.

Türkiye’de devlet yardımları için tek bir merkezi kurum ve kuruluş bulunmamaktadır. Diğer bir ifade ile çok sayıda ve bağımsız kurum ve kuruluş merkezi idareye bağlı olarak kendi mevzuatı çerçevesinde devlet yardımları ve destek programlarını uygulamakta olup bu durum teşvik sisteminin ve teşvik politikalarının Türkiye’deki uygulamalarında standart bir bütünlüğe engel olmaktadır (Ferik, 2004).

Dünyadaki benzerleri gibi Türkiye’de de teşvikler farklı amaçların gerçekleşmesi için verilebilmektedir. Bunlardan bazıları bölgeler arası dengesizlikleri gidermek, yeni iş fırsatları ortaya çıkarmak, global pazarlarda daha fazla yer alabilmek, daha rekabetçi ürün ve hizmet ortaya koyabilmek ve sanayi ve kalkınmayı arttırarak refah seviyesini arttırmaktır. Küresel rekabetin sürekli arttığı, uluslararası dengelerin hızlıca değişime uğradığı ve konjonktürdeki belirsizliklerin artış gösterdiği bir uluslararası atmosferde sürdürülebilir büyüme stratejilerine uyum sağlayabilmesi için genelde imalat sanayini kapsayan teşvikler tercih edilmiştir (Çilioğlu, 1997).

Türkiye’de teşvik politikalarının başlangıcı uzunca bir tarihe sahiptir. Türkiye’de devlet teşvikleri ve yardımlarının gerçek anlamda uygulamaya başlamasını planlı dönemle birlikte görmekteyiz. Bilindiği gibi bu kalkınma planları, özel sektör için yol gösterici olan fakat zorunluluk içermeyen planlamalardır. Bu gerekçeyle de bu teşvikler veya devlet yardımları ayrı birer yasal düzenleme ile ortaya konmuştur.

Destek politikalarının yürütülmesinden sorumlu kurum, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı’dır. Daha önceden ifade ettiğimiz gibi devlet teşvik ve destekleri Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, Kosgeb, Tubitak ve Ekonomi Bakanlığı gibi çok fazla sayıda kurumca ve farklı ana amaçlarla verilmektedir. Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü yurt dışı ihracat faaliyetlerini destekleme projeleri çerçevesinde ihracat hedef ve planlaması olan firmalara sürecin en başından sonuna kadar destek vermektedir. İhracat Genel Müdürlüğü Türkiye’de ihracata yönelik ilke, hedef ve politika ortaya koyan gerek yıllık programlar gerekse de kalkınma planları ile ihracat hedeflerinin gerçekleşmesine yönelik tüm çalışmalarını yürütmektedir (Uysal; 2005).

Bu bölümde çalışmamızın ana konularından olan doğrudan ihracata yönelik desteklerden başlıcaları, ana hatları ile ele alınacaktır.

4.5.1 1980 Öncesi Türkiye’de ihracatı teşvik tedbirleri ve uygulamaları

Osmanlı Devleti’nin özellikle son zamanlarında gittikçe artan dış borçlarının nasıl ve ne şekilde ödeyeceği sadece Osmanlı Devleti ve idarecilerinin değil aynı zamanda alacaklı durumda bulunan diğer bazı devletlerinde cevap aradığı bir problem olmuştur. Ulaşımında lat yapıya ilişkin sorunlar ve düzenli yolların olmaması ve dış satım ürünlerinin daha çok katma değeri düşük işlenmemiş olan ürünlerden oluşması ihracatın Osmanlı Devleti ekonomisinden istenen seviyeye gelmesini engellemiştir. Sorunun çözümü için pamuğun işlenerek ihraç edilmesine yönelik ilk ihracat teşvikleri yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti içinde örnek teşkil etmiştir (Melemen, 2003).

Duran (1999), devlet destekleri ve teşvik sistemine ilişkin çalışmaları neticesinde Türkiye teşvik sisteminin başlangıcını İslahat-ı Sanayi Komisyonu’nun kurulması (1863) olarak ele almaktadır. Bu tarihten günümüze kadar diğer önemli tarihler ve gelişmeler şu şekilde ifade edilebilir:

- Teşviki-i Sanayi Kanununun yürürlüğe girmesi (1913),
- 1923’te Birincisi ve 1987’de İkincisi toplanan İktisat Kongresi kararları,
- 1980 sonrası dönemde "ihracata dayalı kalkınma stratejisi" ile gelişen ihracata ve yatırımlara cazip teşviklerin verilmesi,
- 1990 sonrası dönemde kamuda yaşanan kaynak dar boğazı ile birlikte cazip parasal teşviklerin kaldırılarak vergisel ağırlıklı normal ve genel teşvik araçlarından oluşan yaygın bir teşvik sistemine geçişin gerçekleşmesi,
- 2004 yılının ortalarında mevcut teşvik yarasının yeniden düzenlenerek Türkiye’nin yarısından fazlasını kapsayacak 5084 no’lu yeni bir teşvik yarasının çıkarılması".

Devlet destek ve teşviklerinin sistematik bir biçimde ele alınması için milat 1960 senesi olmuştur. Bu tarihte Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuş olup bu zamana kadar uygulamaya koyulan destek ve teşvikler genelde dar kapsamlı uygulanmış, sistematik bir altyapıdan yoksun olarak ele alınmıştır (Eser, 2011). İlk olarak uygulamaya alınan beş yıllık kalkınma planlarında ithal ikameci sanayileşme modeli tercih edilerek yeni bir sürece girilmiştir (DPT, 2004).

1967 yılında çıkartılan 933 sayılı yasa ile tüm devlet yardımları ile ilgili mevzuat bir çatı altında toplanmışsa da yasa kısa ömürlü olmuş ve Anayasa mahkemesince iptal edilmiş ve sonrasında da mevzuat dağılmıştır (DPT, 1986).

1970'li yıllarda özellikle global pazarda petrol fiyatlarının artması ile dış ödemeler dengesinde ciddi bir kriz yaşanması sebebiyle, dünyadaki küreselleşme faaliyetlerinin de etkisi ile 1980 yılında 24 Ocak kararları ilan edilerek Türkiye'de ithal ikameci kalkınma stratejisi son bulmuş ve ihracat odaklı kalkınma politikası hayata geçmiştir. Bu yeni politikanın başarılı olabilmesi için özel sektöre rekabet gücü kazandırarak etkin piyasa koşullarında global rakiplerle rekabet ön plana çıkmıştır (DPT, 2001).

Pamuk (2014), Türkiye'yi uyguladığı dış ticaret ve ekonomi politikası olarak 3 bölüme ayırmıştır. Ona göre Türkiye 1913-1950 tarihleri arasında doğrudan devlet tabanlı bir ikame uluslararası ticaret politikası uygularken, 1950-1980 seneleri arasındaki dönemde ise devlet ağırlığını azaltmış ve özel sektörün önderlik ettiği farklı bir ithal ikameci dış ticaret politikası uygulanmıştır. 1980'den sonra ise ithal ikameci politika kendisini tamamen ihracatın odak ve hedef olduğu yeni bir dış ticaret politikasına bırakmıştır.

4.5.2 1980 Sonrası Türkiye'de ihracatı teşvik tedbirleri ve uygulamaları

İhracata dayanan ve ihracat artışının en temel ekonomik hedef olduğu bir teşvik sisteminin Türkiye ekonomisi içinde sistemli bir şekilde uygulanması 1980'li yıllara kadar gerçekleşmemiştir. Artan dış borçlar ve 1978 döviz krizi Türkiye ekonomisini zora sokmuş, 24 Ocak kararları ile artık Türkiye ekonomisine çare olamayan ithal ikame ekonomi ve sanayi politikası terkedilerek, ihracata dönük, uluslararası arenada yükselen bir aktör olarak dünya pazarları ile entegre olmayı hedefleyen bir sanayileşme ve üretim stratejisi kabul edilmiştir. Ülke sanayisine global pazarlara girebilmesi için rekabet kazandırmak amacıyla kredi kolaylıkları ve ithalatta vergi avantajları sağlayan etkin yeni bir sistem işlerlik kazanmış ve yürürlüğe sokulmuştur (Eser, 2011).

Türkiye ekonomisinin karşı karşıya kaldığı zorluk ve krizden çıkartmak için 24 Ocak bir milat olmuş olup kabul edilen yeni ekonomi politikası ve stratejisi ile dış ticaret desteklenmiş, yabancı sermaye çekmek için kanun ve politikalar uygulanmış ekonomi daha serbest bir duruma getirilmiş, rekabetçi özellik getirilmek istenen

sektörler ayrıca desteklenmiş ve öne çıkarılmıştır (Duran, 1998). Makroekonomik olarak piyasa serbestliğini temel ilke edinmiş olan yeni ihracata dayalı kalkınma stratejisine göre ihracata dönük sanayiler teşvik edilmiş, ekonominin dışa açılımı desteklenmiş olup teşvik politikaları da bu çerçevede dönüşüme uğramıştır. 1980 kararları ile üretimde boş kapasitelerin ortaya çıkartılması bunların dikkate alınarak da ihracatın arttırılmasına yönelik teşvik araçlarına öncelik ve ağırlık verilmiştir (İncekara, 1995).

1990 sonrasında kamudaki kaynak daralmasına bağlı olarak devlet destek ve teşvikleri için bütçe kısıtı ortaya çıkmıştır. İmzalanan serbest ticaret anlaşmaları, Gümrük Birliği'ne ve DTÖ'ne üye olunması ve mevzuatın güncellenmesi teşvikler için ayrılan bütçenin kısılması ile birleşince uluslararası yükümlülükler çerçevesinde devlet destek ve teşviklerinin çeşitliliği azaltılmıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2010). Bütçe kısıtı, mevzuat güncellemesi, verimsizlik ve ihtiyacın ortadan kalkması gibi farklı sebeplerle 1980 sonrasında uygulama şansı bulup sonrasında da yürürlükten kaldırılan belli başlı ihracat teşvikleri şunlardır (Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, 1994):

- İhracata İlişkin Krediler
- Özel İhracat Kapsamında Kredi
- Yurtdışındaki Müteahhitlik Hizmetlerine İlişkin Krediler
- Vesaik mukabili Kapsamında Reeskont Kredisi
- Vergi İadesine İlişkin Teşvik Uygulaması
- Orman Ürünleri İçin İhraç Gücünün Kazandırılmasına İlişkin Karar
- İhraç ve İhracat Sayılan Diğer Satış ve Teslim Düzenlemesi
- KKDP ve Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF) Uygulamaları
- Merkez Bankası Uzak Yol Navlun İadesi

Türkiye ekonomisinde 1990'larda yaşanan ekonomik sıkıntılar teşviklere kaynak bulunmasını zorlaştırmış bu bazı teşviklerin kaldırılması ve bazılarının da farklı şekilde uygulanmasını gerektiren değişiklikleri beraberinde getirmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2003). 1995 yılında uluslararası ticaretin serbestleşmesi amacıyla başlatılan GATT süreci tamamlanarak oluşturulan Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olunması uygulanan nakdi ihracat yardımları ve sübvansiyonlar yürürlükten kaldırılmış, bunların yerini AB ve DTÖ normlarına uygun İhracata Yönelik Devlet

Yardımları sistemi almış bölgesel teşvikler ve vergisel teşvikler ön plana çıkmaya başlamıştır. AB mevzuatına uyum çalışmaları sonucu İhracatı Teşvik Mevzuatı Avrupa Topluluğunun Gümrük koduna uyumlu hale getirilmiş ve 25.12.1995 tarihli Dahilde İşleme Rejimi Kararı ve 05.01.1996 tarihli 96/1 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Tebliği İhracatı Teşvik Mevzuatı'nın yerini almıştır. Bugün son düzenlemeleri ile 20.12.2006 tarihli 26382 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan İhracat: 2006/12 Sayılı Dahilde İşleme Rejimi Tebliği hükümleri uygulanmaktadır.

4.6 Türkiye'de Uygulanan İhracat Teşvikleri

Değişen ekonomik düzende bir ülkenin ekonomik yapısında kalkınmanın önemli ölçüde ihracata dayalı olduğu bilinmektedir. Bu çerçevede kalkınma çabası içindeki ülkeler ihracatın artırılmasına katkıda bulunabilecek çeşitli önlemler almakta ve stratejiler belirlemektedirler. İhracata verilen önem ile birlikte sanayileşmenin desteklenmesiyle ihracatçıların dış pazarlarda rekabet edebilmelerini sağlayacak ve üretilen ürünlerin dış pazarlarda daha rahat pazarlanmasını sağlayacak teşvik ve destek politikaları önem kazanmıştır. Türkiye'nin dünya ticareti alanında güçlü bir konuma ulaşabilmesi için ihracat önemli bir olgu olmuştur (Şaşmaz ve Karamıklı, 2018).

Teşvik uygulamalarına gelişmekte olan ülkelerin gerek duymaları ekonomik kalkınma, uluslararası rekabet gücü kazanma, istihdamı artırma, ihracat potansiyelini artırma, ülkeye yabancı sermayeyi çekme gibi nedenlere bağlıdır. Buna karşılık gelişmiş ülkeler ise, rekabet potansiyelini korumak, teknolojik gelişmelerin devamını sağlamak, ülkeden sermaye çıkışını engellemek, verimlilik artışını sağlamak, bölgesel olarak dengesizlikleri ve işsizliği azaltmak için teşvik yöntemlerine başvurumaktadırlar (Duran, 2003).

Serbest ekonomik piyasa ve liberal uluslararası ticaretle bağdaşmadığı, GATT, Dünya Ticaret Örgütü, IMF ve Dünya Bankası uygulama ve hükümleri ile çeliştiği söyleln bazı ihracat teşvikleri ve uygulamaları bu kurumlar nezdinde ve bazende diğer ülkelerce eleştiri ve şikâyet konusu yapılabilmektedir. GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) ve 1994'te imzalanan Uruguay Round Nihai Senedindeki Sübvansiyon Anlaşması uluslararası ticarete uygulanan açık ve gizli teşvikleri yasaklamıştır.

İhracatın gelişimi kapsamında devlet tarafından sağlanan tüm teşviklerin en nihai sebebi ihracat yapan ya da yapmaya niyetli olan firmalar için ihracat konusu malın üretiminden pazarlanmasına ve gelirin tahsil edilmesine kadar tüm süreçlerde firmalara yardımcı olmak, onalara rekabetçi nitelik kazandırmaktır (İgeme, 2003).

İhracatın arttırılması amacıyla ihracatçı firmalara verilen desteklerin başlıcaları aşağıda özet bir şekilde açıklanmaktadır.

4.6.1 Pazar araştırmasına ilişkin pazara giriş desteği

Pazara giriş desteği daha çok kobilerin yeni pazar araştırmaları çerçevesinde gerçekleştirdikleri yurt dışı pazar ve ihracat müşterisi bulma faaliyetlerini desteklemek için verilmektedir.

2011 yılında Ekonomi Bakanlığı'na yayınlanmış tebliğ ile ilk defa ihracat yapmaya başlayan Türk firmalarının, karşılaştıkları en büyük problemlerinden olan uluslararası pazarlama faaliyetlerini destekleyerek ihracatın arttırılması ve yeni pazarlar bulma motivasyonun sağlanması amaçlanmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2011).

Buradaki temel amaç yurt dışı pazar araştırması gezisi kapsamında başta Kobi ölçeğindeki firmalar olmak üzere tüm potansiyel ihracatçı firmaları belli çerçevelerde uluslararası pazarlarda müşterilere ulaşabilmeleri için yapacakları ülke dışı gezileri ve bu çerçevedeki masrafları belirli ölçülerde (en fazla iki şirket çalışanı, ekonomi sınıf ulaşım temel ulaşım giderleri, oda-kahvaltı temel konaklama giderleri, yılda belli sayıda olmak üzere) desteklemektir.

4.6.2 Rapor ve yurt dışı şirket alım desteği

İhracat yapan ya da yapmayı planlayan şirketler zaman zaman yurt dışındaki potansiyel pazarlara ve müşterilere ilişkin bilgi sahibi olmak için bu kapsamda hazırlanan raporları satın almak isteyebilirler. Bazen yurt dışında faaliyet gösteren bir şirketin satın alınması da o pazara daha hızlı girip daha çok ihracat yapabilme fırsatı yakalayabilmek için ya da yüksek teknoloji sahibi şirketlerin know-how'ından yararlanabilmek için planlanabilmektedir. Bu çerçevede planlaması ve isteği olan firmaları desteklemek ve ihracat motivasyonlarını arttırmak için sağlanan devlet desteğidir (Ticaret Bakanlığı, 2018b).

Uluslararası pazarlara açılmak isteyen yerel şirketlere ilişkin verilen bu destekle Türkiye'nin ihtiyacı olduğu teknolojik kapasiteye ulaşması ve ihracatı hareket geçirecek teknolojik yatırımların önünün açılması hedeflenmektedir. 2023 ihracat stratejisi kapsamında tüm devlet yardımlarının gözden geçirilerek yapılacak destekler ile yurtdışından Türkiye ekonomisine kazandırılacak alımlar ile Türkiye'nin ihracat kapasitesinin artırılması planlanmaktadır.

4.6.3 Sektörel ticaret heyeti ve alım heyeti programları desteği

2011-1 nolu tebliğ çerçevesinde iş birliği kuruluşlarınca ya da genellikle aynı sektörlerden firmaların bir araya gelmesi ile ifa edilen programlara ilişkin giderler tebliğde belirtilen miktar ve oranlarda desteklenir. Yine desteklenecek faaliyetler ulaşımı, konaklamayı ve tercümanlık giderleri ve fuar katılımına ilişkin temel tanıtım ve organizasyon giderlerini kapsamaktadır.

4.6.4 E-Ticaret niteliğindeki siteler kapsamında üyelik desteği

İnternetin ve bilgi teknolojilerinin son yıllarda hızla gelişmesi ve yaygınlaşması ile uluslararası pazar ve pazarlama faaliyetleri radikal şekilde internet üzerinden ve önemli ölçüde e-ticaret siteleri aracılığı ile yapılmakta olduğu için ihracatın gelişmesi ve yeni pazar ve müşterilere ulaşmayı kolaylaştırmak için E-ticaret sitelerine üyeliğe ilişkin destekler de orta çıkmıştır.

İlgili tebliğde kaç adete kadar e-ticaret sitesi üyeliğinin hangi koşullarda ne kadarlık sürelerce destekleneceği detaylandırılmıştır.

4.6.5 Pazara giriş belgelerinin desteklenmesi

Yurt dışı pazarlara giriş esnasında ihracatçı firmaların en çok ihtiyaç duydukları gereksinimlerin başında ihracatı planlanan ürünlere ilişkin kalite, standart, üretim ve çevreye ilişkin belgelerin varlığı gerekmektedir. Bu belgelerin akredite edilmiş kurum ve kuruluşlarca temini süresinde oluşan maliyetler ilgili destek kapsamında destekte belirlenen tutarlarda devletçe desteklenir. Bu şekilde özellikle ilk defa ihracat yapacak potansiyel ihracatçı şirketlerin uluslararası ticaret ağına tam olarak katılması hedeflenmektedir.

4.6.6 Uluslararası rekabetçiliğin geliştirilmesinin desteklenmesi (UR-GE)

Uluslararası pazarlarda yazılım firmalarının, iş birliği kuruluşlarının ve diğer şirketlerin global pazarlarda daha rekabetçi olabilmelerini sağlamak için ihtiyaç duyulan eğitim, danışmanlık ve istihdam giderleri gibi kalemlerin belirli oranlarda desteklenmesini kapsar (Serka, 2018).

Kanunda belirtilen ticari faaliyette bulunan şirketlerin desteklenebildiği bazı temel eğitim konuları dış ticarete ilişkin mevzuat ve gümrük eğitimleri, uluslararası pazarlamaya yönelik eğitimler, moda-marka ve tsarıma ilişkin eğitimler ve dış ticaretin finansmanı kapsamındaki eğitimlerdir (2010/8 Sayılı Tebliğ) (ankaradanışmanlık, 2018).

4.6.7 İhracatçıya alıcı kredisi ve sigorta tazmin desteği

Bu dsigorta ve kredi teşviğine ilişkin düzenlemenin temelinde ve merkezinde Eximbank vardır. Banka kuruluş ilke ve amaçları kapsamında ihracatçı firmalara piyasadaki faiz oranlarından daha uygun faiz ortamı yaratacak şekilde ihracatçı firmaları desteklemektedir.

4.6.8 Fuar katılım desteği

İhracatın gelişmesi ve yurt dışındaki müşterilerle yüz yüze pazarlama faaliyetleri için fuarlar her zaman ihracatçı firmaların en çok başvurduğu pazarlama faaliyetleri arasında yer almıştır. Bu çerçevede bu destek Türkiye’de yerleşik ihracatçı firmaların yurt dışındaki potansiyel müşterilere ulaşmalarında eskiden beri en çok tercih edilen uluslararası fuarlara katılımlarını teşvik için belirli kalemlerde ve tutarlarda sağlamış olduğu destek kalemidir (Serka, 2018).

4.6.9 Markalaşma ve TURQUALITY® desteği

2004 yılında ekonomi Bakanlığı öncülüğünde uygulamaya konulmuş bir destektir. Desteğe ilişkin tebliğ’de de belirtildiği gibi Tük Malı İmajının iyileştirilmesi ve Yyagınlaştırılması teşvik uygulamasının temelini oluşturur. Devletin markalaşma kapsamında vermiş olduğu teşvik modeli kapsamında sadece Türkiye için deği Dün ya içinde öncü bir uygulama olarak kabul edilir (Tebliğ No: 2006/4), (Özbaysal ve Onay, 2017).

Bu desteğin temelinde uluslararası pazarlama faaliyetleri kapsamında oluşturulmaya çalışılan Türk Malı imajının yurt dışında uluslararası alanda pazarlanmasını amaç edinen bir ihracat desteğidir (Serka, 2018).

Çizelge 4.4: Turquality destekleri tablosu

Destek Türü	2017 Destek Limiti	2018 Destek Limiti (TÜFE+Yİ-ÜFE)/2	2019 Destek Limiti (TÜFE+Yİ-ÜFE)/2	Süre/Adet
Patent, faydalı model ve endüstriyel tasarım tescilli, marka tescilli/yenileme/koruma	limitsiz	limitsiz	limitsiz	hedef pazar başına 5 yıl
Tanıtım harcamaları	limitsiz	limitsiz	limitsiz	hedef pazar başına 5 yıl
Mağaza kira	limitsiz (aynı anda azami 50 mağaza için)	limitsiz (aynı anda azami 50 mağaza için)	limitsiz (aynı anda azami 50 mağaza için)	hedef pazar başına 5 yıl
Mağaza temel kurulum/dekorasyon/konsept mimari giderleri	800.000 TL / mağaza (Kira Desteği Alan Mağazalar)	909.560 TL / (Kira Desteği Alan Mağazalar)	1.154.000 TL / (Kira Desteği Alan Mağazalar)	hedef pazar başına 5 yıl
Ofis, depo, showroom, satış sonrası servis, rayon/raf/dekorasyonlu köşe kira	limitsiz	limitsiz	limitsiz	hedef pazar başına 5 yıl
Ofis, depo, showroom, satış sonrası servis, rayon/raf/dekorasyonlu köşe temel kurulum/dekorasyon/konsept mimari giderleri	800.000 TL / birim	909.560 TL / birim	1.154.000 TL/birim	hedef pazar başına 5 yıl
Pazara giriş belgeleri, sertifikasyon, ruhsatlandırma, test/klınk test	2.000.000 TL / yıl	2.273.900 TL / yıl	2.887.000 TL / yıl	hedef pazar başına 5 yıl
Franchise dekorasyon/kurulum/konsept mimari giderleri	400.000 TL / mağaza (azami 100 mağaza için)	451.780 TL / mağaza (azami 100 mağaza için)	577.000 TL / mağaza (azami 100 mağaza için)	hedef pazar başına 5 yıl
Franchise kira	800.000 TL / Yıl / Mağaza (Azami 100 mağaza için)	909.560 TL / Yıl / Mağaza (Azami 100 mağaza için)	1.154.000 TL / Yıl / Mağaza (Azami 100 mağaza için)	aynı mağaza için azami 2 yıl (hedef pazar başına) / hedef pazar başına 5 yıl
Kurumsal altyapı oluşturmaya yönelik danışmanlıklar (EK 133A)	2.000.000 TL / Yıl	2.273.900 TL / Yıl	2.887.000 TL / Yıl	ilk 5 yıl
Münhasıran Hedef Pazarlara Yönelik Danışmanlıklar (EK 133B)				hedef pazar başına 5 yıl
İstihdam	limitsiz (aynı anda azami 10 kişi için)	limitsiz (aynı anda azami 10 kişi için)	limitsiz (aynı anda azami 10 kişi için)	ilk 5 yıl
Pazar araştırması çalışması ve raporları	limitsiz	limitsiz	limitsiz	hedef pazar başına 5 yıl
Fuar	limitsiz	limitsiz	limitsiz	limitsiz
Depolama Hizmeti	limitsiz	limitsiz	limitsiz	hedef pazar başına 5 yıl
Gelişim Yol Haritası Çalışması	800.000 TL	800.000 TL	800.000 TL	1 defaya mahsus

Kaynak: Turquality (2019)

Talep edilen ilgili belge ve dökümanları sağlayarak başvuran marka sahibi firmalar, Turquality programı çerçevesinde bir ön değerlendirmeye alınırlar. Desteğe ilişkin ilgili destekler ve destek oranları yukarıda Çizelge 4.4'te paylaşılmıştır.

İlgili tebliğ kapsamında başvuran 160'dan fazla firmanın 180'e yakın markası Turquality Desteği kapsamında desteklenmektedir (Turquality, 2019).

Türkiye, Türkiyeli ve Türk Malı imajının iyileştirilmesi, özellikle belli başlı bazı sektörlerdeki Türkiye'nin karşılaştığı olumsuz Türk Malı ve markası imajının

düzeltilmesi ve markalı ihracatımızın artış göstermesi için de bu desteğe önem vermektedir (Tanyeri, 2003).

Turquality Destek programında asıl amaçlar markalaşmak isteyen yeterli düzeydeki şirketlere gerekli maddi desteği sağlamak, uluslararası pazarlarda Türk Malı imajına uygun marka ve firmaları desteklemek ve yaygınlaştırmaktır (Gemci vd., 2009).

4.6.10 Vergi, resim ve harç istisnası

İhracat yapan yapmaya niyetlenen ihracatçı nitelikteki firmalar için maliyetlerini düşürülmesi suretiyle rekabetçi niteliklerini arttırmaya yönelik uygulanan bir teşviktir. İhracat statütünde olan ve ihracat sayılabilecek faaliyetlerin desteklenmesi kapsamında uygulanan “İhracat, ihracat sayılan satış ve teslimler ile döviz kazandırıcı hizmet ve faaliyetlerde vergi, resim ve harç istisnası uygulaması” adlı teşvik uygulamasıdır. Bu kapsamda ilgili tebliğ ile ihracat, ihracat sayılan satış ve teslimler, döviz kazandırıcı hizmet ve faaliyetlerle ilgili olan tüm bankacılık ve sigorta işlemleri, krediler ve diğer belgeli işlemlerden kaynaklı vergiler dahil olmak üzere ödenmesi gereken tüm vergiler için istisna getirilmektedir (Tebliğ: 2008/6).

4.6.11 İhracatta KDV istisnası

KDV, en sonunda tüketiciden tahsil edilen ve verginin tüketici üzerinde kalan bir vergidir. Malın satışı esnasında satışı üzerinden kanunda belirtilen ilgili oran ölçüsünde tahsil edilen bir vergidir. Bu ürünün ihracatı vergi istisnası kapsamında olduğu için ihracatçı firmanın üstlendiği KDV kendisine kalır. KDV ödemesi ihracat yapan firmaya ek bir maliyet getirdiği için kanun koyucu ihracat yapan firmaları KDV’den muaf tutmaktadır (Türkay ve Ünsal, 2008).

4.7 Gümrük Rejim Türleri ve Bu Kapsamdaki Teşvikler

4458 sayılı Gümrük Kanunu’nda da açıkça belirtildiği gibi Türkiye’de sekiz farklı gümrük rejimi mevcuttur (4458 sayılı Gümrük Kanunu). Bu bölümde bu rejimleri ele alacağız.

4.7.1 Serbest dolaşıma giriş rejimi

İthalat konusu mal ve eşyanın ilgili kanun ve yönetmelikler çerçevesinde ticaret politikası önlemlerinin uygulanarak eşyanın ilgili vergilerinin tahsil edilmesini ve

ithalat işlemlerinin tamamlanarak ürünün serbest dolaşıma sahip bir ürün olmasını ifade etmektedir (Uçak, 2010).

İthalat Rejim Kararı çerçevesinde bazı ürünler kullanım amacı çerçevesinde serbest dolaşıma giriş rejimine tabii tutulduklarında indirimli vergi oranına tabi tutulabilirler ya da sıfır vergi oranı uygulanabilir. İzin verilen belirli eşyalardaki bu uygulamada bir çeşit teşvik olarak nitelendirilebilir.

4.7.2 Transit rejimi

İthalat süreçleri tamamlanmamış ve ithalata ilişkin vergileri ödenmemiş ve halen millileşmemiş ve serbest dolaşıma girmemiş malın ihracat süreçlerinin tamamlanmasını kapsamaktadır. Bu çerçevede Transit Rejimi çerçevesinde taşınması yapılan eşyalar ticaret politikası önlemlerine dahil edilmezler (Gümrük Kanunu, 1999).

4.7.3 Antrepo rejimi

Bu rejim altında yabancı bir ülkeden Türkiye Gümrük sahasına gelen eşya ve ürünler ticaret politikaları uygulanmadan ve ithalata ilişkin vergileri tahsil edilmeden gümrük antreposuna aktarılabilirler (Gümrük Yönetmeliği, 1999).

Antrepo rejiminin sağladığı en büyük avantajlardan birisi de antrepo rejimi altında yurtdışından getirilen eşyanın kalış süresinin sınırsız olmasıdır. Diğer bir ifade ile yabancı bir ülkeden getirilen eşyaların ithalatın tamamlanması için özet beyan başlangıç tarihinden itibaren kırk beş günlük (deniz yolu ile gelen eşya için) bir süre sınırı vardır. Aksi durumda eşyanın tasfiye edilmesi gerekir. Antrepo rejimi ithalatçı firmalara bu şekilde bir avantaj sunmaktadır. Bu çeşit bir depolama ithalatçı firmalara depo kullanımı, elleçleme hizmeti ekleme ve lojistik anlamındaki hizmetlerle çözüm sağlamak ve kısmi ve parçalı ithalata da olanak vermektedir.

4.7.4 Hariçte işleme rejimi

Bu rejim çerçevesinde Türkiye sınırları içerisinde serbest dolaşıma sahip ürün ve eşyalar bu rejim altında ihracını (geçici) ve belirli bir süre sonunda da tekrar ithal edilmesini (vergisiz olarak) ifade eder (1.Seri Gümrük Genel Tebliği).

Hariçte işleme faaliyetinden yararlanmak için yurtdışına tamir amaçlı olarak ihraç edilen eşyalarda Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'ndan Hariçte İşleme İzni, hammadde,

mamul, yarı mamul ile ambalaj malzemelerinin işlenmesi için gönderiliyorsa Ekonomi Bakanlığı'ndan Hariçte İşleme İzin Belgesi alınmaktadır (Selen, 2007).

4.7.5 Gümrük kontrolü altında işleme rejimi

İlgili genel tebliğinde (GK 123-127; GY 308-327) de açıkça belirtildiği gibi eğer ülke dışından bir ürün gümrük sınırlarına gelir fakat malların millileştirilmesi tamamlanmadan durum ve niteliklerinde değişiklik yapılmak istenirse bu tebliğ kapsamında bu mümkün olabilmektedir.

4.7.6 Geçici ithalat rejimi

Gümrük Kanunu'nun 128. Maddesi'nde de açıkça belirtildiği gibi geçici ithalat rejimi kapsamında, serbest dolaşıma girmemiş eşyalar ithalat vergilerinden tamamen ya da kısmen muaf tutularak ve ticaret politikası önlemlerine tabi olmadan Türkiye Gümrük Bölgesi içinde kullanılabilir ve yeniden ihracına ilişkin hükümler bu çerçevede uygulanabilir (GK 129).

4.7.7 Dahilde işleme rejimi

Bu rejim konusu tez konumuzun en önemli kısımlarından olup 3.bölümde detaylı olarak analiz edilecektir.

4.7.8 İhracat rejimi

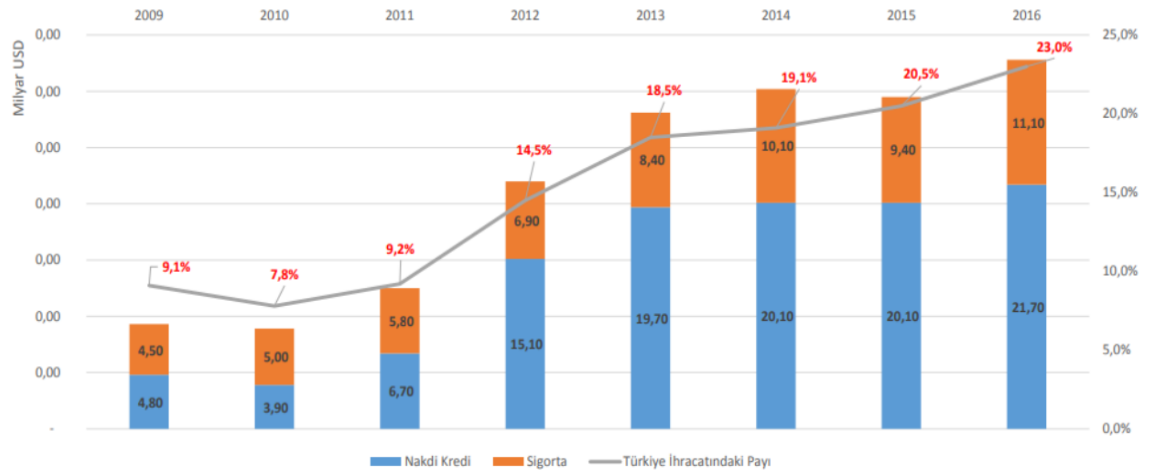
İhracat rejimini Gümrük Kanunu'nun ilgili 150 ve 151.maddelerinde açık bir şekilde görebilmekteyiz. Bu çerçevede ihracat rejimi, Türkiye gümrük sınırları içinde serbest dolaşımda bulunan eşya ve malların ihraç edilmek amacıyla Türkiye Gümrük Bölgesi dışına çıkışına ilişkin hükümlerin uygulamasını kapsamaktadır (GK 129).

4.8 Eximbank Kredileri

Aslı ve resmi adı Türkiye İhracat Kredi Bankası Anonim Şirketi olarak bilinen kısa ve bilinen adıyla "Türk Eximbank" işletme adıyla 1987 yılında 3332 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulumu tamamlanmıştır. Sermayesinin tamamı Hazine'ye ait olan bankanın amaçlarının başında ihracatın geliştirilmesi en başta gelmekte olup bu hedef ve amaç kapsamında ihracatçı firmalar lehine ürün ve hizmetler sunmakta böylece ihracatçı firmaları daha rekabetçi kılarak uluslararası pazarlar için destek ve güvence vermektedir (Türk Eximbank, 1997).

Eximbank kredileri ihracatçılara ihracatın finansmanında destek sağlamaktadır. Banka bu desteği ihracatçı firmalara ihracatın finansmanını kolaylaştırıcı hizmet ve ürünler sağlayarak vermektedir. Bu destekler ihracatı planlanan ürünün üretimi ya da temininden itibaren başlayarak ihracat tutarının tahsiline kadar geçen sürelerde farklı şekillerde olabilmektedir (Kaya, 2011a).

Özellikle Türkiye'deki ticari işletmelerin çok büyük kısmı KOBİ ölçeğinde olup ihracat çerçevesindeki en önemli sorunlarının başında ihracatın finansmanı gelmektedir. İhracata konu mal ve hizmet üretimi yanında ürün ve/veya hizmetin uluslararası pazarlarda satış ve pazarlaması için de krediye gereksinim duyulmaktadır. Uluslararası pazarlara açılma durumunda ortaya çıkan bu gereksinimler için Eximbank uzmanlığı ve kuruluş amacı ile rekabetçi maliyetleri ile kobilere destek olabilmektedir (Delice, 2001).

Şekil 4.2: Eximbank kredilerinin Türkiye ihracatındaki payı (2009-2016)
Kaynak: (Adaso, 2017)

Türk Eximbank ihracatçılara ve ihracatçı özellikle döviz kazandırıcı hizmette bulunan firmalara kredi sağlayarak ya da garanti ve sigorta desteğinde bulunarak ihracatçı firmaları desteklemektedir. Türk Eximbank hem kredi hem de sigorta hizmetlerini sunan geniş hizmet ağıyla hizmet veren bir banka olarak çok farklı ve uygun krediler ile ihracatı arttırmak ve ihracatçıyı desteklemek görevini yürütmektedir. Banka, ihracat sektörünü destekleme kuruluş amacıyla hizmet etmeye devam etmekte olup sadece 2016 yılı içinde toplamda 33 milyar doları aşan kredi ve sigorta desteği sağlamış olup bu oran Şekil 4.2'de de görüleceği gibi toplam ihracatın yaklaşık %23'üne tekabül etmektedir. Bu oran 2017 yılında yaklaşık %19 artarak 39,3 milyar ABD doları olmuştur (Eximbank; 2017).

Türkiye 1960'lı yıllarda planlı ekonomi uygulamaları ortaya koymuş ve kendi kendine yeten bir sanayileşme politikası olan ithal ikameci sanayileşme politikası çerçevesinde faaliyetlerini yürütmüştür. 1970'li yılların sonunda ekonomi gerek yurt içi gerekse petrol krizi gibi yurt dışı etkiler sebebiyle ciddi krize girmiş ve ekonomi için gerekli olan dövizin temin edilmesine yönelik sıkıntılar başlamıştır. Uygulanan politikalar sorgulanmaya başlanmış ve Güney Kore gibi gelişmekte olan bazı ülkelerce başarılı bir şekilde uygulamaya koyulan ihracata dayalı kalkınma politikası uygulamaya konulmuştur. Ekonomiye ve özellikle üretim yapan firmalara ihracatçı bir özellik kazandırmak ve firmaların dünya ekonomisine daha hızlı ve kolay entegre olmasını ve rekabetçi özellik kazanabilmelerini sağlamak için çeşitli teşvikler uygulamaya konuldu. Bu teşvikler Gümrük Birliği ve DTÖ'ne üye ve dahil olunması sebebiyle mevzuatın güncellenme ihtiyacı ve ekonominin mevcut gereklilikleri sebebiyle zaman içinde güncellendi ve geliştirildi. Bunların arasında DİR, üretim yapan ihracatçı firmalara sağladığı avantajlarla ön plana çıkmış ve ihracatçı firmalar arasında en sık kullanılan devlet desteği olmuştur. Türkiye ihracatının yaklaşık %45'i DİR kapsamında gerçekleştirilmektedir.

5. DEVLET YARDIMI OLARAK DAHİLDE İŞLEME REJİMİ VE DIŞ TİCARETE ETKİSİ

5.1 Türkiye’de Dahilde İşleme Rejiminin Gelişim Aşamaları

5.1.1 Dahilde işleme rejiminin amacı

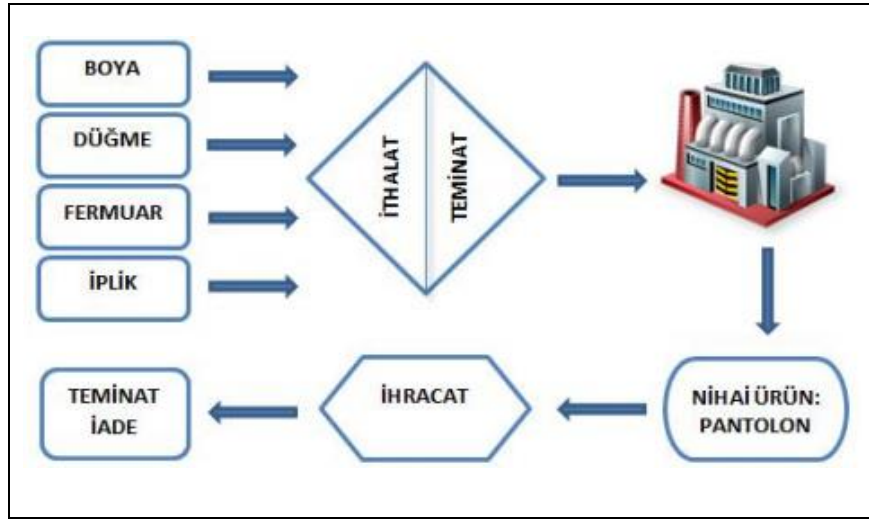
Dahilde işleme rejimini (DİR) tanımlamak için birçok farklı tanım kullanılmıştır. DİR’i ilgili kanununa göre şu şekilde tanımlayabilmek mümkündür;

"Serbest dolaşımda olmayan eşyanın, işlem görmüş ürünlerin üretiminde kullanılması sonrası Türkiye Gümrük Bölgesinden yeniden ihraç edilmesi amacıyla, gümrük vergileri ve ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmaksızın ve vergilerinin teminata bağlanması veya serbest dolaşımda bulunan eşyanın işlem görmüş ürünlerin üretiminde kullanılmasından sonra Türkiye Gümrük Bölgesinden ihraç edilmesi halinde, bu eşyanın serbest dolaşıma girişi esnasında tahsil edilmiş olan ithalat vergilerinin geri verilmesine dayanan bir gümrük rejimidir" (DİR Kararı, 2005).

DİR, uluslararası piyasa fiyatlarından hammadde temini ile rekabetçi fiyatlamayı ve bu suretle de elde edilen maliyet avantajı ile global piyasalarda daha fazla rekabetle, ihraç pazarlarını daha çok büyütebilmeyi ve ihraç edilebilen ürünlerinin sayısını çoğaltmayı amaçlar. 24 Ocak Kararları sonrasında uygulanan kalkınma modeli kapsamında 1995 yılı sonuna kadar uygulanmış olan İhracatı Teşvik Mevzuatının da devamı niteliğindedir. Ekonomik konjoktörün mevzuatda güncellemeyi gerektirmesi çerçevesinde Gümrük Birliği’nin getirmiş olduğu şart ve yükümlülüklerle güncellenerek topluluğa uygun gümrük koduna uyumlu hale gelebilmesi için revize edilmiş bir ihracatı teşvik rejimidir (Çukur, 2004).

DİR’i, incelediğimizde en önemli şartının yeniden ihraç şartı olduğunu görebiliyoruz. Bu şart ile Türkiye gümrük sahasına dolaşıma girmiş olsun ya da olmasın ithal edilen eşyanın yeniden ihraç maksadıyla farklı farklı işleme faaliyetlerine imkân veren bir tevik uygulamasıdır. Bu çerçevede Türkiye’de uygulanan ekonomik etkili gümrük rejimlerden biri ve en çok kullanılanıdır.

Ekonomik etkili gümrük rejimi kavram olarak ilk defa 26 Mart 1995 tarihli OKK ile yazılı şekilde ifade edilmiş olup AB gümrük mevzuatıyla Türkiye gümrük mevzuatının uyum sağlaması gereken konularından biri olarak belirtilmiştir. Ekonomik etkili gümrük rejimleri ihracatı ve yurt içi üretimi arttırarak kamu gelirlerini yükseltmeyi ve makro ve mikro düzeyde ekonomiyi pozitif etkileyen rejimler olarak adlandırılırlar. Diğer bir ortak nokta da bu rejimlerde ithalata ilişkin vergiler için teminata bağlanma şartı mevcut olup ithalata ilişkin gümrük vergilerinin teminata bağlanması sonrasında ithal edilen eşyaların işlenerek ihracı sonrası teminat iadesi söz konusu olmaktadır (Selen, 2014). Şekil 5.1 DİR'in örnek işleyişini göstermektedir.

Şekil 5.1: Dahilde işleme rejimi örnek işleyişi

Kaynak: Ticaret Bakanlığı (2017)

DİR, benzer amaçlarla farklı ülkelerde farklılaşabilen uygulama ve denetim aşamaları ile kullanılan bir teşvik aracıdır. Uygulamadaki farklılıklar DİR'in farklı ülkelerde farklı yoğunlukta kullanıldığını göstermektedir. AB kapsamında DİR'in dış ticaretteki toplam payı %7 seviyelerinde gerçekleşirken, Çin için bu oran %50'ye yaklaşmaktadır (Dal, 2015). Hindistan'da da benzer şekilde ihracatçı firmalar için gümrük vergilerinin iadesini hedefleyen ihracat teşvikleri 1954 yılından beri geniş ölçüde uygulanmaktadır (Kathuria, 1994).

5.1.2 Dahilde işleme rejiminin avantajları

DİR; ihracatçıları teşvik eder ve sağladığı avantajlar ve kolaylıklar ile standart gümrük tarifelerinin ve süreçlerinin ihracat sanayileri açısından kolaylaştırmasını hızlandırmasını sağlamaktadır (Nural ve Akçin, 1996).

DİR; ihracatçı firmalara yurtdışından ithal edecekleri malları, Türkiye Gümrük Sınırlarında herhangi bir şekilde işçiliğe tabi tutmak suretiyle ve/veya Türkiye Gümrük Bölgesinde serbest dolaşımında bulunan eşya ile işlenmesi sonrasında yine yurtdışı pazarlara ihraç edilmesine imkân veren ve bunu amaçlayan bir teşvik rejimidir. DİR kapsamında sağlanan ithalata ilişkin vergi muafiyetleri ve kolaylıklar ile ihracatçı firmalara uluslararası pazarlarda tüm dünya ülkelerinden firmalarla rekabet edebilme şansının artırılması ana hedeftir (Gökçelik, 2005).

1980 sonrasında ekonomik büyümeyi ve iktisadi gelişmeyi arttırmak ve sürekli kılmak için ihracatın Türkiye’de artışını teşvik etmek adına ihracatta vergi iadesi, navlun ödemesi, destekleme fiyat istikrar fonu primi ödemesi, DFİF prim ödemesi, ihracatta kurumlar vergisi istisnası, kaynak kullanımı destekleme fonuna ilişkin ödeme ve enerji desteği ihracatta devlet teşviği olarak öne çıkmış ve uygulanmıştır (Şenol, 2007), (DTM, 1999).

DİR’in en büyük faydalarından biri de ihracatçı sektör ve firmaları teşvik ederek, herkes için geçerli normal gümrük tarifelerinin ihracat sanayicileri açısından daha kolay uygulanabilmesini sağlamaktır (Nural, 1996).

DİR’in AB ülkelerindeki benzer ve aynı rejimlerden daha fazla kullanılmasının diğer bir nedeni de bu sistemin firmalara önemli bir likidite yaratmasıdır. Rejim, üretici ihracatçı firmaları gümrük vergisi gibi mali yükümlülüklerden kurtararak sermaye yapılarını güçlendirmektedir (Binhan, 2000).

4458 sayılı Gümrük Kanunu ve son mevzuat güncellemeleri çerçevesinde DİR’in sağladığı avantajları özetle şu sıralama ile de özetleyebiliriz:

- Malın ithalatında KDV, Gümrük vergisi muafiyeti
- Diğer vergi ve fonlardan muafiyet ve vergi teminat indirimleri
- ÖTV ve Anti-Damping vergi istisna ve muafiyetleri
- Ticaret politikası önlemlerine tabi olmama,
- Vergi, resim ve harç istisnası,
- KKDF istisnası,
- İhracatçı firmaları kaliteli hammadde ile yüksek kaliteli ürün üretmeye yönlendirmesi
- Yurt içinden temin edilemeyen kaliteli hammaddenin uluslararası pazarda bulunabilme imkânı.

- Yurt İçi Alımlarda KDV ve Tecil-Terkin uygulaması,
- Yurt İçi Satış ve Teslimlere izin verilmesi,
- Ucuz ve rekabetçi hammadde kaynağının temin edilmesi,

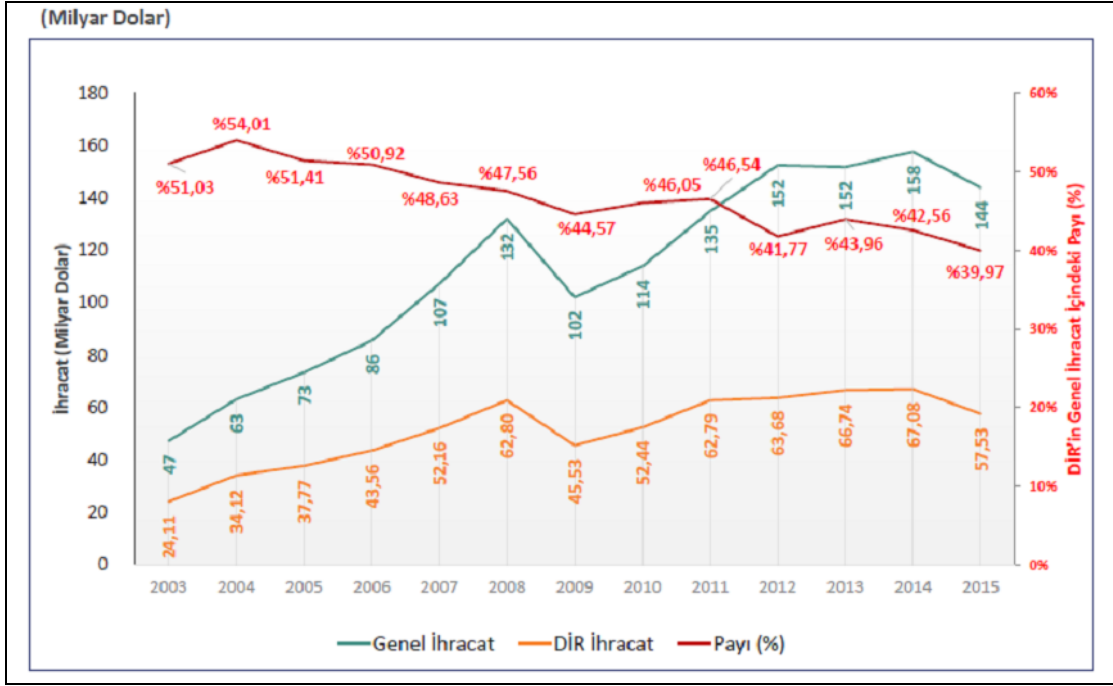
5.1.3 Dahilde işleme rejimi uygulamasının önemi

İhracatı düşünülen ürün ve mallarda maliyet avantajı yaratılmak tüm üreticilerin ana amacıdır. Bu çerçevede ihracatı planlanan mallar için global piyasalarda ilave rekabet gücü kazandırmak, yurt dışı pazarlardaki talepleri değerlendirerek yeni iş ve fırsatlar yaratmak, uluslararası pazarlardaki potansiyel fırsatlara ulaşmak, mevcut ve potansiyel müşterilerle ihracatı ve ihraç ürünlerini arttırabilmek için ihracatçıların dünyadaki rekabetçi piyasa fiyatlarından gümrük muafiyet avantajı ile girdi temini sağlaması ile DİR son derece önemli bir devlet ihracat teşviğidir (Altunyıldız ve Başer, 1999).

Türkiye'nin 1979 yılında toplam ihracatı yaklaşık 2,3 milyar dolardı. Bu ihracatın içerisinde tarım ürünleri ağırlıkta iken, bugün sanayi ağırlıklı ürünler DİR'in de etkisiyle daha çok ön plana çıkmıştır. 1979 yılı ihracatının yaklaşık %58'i tarım, %36'sı sanayi ve yaklaşık %6'sı madencilik ürünlerinden oluşurken, 2018 yılında ihracat 167 milyar doları aşmış; gerçekleşen bu ihracatın yaklaşık %86'sı sanayi, %12'si tarım ve %2'si de madencilik sektör ürünlerinden oluşmuştur (Tuik (2019) ve DTM (2019) verilerinden derlenmiştir).

2003 yılındaki 47 milyar dolarlık ihracatın yaklaşık %51'i olan 24,1 milyar dolarlık değer, aynı yıl içinde toplam ithalat tutarı olan 69 milyar doların yaklaşık %16,6'sı olan 11,53 milyar dolarlık değer DİR teşviği çerçevesinde tamamlanmıştır. Bu veriler 2017 yılında ihracat için 157 milyar doların 65 milyar doları (%41,4'ü), ithalat için de 233 milyar doların 28,5 milyar doları (12,23'ü) olarak gerçekleşmiştir (Tuik (2019) ve DTM verilerinden derlenmiştir).

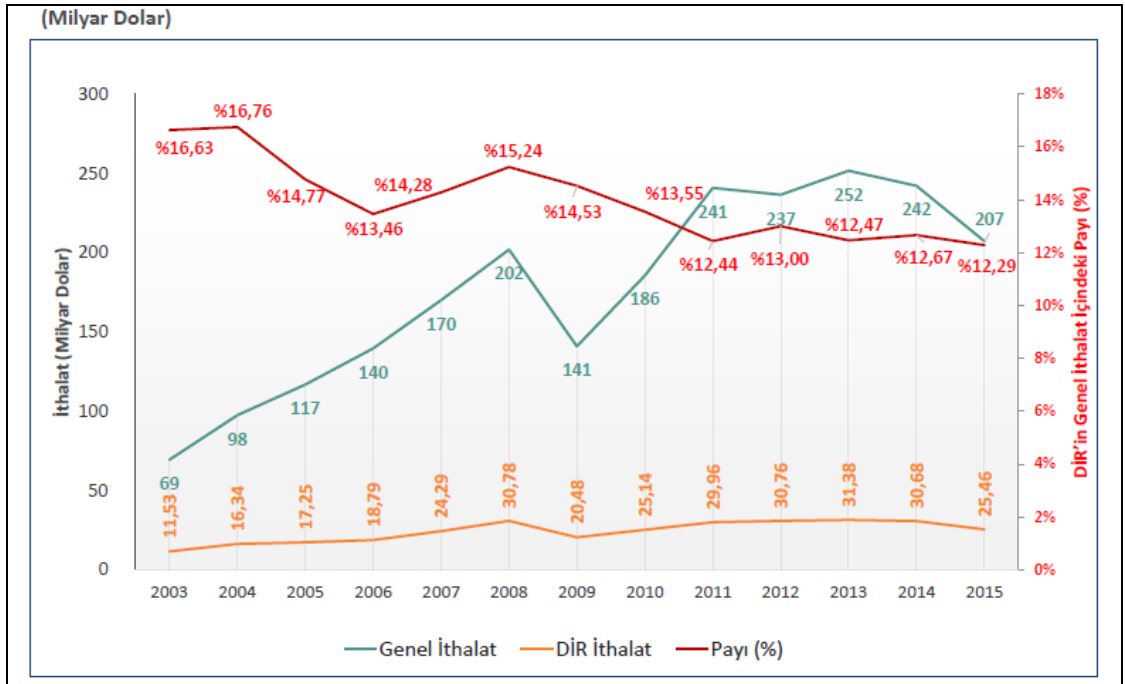

Şekil 5.2: DİR'in genel ihracat içindeki yeri (2003-2015)

Kaynak: Ticaret Bakanlığı (2017)

Şekil 5.2 yakından incelendiğinde DİR ihracat payının 2003-2015 yılları arasında hafif aşağı yatay bir trendle %51 ile %40 arasında değişim gösterdiğini görmekteyiz. Şekil 5.3'deki veriler yakından incelendiğinde ise DİR kapsamında gerçekleşen ithalat payının 2003-2015 yılları arasında yaklaşık %17 ile %12 arasında değişen yatay bir düşüş eğiliminde devam ettiğini görmekteyiz.

Şekil 5.3: DİR'in genel ithalat içindeki yeri (2003-2015)

Kaynak: Ticaret Bakanlığı (2017)

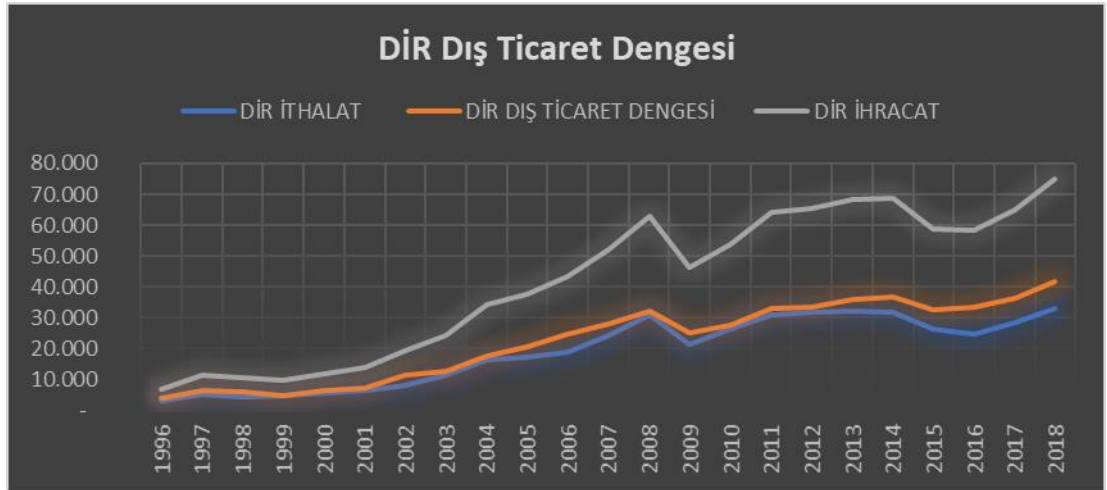
Çizelge 5.1: DİR kapsamındaki ihracat ve ithalat değerlerinin karşılaştırılması

Yıl	DİR ihracat (milyon USD)	DİR ithalat (milyon USD)	DİR İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1996	6.996	3.074	228
1997	11.357	5.125	222
1998	10.545	4.423	238
1999	9.686	4.707	206
2000	11.809	5.462	216
2001	13.985	6.554	213
2002	19.296	8.019	241
2003	24.113	11.555	209
2004	34.115	16.356	209
2005	37.775	17.259	219
2006	43.557	18.799	232
2007	52.163	24.305	215
2008	62.796	30.794	204
2009	46.397	21.471	216
2010	53.720	26.267	205
2011	64.196	31.145	206
2012	65.267	31.892	205
2013	68.148	32.227	211
2014	68.555	31.624	217
2015	58.812	26.256	224
2016	58.168	24.652	236
2017	65.004	28.548	228
2018	74.822	32.954	227
Toplam	961,282	443.468	517.814
Ortalama	41.795	19.281	

Kaynak: TUIK (2019)

Çizelge 5.1’de detayları paylaşılan 1996-2018 verilerini incelediğimizde DİR çerçevesinde yapılan tüm ihracat değeri olan yaklaşık 961 milyar dolardan aynı dönemdeki toplam DİR ithalat değeri olan yaklaşık 443 milyar doları çıkardığımızda 23 senede DİR kapsamında yaratılan net ihracat değerinin 517 milyar USD olduğunu görmekteyiz. DİR kapsamında Türkiye’de yapılan ihracatın toplam Türkiye ekonomisi ihracatı içindeki payının bu denli yüksek oluşu ihracatçı firmalara vergi muafiyetleri ile sağlanan avantajlarla ilgilidir. Sadece KDV muafiyetinin sağladığı genel vergi avantajını ve DİR’in diğer kolaylıklarını düşündüğümüzde ihracatçı firmalar için DİR’in önemi tekrar öne çıkmaktadır.

Şekil 5.4 verileri ve görseli yakından incelendiğinde 1996-2018 verilerindeki değişimlerde DİR kapsamındaki ihracatın yine DİR kapsamındaki ithalat karşısındaki değişimini görebilmekteyiz. Grafikte DİR’in Türkiye ekonomisine olan net katma değeri ve yıllar içindeki değişim grafiği artan bir trend ile devam etmektedir.

Şekil 5.4: DİR’in Türkiye ekonomisine net katkısı (2003-2015)

Kaynak: TÜİK (2019), Ticaret Bakanlığı (2017) ve Gaib (2017)

1996-2018 dönemi verilerini incelediğimizde, rejim kapsamında öngörülen ihracatın tamamına yakını gerçekleştirilmiş olup belgelerde öngörülen ithalatın ise yaklaşık olarak %60-80 oranında yapıldığını ve sonuç olarak da döviz kullanımının bu dönem ortalamasında yaklaşık %46 oranında ortaya çıktığını görmekteyiz (Tuik, Ekonomi Bakanlığı ve DTM verilerinden derlenmiştir).

DİR’in ihracatı olduğu gibi ithalatı arttırdığı hatta ithalatı daha fazla arttırarak cari açığa yol açtığını iddia eden çalışmalar da vardır. Subaşat (2010), ihracatın

tamamının ithalata bağımlı olduğu düşünülse bile bunun cari açığa yol açacağını iddia etmenin zor olduğunu belirtmiştir.

Türkiye, DİR çerçevesinde tamamlanan her 390 birimlik ithalata, 610 birimlik katma değer ilavesi ile 1000 birimlik bir ihracat gerçekleştirmektedir. Verileri ve grafikleri yakından incelediğimizde DİR'in net katkısı 1996 yılından itibaren her sene DİR kapsamında gerçekleşen ithalat tutarından fazla gerçekleşmiştir. Bu da DİR kapsamında gerçekleşen dış ticarete net olarak 23 senede 500 milyar usd'den daha fazla katma değer ortaya konulduğunu göstermektedir.

Çizelge 5.2: 1980 Yılı Öncesi ve Sonrası İhracatın İthalatı Karşılama Oranına Yönelik Frekans Sonuçları

1970-1979 Yılları Arası İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	1980-2018 Yılları Arası İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
%47,26	%64,14

Çizelge 5.2 incelendiğinde; Türkiye ekonomisinde 1970-1979 yılları arasında ihracat ithalatın sadece %47,26'sını karşılayabiliyorken 1980-2018 arası dönemde bu oran %64,14'e yükselmiştir. Bunun temel sebebi 1980 yılı öncesinde Türkiye'de uygulanan ithal ikameci ekonomi stratejisinin beklendiği gibi Türkiye'nin dış ticarete kendi kendine yetebilen bir ülke olma hedefinden uzaklaşarak ekonominin ihtiyacı olan döviz sağlayamamasıdır. Bu dönemde ithalat artışı durdurulamamış ve çok hızlı artış göstermiştir. İhracat ise ihracatın artışı için gerekli altyapının olmaması sebebiyle ithalat artışı kadar artamamış bu sebeple bu oran bu dönemde Cumhuriyet tarihindeki en düşük 10 yıllık ortalamalara düşmüştür. 1975 yılındaki %29,6 oranı Cumhuriyet tarihindeki en düşük yıllık ihracatın ithalatı karşılama oranı olup bu dönemde gerçekleşmiştir. 1980 sonrası uygulanan politikalar ile ihracat değerleri hızlı artış göstermiş ve ithalattın da yıllar içinde artışına rağmen ihracatın ithalatı karşılama oranı istenilen seviyelerde olmasa da 1980 öncesi döneme göre ilerleme göstermiştir.

5.2 Dahilde İşleme Rejiminin Ana Şartları

Ekonomik etkili en etkin rejim olarak DİR'den beklentiler çok yüksek olup bu faydaların gerçekleşebilmesi, bu rejim uygulanırken ülke içindeki üreticilerin olumsuz olarak etkilememesi ve rejimin amacı dışında art niyetli olarak kullanılmasının

önlenmesi çerçevesinde bu rejimden yararlanılabilmesi için bazı temel şartlar ortaya konulmuştur. DİR'den faydanın en yükseğe çıkabilmesinin temel şartlarını Nural ve Akçin (1996) özetle şu şekilde ifade etmiştir:

- işlem görmüş ürünlerin yurt dışına ihraç isteği,
- işlem görmüş ürünler içerisindeki ithal eşyasının tanımlanabilmesi,
- Türk Malı imajının ve Türkiye Gümrük bölgesi'ndeki üreticilerin en temel ekonomik çıkarlarının olumsuz olarak etkilenmemesi,
- ülke sınırları içerisinde ürün işleme faaliyetlerinin oluşturulması,
- firmaların DİR kapsamındaki performans değerlendirmeleri.

Üretim artışı ve beraberinde de uzmanlaşmanın üretimdeki ortalama maliyet düşüşünü sağlaması ve bu maliyet avantajından yararlanabilmek için yerel girdi üreticilerinin önemli pay ve kar kayıplarına uğramamaları gerekmektedir. Bu süreçlerin sonunda da üretimin ülke içindeki yerli üreticileri daha çok tercih edilmesine olanak sağlayan bir sistem sağlanmalı ve ekonomi için böyle bir önemli fırsat da kaçırılmamalıdır (Kemer; 2003).

Dahilde işleme rejiminin uygulamasının bazı esasları vardır. Bun çerçevede uygulama esnasında çıkabilecek rejime dair ihlaller çerçevesinde ihlali gerçekleştiren firmaların ceza ödemesi ve dava edilmesi de mümkündür (Taş ve Özcan; 2010).

DİR, sağladığı faydalar ile ihracatçı firmalara kolaylıklar ve maliyet düşürücü faydalar sağlayarak ihracatı ihracat yapan DİR firmaları için kolaylaştırırken bir yandan da ihracat kapsamında ithalata sağladığı kolaylıklar çerçevesinde ülke içindeki yerel üreticilerin ekonomik olarak zarar görmemesi içinde yapılan çalışmaların devamının sağlanması gerekmektedir (İnanç, 1997).

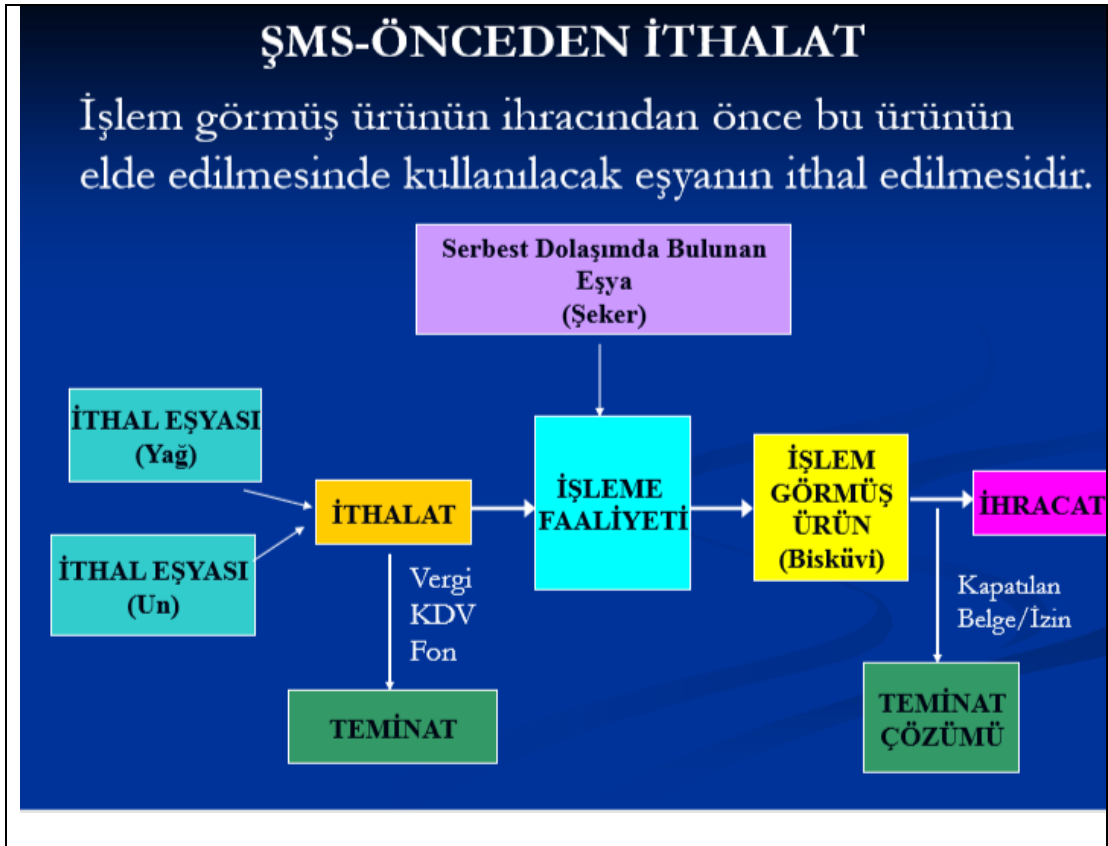
5.3 Dahilde İşleme Rejimi Tedbirleri

Dahilde İşleme Rejimi kapsamında sağlanan avantajlardan iki temel sistem yoluyla yararlanmak mümkündür. Bunlardan ilki şartlı muafiyet sistemi, ikincisi ise geri ödeme sistemidir. Şartlı muafiyet sistemi ihracat pazarının belirlenmesi durumunda en faydalı model olarak öne çıkmaktadır (Revenue, 2005). Rejimin uygulanabilmesi için Dahilde İşleme İzni (Dİİ) alınması gerekmektedir. Dİİ, gümrük idarelerince ihracat amacı çerçevesinde gümrük muafiyetli ithalata verilen izin olarak tanımlanabilir. Ekonomi Bakanlığı'na verilir (GTB, 2018b).

5.3.1 Şartlı muafiyet sistemi

DİR kapsamında en yaygın uygulama alanını şartlı muafiyet yani diğer bir adıyla askıya alma sistemi oluşturmaktadır. Bu sistemde, ihracatçı firmalar ihracat taahhüdü vererek ihracatı planlanan ürünün üretilmesi için şart olan girdi ürünlerin ithalatına ilişkin vergilerden (gümrük vergisi, KDV ve diğer vergiler) muaf tutulmaktalar. Buna ek olarak ticaret politikası önlemlerine de tabi olmamaktadırlar. Bu method ile ihracatçı firmalar ithalat süreçlerini daha kolay ve hızlı yapabilmekte ve önemli maliyet avantajları elde edebilmekteler (Dahilde İşleme Rejimi Tebliği).

Rejimden maksimum olarak fayda elde edilebilmesi için rejime ait alt sistemlerden olan şartlı muafiyet kapsamında nihai ürünün yurt dışına ihraç edilme plan ve niyeti önemli ve elzemdir. Rejimin genelinde ihracatı planlanan son nihai ürünün üretilmesi için ithal eşyanın kullanılıp kullanılmadığının yapılacak kontrollerde anlaşılabilir olması gerekmektedir (Nural ve Akçin, 1996).

Şekil 5.5: Şartlı muafiyet sistemi süreci

Kaynak: Ticaret Bakanlığı (2017)

Firmaların şartlı muafiyetten yararlanabilmeleri için, öncesinde muaf tutuldukları vergi tutarını bir çeşit teminat olarak yatırmaları gerekmektedir. Dİİ kaosamında

ihracat öncesinde verilen ihracat taahhüdünün gerçekleştirilmesi sonrası taahhüt kapatılmakta ve kapatma yazısına istinaden alınan teminatlar çözülmektedir.

5.3.1.1 Teminat ve indirimli teminat uygulaması

Şartlı muafiyet sisteminde teminat uygulamasının nedeni, taahhüt edilen ihracatın gerçekleşmeme ihtimaline karşılık, ithalat sırasında alınmayan vergilerin emniyet altına alınarak devletin muhtemel vergi kayıplarını önlemektir. Dahilde İşleme Rejimi uygulamasında nihai ürün elde edilmesi için gerekli ithalatlardan elde edilmesi gereken vergi kanun ve yönetmelik çerçevesinde teminat hükümlerine tabidir. Bu çerçevede; bankadan alınan teminat mektupları, hazineye ait tahvil ve bonolar ve nakit para bu çerçevede teminat olarak değerlendirilebilmekte olup bunlar arasında en çok banka teminat mektupları tercih edilmektedir (Atan, 1996).

DİR kapsamında ithaline izin verilen eşyanın işlendikten sonra ihracı tek seferde tamamlanmayabilir. İhracatın tek seferde değil de partiler halinde yapılması durumunda, ilgili firmanın belge geçerlilik süresi içerisinde talebi üzerine, ithalat sırasında alınan teminatlar gerçekleşen ihracata tekabül eden oranda iade edilir (Apak, 2004). Kalan miktar ihracatın tamamının gerçekleştirilmesi ve belge taahhüdünün kapatılması ile geri alınabilir. DİR kapsamında gerçekleşen ithalat sırasında alınmayan vergiler için gösterilen banka teminatları firmalar için bir maliyet oluşturabilmektedir. Teminat sisteminin bu tür maliyetlerinin nihai ürünün fiyatını yükselterek rekabet dezavantajı yaratması nedeniyle bir teşvik unsuru olarak belirli şartlar altında (şirket statüsü, önceki ihracat tutarları, hedef ihracat tutarları vb.) indirimli teminat sistemi uygulamaya konulmuştur (Oğuz, 2000). Eğer indirimli teminat uygulaması sonucunda bir kamu zararı ortaya çıkarsa, bu zarar ilgili firmadan tahsil edilmektedir.

5.3.2 Eşdeğer eşya uygulaması

DİR uygulamasında şartlı muafiyet kapsamında uygulanan ve ihracata hız kazandırmayı amaçlayan diğer bir teşvik de eşdeğer eşya uygulamasıdır. İhraç edilecek mamul için gerekli girdi DİR kapsamında yurt dışından temin edilebileceği gibi, eşdeğer eşya kullanımı adı altında, ithal edilen ürün ve eşya ile aynı kalite ve teknik şartları taşıyan, serbest dolaşıma girmiş eşya yurt içinden KDV ödeyerek de temin edilebilmektedir. Böylece, ihracatçı ithal malın gelmesini beklemeden ihracatını gerçekleştirme olanağına sahip olmaktadır. Kullanılan eşdeğer eşyaya karşılık gelen ithalatın ise, DİİB süresi sonuna kadar yapılması gerekmektedir. Genel olarak bu

uygulamaya, ihracatçıların ithal girdilerin temininde problem yaşaması durumunda başvurulmaktadır (Revenue, 2005).

İthalattan önce eşdeğer eşya kullanımı yoluyla ihracat şu şekilde yapılmaktadır: "DİİB'ye sahip imalatçı-ihracatçı firma şartlı muafiyet kapsamında ithal edeceği eşya yerine eşdeğer eşya olarak serbest dolaşım rejimine tabi tutularak gümrük vergisi ve KDV'si ödenmiş eşyayı yurtiçinden temin eder ve ihracatını gerçekleştirir. Bu durumda, eşdeğer eşya için malın satış fiyatına yansıtılacak KDV ve Gümrük Vergisi de dolaylı olarak yüklenilmektedir. KDV'yi tecil-terkin uygulanmaksızın nakit olarak ödemek durumunda kalır. İşlem görmüş nihai ürünün ihraç edilmesi ile birlikte ürünün bünyesinde kullanılan tüm alt ürünlerle birlikte eşdeğer eşyanın da ihracı gerçekleşmiş olacağından dolayı, ihracatta KDV iadesi uygulamasının sonucu olarak ödenmiş olan KDV'yi vergi idaresinden geri almakta mümkündür. Eşdeğer eşya kullanılarak gerçekleştirilen ihracat karşılığı ithalat ise teminat gösterilmesi şartıyla, DİİB kapsamında belge süresi içinde gümrük vergisi ve KDV ödemeden gerçekleştirilmekte ve bu şekilde yüklenilen gümrük vergisinden de dolaylı olarak kurtulmak mümkün olmaktadır. Karşılık ithalat sonucu edinilen mal, ihraç edilecek malların üretiminde kullanılabilmesi gibi yurt içi piyasaya da sunulabilmektedir. Zira DİİB kapsamında taahhüt edilen ihracat eşdeğer eşya kullanılarak önceden gerçekleştirilmiştir."

KDV ödemeksizin ithalatı tamamlanan ürün ve mal doğrudan ya da imal edilen ürünün bünyesinde ihraç edilirse yüklenilen KDV olmadığından iade alınacak bir vergide olmayacaktır. Bu durumda verilen teminat çözülecektir. Eğer mallar yurt içine satılırsa, KDV yurt içi alıcıdan tahsil edilerek vergi dairesine yatırılacaktır. Bu durumda, KDV'ni nihai tüketici ödeyecek ancak mal tüketiciye ulaşıncaya kadar geçici olarak üretim-satış zincirindeki mükellefler üzerinde kalmaktadır (Takaz, 2001).

5.3.3 Yurt içi alım

Yurt içi alımları şartlı muafiyet sisteminin içindeki önemli bir alt açılım konusu olarak da düşünebiliriz. 2006/12 sayılı DİR Tebliği'nin 7.maddesine kapsamında Dahilde İşleme İzin Belgesi (DİİB) kapsamında ihracı taahhüt edilen nihai işlem görmüş ürünün üretilmesi için kullanılan hammadde, mamul, yarı mamul, yardımcı madde değişmemiş eşya ve ambalaj malzemelerinin ithal edilmesi yerine yurt içinden temin ve tedarigi şeklinde ifade edilmektedir. Yurt içi alımlar, uygulamalarda Toprak Mahsulleri Ofisi'nden elde edilen buğday ve Türkiye Şeker Fabrikaları'ndan temin

edilen şeker gibi Türk menşeli girdiler olarak karşımıza çıkmaktadır (22.09.2001 tarih ve 24531 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 2001/2971 sayılı kararla değişen şeklidir).

Bu düzenleme yerli kaynakların ihracata yönlendirilmesini amaçlamaktadır. Buradaki en önemli hususlardan birisi yurt içi alımlar ile eşdeğer eşya kullanımı arasındaki farktır. Aslında her iki durumda da eşya yurtiçinden temin ve tedarik edilmektedir. Fakat eşdeğer eşya kullanımında yurt içinden alınan eşya yerine yurt dışından eşya getirme hakkı bir hak olarak bulunmakta iken yurt içi alım uygulamasında yurt dışından eşya getirme hakkı mevcut değildir. Bu çerçevede ilgili Tebliğin 7.maddesinde aranılan bazı temel unsurlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- a) Ceza Uygulamasına İlişkin Şartlar
- b) İşleme faaliyet ve süreçleri sonucunda elde edilen asıl işlem görmüş ürün dışındaki İkincil İşlem Görmüş Ürün
- c) Döviz Kullanım Oranı (DKO)’dır.

Burada ifade edilen Döviz Kullanım Oranının amacı DİR uygulaması sonunda Türkiye’ye ne kadar ve yüzde kaç net döviz girdisi kaldığının ortaya çıkarılma isteğidir (Kaya, 2011b). Bu oran DİR kapsamındaki ithalatın (CIF değeri olarak) ihracata (FOB değeri olarak) olan oranını göstermektedir.

DKO’nun %80’in üzerinde olup olmaması ilgili 2006/12 sayılı DİR Tebliği’nin 45.maddesi kapsamında önem arz etmektedir. Buna göre belge kapsamında ithal edilen işlem görmüş ürünün elde edilmesinde kullanılmış olsa bile DKO’nun %80 oranını geçmesi halinde, bu oranın %80’den fazla olan kısmı için bu ithalatla ilgili alınmayan vergi ithal tarihi itibarıyla 4458 sayılı Gümrük Kanunu ve 6183 sayılı AATUHK kapsamında tahsil edilmekte olup DİR’in ihlal edilmesi sebebiyle de aynı Gümrük Kanunu’nun 238.maddesi kapsamında ilgili gümrük vergilerinin cezalı olarak tahsili gerekmektedir.

Kaya (2011b) yurt içi alım çerçevesinde KDV düzenlemesini şu şekilde örneklemiştir. Dahilde İşleme İzin belgesine sahip olan şirket 7308 sayılı tarife pozisyonunu kullanarak "galvanizli çelik kule" üretimi kapsamında 7208 sayılı kod ile gerekli ürünü Brezilya’dan temin edebilir. Yurt içi alım çerçevesinde, benzer ürünü tecil-terkin sistemi kapsamında Kaplan Galvaniz Fabrikası’ndan da alabilecek ve bu alım için hesaplanan KDV, tecil-terkin işlemine dahil olabilecektir.

5.3.4 Telafi edici vergi

Gümrük Birliği kapsamında üçüncü ölkelerden ithal edilen eşyaların Türkiye Gümrük bölgesinde bir işçilik gördükten sonra ATR, EUR-1, EUR-MED gibi dolaşım ve benzeri belgelerle ilgili diğer ölkelere ihraç edilmek istenmesiyle durumunda Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) ödenmesi gerekmektedir. Diğer bir ifade ile, ihraç edilen ürünün bünyesinde kullanılan eşyalar için Gümrük Birliğince belirlenen Telafi edici vergi ödenmesi gerekebilmektedir. Bu nedenle, Dahilde İşleme Rejimi çerçevesinde üçüncü ölkelerden ithal edilen sanayi ürünleri, Türkiye'de işlendikten sonra, işlem görmüş ürünler olarak üçüncü ölkelere ihraç edilmelidir. Ancak bu şekilde DİR ile Gümrük Birliği ilkeleri ile bağdaştırılabilmektedir. Şayet, üçüncü ölkelerden ithal edilen girdilerle üretilen işlem görmüş ürünler, üçüncü ölkeler yerine AB ölkelerine ihraç edilmek istenirse, girdiler için ödenmesi gereken, ancak Dahilde İşleme İzin Belgeleri ile askıya alınan vergilerin, ihracat esnasında ödenmesi gerekmektedir. Örnelemek gerekirse "5516.22 tarife alt pozisyonundan sentetik kumaşın Vietnam'dan ithal edilip kullanılarak 6304.93 tarife alt pozisyonundan çekyat örtüsünün Fransa'ya ihraç edildiğini düşünelim. Böyle bir durumda sentetik kumaşın %8'lik vergisinin ödenmesi gerekecektir (Kaya, 2011b). Bu şekilde sonradan ödenen vergilere, telafi edici vergi denilmektedir. İşlenmiş tarım ürünlerinin, serbest dolaşım belgeleri eşliğinde AB'ne ihracında, bu ürünlerin üretiminde kullanılan üçüncü öлке menşeli girdi için telafi edici vergi ödenmemektedir. Telafi edici vergi uygulamasındaki amaç, DİR kapsamında üçüncü ölkelerden gümrük vergisi ödmeden ithal edilen malların AB üyesi ölkelere ihracının haksız rekabete yol açmasını önlemektir.

Eşdeğer eşya uygulaması konusunda ele alındığı gibi, 99/13819 sayılı DİR karar ve buna dayanan 200/4 dayılı DİR Tebliği'ne kadar eşdeğer eşya kullanılarak yapılan ihracatın yapılacağı ölkeler üçüncü ölkeler olarak belirlenmişti. Ancak, sözü edilen mevzuat düzenlemeleri sonrasında bu koşul kaldırılmış ve tüm ölkelere ihracat yapabilme olanağı getirilmiştir (Demir, 2001). 2005 yılında yapılan düzenleme ve yayımlanan 2005/1 nolu tebliğ ile önceden ihracat karşılığı ithalat yapılması durumunda, ihracatın AB veya Serbest Ticaret Antlaşması imzalanmış ölkelere yapılması durumunda, ithalat sırasında gümrük vergisinin ödeneceği yönünde değişiklik yapılmış ve mevzuattaki bu eksiklik böylece düzeltilmiştir.

5.3.5 Geri ödeme sistemi

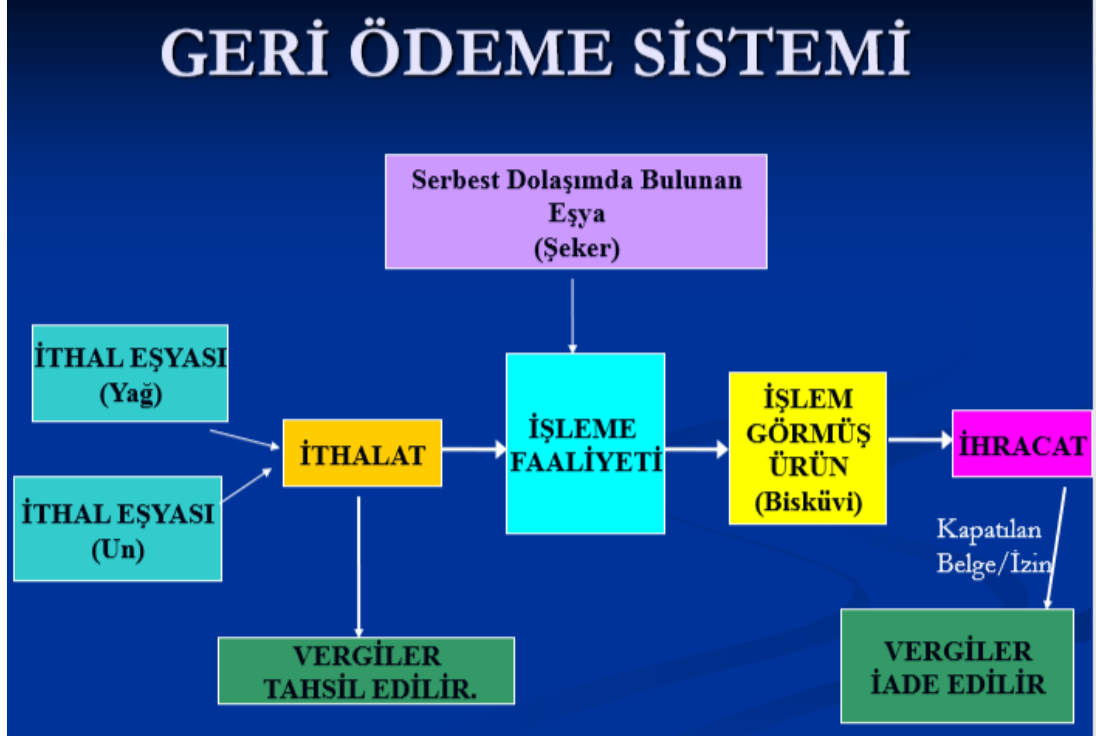
Geri ödeme sisteminde ihraç edilecek ürünün bünyesinde kullanılacak girdilerin ithalatı sırasında gümrükte ödenmesi gereken vergiler ödenmektedir. Bu ödenen vergiler, nihai ürünün ihracı sonrasında ihracatçı firmaya geri ödenir.

Buradaki en önemli husus 4458 sayılı Gümrük Kanunu'na göre geri ödeme methodunun her eşya için kullanılmayacağı olup kanun kapsamındaki sınır şu şekilde belirtilmiştir:

- a) İthalatı ticaret politikası önlemlerine tabi eşyalar,
- b) İhracatta vergi iadesi alınan mallar,
- c) AB üyesi ülkeler menşeli tarım ürünleri ithalatı hariç olmak üzere, tarım politikaları gereği ek mali yüklerle tabi işlenmiş tarım ürünleri ve ihracat iadelerinden yararlanan eşyalar için, geri ödeme yönteminden yararlanma hakkı vermemektedir.

Şartlı muafiyet methodu ile Geri ödeme methodunun arasındaki en temel fark, geri ödeme sisteminde, dahilde işleme faaliyetine tabi tutulan eşya, gümrük işlemleri tamamlanırken ilk önce ticaret politikası önlemlerine tabi olarak serbest dolaşıma sokulmuş eşya olmakta ve işleme faaliyeti bitiminde ihraç edilmesi ile bu eşyanın serbest dolaşıma girişinde tahsil edilmiş olan ilgili ithalat vergileri geri verilmektedir. Şartlı muafiyet sisteminde ithalat vergileri tahsil edilmemekte fakat teminat kapsamına alınmaktadır. Vergilere karşılık olarak alınan teminat ise işleme faaliyeti bitiminde tamamlanan ihracat sonrasında iade edilmektedir (Selen, 2005).

Türkiye'nin dış ticaret istatistiklerini yakından incelediğimizde 2010-2015 döneminde DİR dahilinde tamamlanan ithalatın yaklaşık %97'si şartlı muafiyet sistemi olarak gerçekleşmiştir. Kalan bölümü geri ödeme sistemi kapsamında yapılmış olup bu çerçevede ithalata ilişkin vergileri teminata bağlayarak firmalara likidite ve genel işletme sermayesi sağlaması gibi nedenlerle Şartlı muafiyet sisteminin çok geniş ölçüde tercih edildiğini görebilmekteyiz (TUİK ve GTB verileri ile derlenmiştir).

Şekil 5.6: Geri ödeme sistemi süreci

Kaynak: Ticaret Bakanlığı (2017)

Şartlı muafiyet sistemi ile geri ödeme sistemini karşılaştıran özetini aşağıdaki çizelge 5.3'te özetlenmiştir (Tekin ve Tekin, 2017).

Çizelge 5.3'ten de anlaşılacağı gibi şartlı muafiyet sistemi çerçevesinde tamamlanan bir işlemde firmalar ithalat işlemlerinin tamamlanması esnasında ticaret politikası önlemlerinden muaf olarak ve hiçbir vergi ödemedi ithalat işlemini tamamlarlar ve Dİİ belgesi çerçevesinde belirlenen süre içinde taahhüt ettikleri ihracat işlemlerini tamamlamakla yükümlü olurlar. Bu sistem firmalara ithalat operasyonlarını hızlı ve masrafsız tamamlama hakkını belirli bir ihracat taahhüdü karşılığında verir. Geri Ödeme Sistemi sahibi bir firma ithalat süreçlerini normal bir ithalat işlemi gibi tamamlar. Bu çerçevede vergilerini öder, sahip olduğu Dİİ belgesi ile eğer ihracat sürecini tamamlarsa ödediği bu vergiyi sonrasında geri alır.

Çizelge 5.3: DİR sistemleri karşılaştırması

Şartlı Muafiyet Sistemi ile Geri Ödeme Sistemi Arasındaki Farklar		
	Şartlı Muafiyet Sistemi	Geri Ödeme Sistemi
Serbest Dolaşım Statüsü	Yok	Var
İhracat Zorunluluğu	Var	Yok
Teminat Ödemesi	Var	Yok
Vergi Ödemesi	Yok	Var
Ticaret Politikası Önlemler	Yok	Var

Kaynak: Tekin ve Tekin (2017)

5.4 Dahilde İşleme Rejimi Uygulama Esasları

5.4.1 Dahilde işleme izin belgesi süreci ve ilk başvuru

Türkiye Gümrük Sahası içinde bulunan firmaların DİİB temini için 2007/2 Sayılı Dahilde İşleme İlişkin İşlemlerin Bilgisayar Veri İşleme Yoluyla Yapılmasına Dair Tebliğ çerçevesinde elektronik imza (e-imza) metodu kullanarak Ekonomi Bakanlığı İhracata Genel Müdürlüğü'ne uygulanan DİR otomasyon sistemini kullanarak ilk müracaatı tamamlamaları gerekmektedir.

Bu müracaat kapsamında detayı aşağıda paylaşılan kriterler değerlendirmede öne çıkmaktadır (Maç, 2017):

- İşlem Görmüş ihracatı planlanan ürünün üretiminde ithal eşyanın tespitinin yapılabilir olması
- Serbest Bölgeler hariç olmak üzere Türkiye Gümrük Sahası kapsamındaki imalatçı ve üreticilerin en temel ekonomik faaliyet ve çıkarlarının ve Tük Malına ilişkin imajın olumsuz olarak etkilenmemesi
- İthal edilen malın bir işleme faaliyetinde kullanılarak nihai ihraç ürünü için rekabet gücü yaratabilmesi için gerekliliği
- Firmaların dahilde işleme izinleri ve izin belgelerine ilişkin başvuru ve süreçleri ve değerlendirmeleri bu kriterler çerçevesinde tamamlanır.

5.4.2 Dahilde işleme izni süreci

02.05.2016 tarihine kadar yine Serbest Bölgeler Hariç olmak üzere Türkiye Gümrük sahası kapsamında faaliyet gösteren firmaların Dahilde İşleme İzni alması için ilgili

ithalatın yapılacağı Gümrüğe Dahilde İşleme İzin talep formları doldurarak başvuru yapmaları gerekmektedir (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2016).

Dİİ değerlendirmesinde dikkate alınacak kriterler DİİB kapsamındakilerle benzerlik göstermektedir.

5.4.3 Dahilde İşleme izni verilecek haller

2006/12 sayılı DİE tebliğinde bu haller detaylandırılmıştır. Buna göre şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Elyaf, iplik, ham ve mamul mensucat (astar dahil) gibi temel tekstil hammaddeleri ile tekstil ve deri kimyasal maddeleri dışında kalan yardımcı maddelerin (tela, etiket, düğme, fermuar, çitçit, rivet, askı, kuşgözü, şerit, kordela, lastik vb.) ithalatını müteakip, ihraç ürünlerinin elde edilmesinde kullanılması,
2. Kıymetli maden ve taşların, 32 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Karar hükümleri çerçevesinde ithalatını müteakip, işlendikten sonra ihraç edilmek üzere işçiliğe tabi tutulması,
3. Eşyanın korunması, görünüş ya da satış kalitesinin iyileştirilmesi, yeniden dağıtım veya yeniden satış için hazırlanmasına yönelik işlemler,
4. Eşyanın montajı, kurulması, diğer eşyayla birleştirilmesi, bir araya getirilmesi veya ihraç edilecek eşyanın tamamlanması dahil olmak üzere işçiliğe tabi tutulması,
5. Eşyanın yenilenmesi ve düzenli hale getirilmesi dahil olmak üzere tamir edilmesi veya boyanması,
6. Eşyanın elden geçirme ve ayarlar da dahil olmak üzere onarımı,
7. Eşyanın baskı işlemine tabi tutulması, asorti edilmesi, etiketlenmesi, ambalajlanması, temizlenmesi, elenmesi, fiziksel boyutunun değiştirilmesi, kavrulması veya kabuğundan ayrılması,
8. Fide ithalatını müteakip, ihraç edilmek üzere kesme çiçek yetiştirilmesi,
9. Filmaşın ithalatını müteakip, ihraç edilmek üzere çivi ve tel üretimi,
10. Rulo sacın ithalatını müteakip, ihraç edilmek üzere kesilmiş sac elde edilmesinde kullanılması,

11. Bedelsiz olarak ithal edilen eşyanın işleme faaliyetine tabi tutulması ("Aktif matris sıvı kristal tertibatlı olanlar (LCD)" isimli maddenin bedelsiz ithalatı hariç olmak üzere).

5.4.4 Dahilde işleme izni verilmeyecek eşya listesi

Yine 2006/12 sayılı DİR Tebliği çerçevesinde aşağıda detayları paylaşılan ürün listesi Dİİ kapsamında yer almamakta ve Dİİ düzenlenememektedir. Dİİ verilmeyecek eşya sınırlamasında sanayi ürünlerine getirilen kısıtlama oldukça az olmakla birlikte, işlenmemiş tarım ürünlerinin tümüne Dİİ verilmemektedir.

Çizelge 5.4: DİR izni verilmeyen eşya çizelgesi

Fasıl GTİP	Eşya Adı	GTİP Açıklaması
01-04	Tüm Eşyalar	Canlı hayvanlar, etler ve yenilen sakatat, balıklar , hayvansal menşeli ürünler
5	Tüm Eşyalar (Bağırsak Hariç)	Hayvansal menşeli ürünler
06-01	Tüm Eşyalar	Çiçek soğanları, yumrular, yumrulu kökler, küçük soğanlar, sürgün başları ve rizomlar, hindibaba bitkisi ve kökleri
07-015	Tüm Eşyalar	Yenilen sebzeler, meyveler, çaylar, kahveler, hububatlar, değirmencilik ürünleri, örülmeye elverişli bitkisel maddeler, hayvansal ve bitkisel katı sıvı yağlar
16	Tüm Eşyalar (Salyangoz Hariç)	Et, balık kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar veya diğer su omurgasızların müstahzarları
17-24	Tüm Eşyalar	Şeker, kakao, hububat, pastaçılık ürünleri, gıda müstahzarları meşrubat, alkollü içecekler, tütün ve tütün mamulleri
43	Tüm Eşyalar (Aksesuar olarak kullanılmak amacıyla ithal edilecekler ile koyun ve kuzu kürkü hariç)	Postlar, kürkler ve taklit kürkler ; bunların mamulleri
8481.80.19.00.11	Musluklar	Musluklar
8528.12.20-8528.12.89	Televizyonlar (Tebliğin 14/1-d bendinde belirtilen işleme faaliyetine tabi tutulacak televizyonlar hariç)	Monitörler ve projektörler (televizyon alıcı cihazı ile mücehhez olmayanlar); televizyon alıcı cihazları (radyo yayınlamaları alıcı cihazı veya ses veya görüntü kayıt veya tekrar verme cihazıyla birlikte olsun olmasın)

Kaynak: GTB (2018b) ve İhracat: 2006/12 sayılı dahilde işleme rejimi tebliği

DİR izni verilmeyen eşyalara ilişkin detaylı liste Çizelge 5.4'de paylaşılmıştır.

5.5. DİR'in İthalata Etkileri

Türkiye gelişmekte olan bir ülke olarak ciddi biçimde ara ve yatırım malı ihtiyacı içinde bulunmaktadır ve bu ihtiyacı için ciddi anlamda ithalat yapmaktadır. Bu ihtiyacın önemli ölçüde dış ticaret açığına sebep olduğu iddiaları çoğunlukla DİR Kapsamında eşleştirilmektedir. DİR bu çerçevede ihracatın artışına etki ederken ithalatın artışında da etken olabilmektedir (Cebeci ve Yılmaz, 2013).

5.5.1 İthalat vergileri kapsamında etki ve sonuçları

İthalat vergileri gümrükte ithalat süreçleri esnasında eşyanın serbest dolaşıma girmesi durumunda ilgili kurum ve kuruluşlarca tahsil edilmekte ve ithalatçı firmalar için maliyetleri arttıran bir unsur olarak ortaya çıkmaktadırlar.

İthalatın DİR kapsamında tamamlanması durumunda teminat garantisi çerçevesinde sağlanan vergisel muafiyet ve avantajlar ile ihracatçı firma girdi ithalatı sebebiyle sağladığı bu maliyet ve sermaye avantajını işletme sermayesi olarak kullanabileceği gibi bunu ihracat pazarlamasını güçlendirme veya iş geliştirme ve istihdam sağlama gibi amaçlarla da kullanabilme fırsatı yaratacaktır.

Gümrük süreçlerinde elde edilen gelirlerin çok büyük kısmı ithalat kapsamında temin edilen mallar üzerinden alınır ve bunlar devlet hazinesi için önemli gelir kalemlerindedir. DİR kapsamında gerçekleşen ithalatlardan KDV tahsil edilmediği için bunun devlet gelirleri açısından önemli bir kayıp olduğu söylenebilir. Bu ifade edildiği şekli ile doğru da olsa sadece malların KDV tahsili açısından işin aslı böyle değildir. DİR ile gerçekleşen ihracat işlemlerinde KDV tahsil edilmediği için iadesi söz konusu değilken kati ihracatlarda KDV'nin tahsili söz konusu olduğundan sadece katma değer vergisinin tahsili çerçevesinde değerlendirdiğimizde DİR kapsamında ihracat taahhüdü bulunması sebebiyle KDV açısından devletin bir gelir kaybından söz etmek zordur.

5.5.2 Rekabetçi hammadde ve yarı mamül temini açısından etkileri

Tüm ekonomiler için büyüme ve kalkınma hedefleri çerçevesinde dış ticaret politikaları çok önem arz etmekte olup ekonomiler için amaç dış ticareti dengede tutmak, ihracatı ithalattan daha yüksekte tutarak dış ticaret fazlası vermektir. Bunun sağlanabilmesi ve ihracatçı ve imalatçı firmaların global pazarlarda etkili ve başarılı olabilmeleri için maliyetlerin düşürülmesi ve ekonomik ve ucuz hammadde temini çok önemli hal almaktadır. İç piyasaya kıyasla daha rekabetçi fiyatlarla uluslararası piyasalarda hammaddenin mümkün olduğu durumlarda DİR kullanımını firmalara avantaj ve fırsat yaratabilmektedir.

Çizelge 5.5: Toplam ithalat içinde DİR'in yeri (1996-2018)

YIL	İTHALAT (USD)	DİR İTHALAT (USD)	DİR Kapsamında Yapılan İthalatın Bütün İthalat Değerindeki Payı
1996	43.627	3.074	7,05%
1997	48.559	5.125	10,55%
1998	45.921	4.423	9,63%
1999	40.671	4.707	11,57%
2000	54.503	5.462	10,02%
2001	41.399	6.554	15,83%
2002	51.553	6.594	12,79%
2003	69.339	9.789	14,12%
2004	97.539	13.895	14,25%
2005	116.774	14.615	12,52%
2006	139.576	16.264	11,65%
2007	170.062	21.491	12,64%
2008	201.963	27.222	13,48%
2009	140.928	17.752	12,60%
2010	185.544	19.051	10,27%
2011	240.841	21.879	9,08%
2012	236.545	23.052	9,75%
2013	251.661	23.836	9,47%
2014	242.177	23.120	9,55%
2015	207.061	21.236	10,26%
2016	198.618	18.687	9,41%
2017	233.799	28.548	12,21%
2018	223.047	32.954	14,77%

Kaynak: TÜİK ve GTB (2018a) verileri ile derlenmiştir.

1996-2018 seneleri arasındaki veriler yakından incelendiğinde DİR kapsamı çerçevesinde tamamlanan ithalatın, tamamlanan toplam ithalat içinde ortalama payının %11,40 civarında olduğu yukarıdaki çizelge 5.3'te açıkça görülmektedir. Bu oran 2001 yılında %15,83 ile en yüksek değere ulaşırken 1996 yılında %7,05 ile en düşük oranda gerçekleşmiştir. 2010-2017 arasındaki son 8 senenin ortalamasının da %10 olduğunu görmekteyiz. Bu çerçevede DİR kapsamındaki ithalatın genel ithalat içindeki payının da az da olsa azalan bir trendde olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye’de dış ticaret verileri ve DİR kapsamındaki değerler yakından incelendiğinde Türkiye ihracatın yarıya yakınının (%45 civarı) DİR teşviği çerçevesinde tamamlanmaktadır. DİR çerçevesinde tamamlanan ithalatın toplam ülke ithalatı içindeki payı ise grafik’den görüldüğü üzere, yaklaşık %10-15 seviyelerindedir. DİR kapsamında gerçekleşen ihracat oranının bu kadar yüksek düzeyde olması elbetteki bir teşvik unsuru olarak dahilde işleme rejiminin ihracatçı firmalara sunduğu kolaylık ve maliyet avantajları ile ilgilidir. Vergi muafiyetleri bu açıdan en öncelikli avantaj olup sadece KDV açısından ithalat ve maliyet süreçlerini incelediğimizde firmalar DİR kapsamında üretim ve ihracat yaptıklarında sadece KDV ile %18’e (genel KDV oranı %18 olarak hesap edilmiştir) varan ilave maliyet artışından muaf olabilmekteler. Gümrük vergisi ve çıkabilecek diğer vergilerde sağlanan muafiyet ile DİR’in ihracatçı firmalar için önemi ve cazibesi anlaşılabilir.

5.6 DİR’in İhracata Etkileri

Sadece yerel pazarı değil uluslararası pazarı da hedef pazar görek ihracatla büyüme ve bu sebeple ihracatı teşvik etme birçok ülke için çok uzun yıllardır kullanılan bir ekonomi politikasıdır. İhracatın öneminin fark edilmesi ve bu yolla kalkınan ekonomilerin sayısının giderek artması ihracatın tüm ekonomiler için daha çok teşvik edilmesine ve ihracatçı firmalara ve sektörlere destek politikalarının artmasına sebep olmaktadır.

5.6.1 Rekabetin artışına olan etkileri

Gelişmekte olan ve hatta gelişmiş hemen hemen tüm ülkeler, diğer ülkelerle uluslararası pazarlardan daha fazla pay alabilmek için ciddi rekabet içindedirler. İhracatçı firmalar dış piyasalarda rekabet güçlerini korumak ve hatta artırarak kaliteli ürünleri daha uygun fiyatlarla üretebilmek ve satmak için çalışmalar yapmaktadırlar. İhracatçı firmalar kalite ve fiyat açısından istedikleri hammadde, ambalaj maddesi ve ara malını uluslararası piyasalarda buldukları zamanda ithalat esnasında karşılaştıkları vergi ve fonları üretim maliyetine yansıtmak durumunda kalmaktadırlar. Bu durum firmaları ürün maliyetlerini arttıran bir süreç içerisine sokmaktadır. Arzulanan dış piyasalarda rekabetçi olma özelliği bu durumda ortadan kalkmaktadır.

Bununla birlikte nihai ihraç ürününün üretimini tamamlayabilmek için temini gerekli tüm mallar DİR kapsamında vergisiz ve fon ödemesiz gerçekleşebilmekte bu da üretim maliyetlerini düşürerek firmalara rekabetçi nitelik kazandırabilmektedir. Bu çerçevede DİR bir ihracat teşviği olarak ihracatçı firmalar için fark yaratan ve katma değer sağlayan önemli bir teşviktir.

5.6.2 İhracat ve ithalat arasındaki ilişki ve bağlılık etkisi

DİR'in ihracatçı firmalara ihracat ürünleri için sağlamış olduğu ithalata ilişkin kolaylıkların ve maliyet avantajının üretimde ithalata bağımlılığı artırdığına ilişkin iddialar da dile getirilmektedir. Bunun için ifade edilen gerekçe ise DİR kullanımının ithalat ürünlerine olan vergi muafiyeti sebebiyle yerli üretimden daha çok ithal üretimin tercihinin artacağı ve ihracat malları üretiminde tercih edilen yerli üretime ilişkin girdinin payının sürekli azalacağıdır. Bununla birlikte Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü'ne ve yayınladığı dış ticarete ilişkin istatistiklere göre ekonominin ithalata olan bağımlılığında bir artan trendden bahsedemeyeceğimiz gibi DİR ihracatı teşvik ederek ülkeye daha çok döviz girdisi sağlıyor ve sanayi alanında katma değerli üretimi de teşvik ediyor.

DİR kapsamında daha önce de belirtmiş olduğumuz Döviz Kullanım Oranı (DKO) uygulamasının iki temel sebebi vardı. Birincisi ihracatta ithalata olan bağımlılığı sınırlandırmak, ikincisi ise yerli ekonomiyi korumak ve canlı tutmaktır. Farklı sektörler için farklı DKO uygulaması sistemde mümkün kılınmış olup her sektör için belirlenmiş olan DKO, üretimi yapılan nihai ihraç ürünün bünyesinde kullanılacak ara malı ve hammadde ithalatının yapılabileceği azami döviz değerini ifade etmektedir. DKO'nun temel amacı DİR'in net döviz girdisini öğrenmek ve bu oranı mümkün olduğunca yüksek tutmaktır (Cebeci ve Yılmaz, 2013).

DKO ihraç edilen nihai ürünün içindeki yerel katma değeri ve ithal oranını belirleyen önemli gösterge oran olup DKO'nun 1996-2016 yılları arasındaki seyrini içeren çalışma bu anlamda önem kazanmaktadır. 1996-2017 yılları arasında DİR kapsamında ithalatın ihracatı karşılama oranı yaklaşık %39'dur En son tamamlanan güncellemelerle DİR kapsamında döviz kullanım oranı ayrıcalıklı sektörler dışında genel olarak %80 oranındadır. Bu kapsamda 1996-2017 yılları arasındaki ortalamanın belirlenmiş olan değerinin yarısı olan %39 olması DİR'in ülkeye net döviz kazandırmayı amaçlayan bir teşvik sistemi olarak mevcut önemini ve başarısını

ortaya koymaktadır. DKO'nun %40 olması DİR kapsamında yapılan her 1000 birimlik içinde 400 birim ithalatın var olduğunu göstermektedir. Bu da sürekli ödemeler dengesi açığı ve cari açık veren, sürekli yüksek oranda döviz ihtiyacı olan Türkiye ekonomisi için teşviğin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır (Tekin, 2017).

Çizelge 5.6: Toplam ihracat içinde DİR'in yeri (1996-2018)

YIL	İHRACAT (USD)	DİRİHRACAT (USD)	DİR Kapsamında Tamamlanan İhracat ve Bunun Toplam İhracattaki Payı
1996	23.224	6.996	30,12%
1997	26.261	11.357	43,25%
1998	26.974	10.545	39,09%
1999	26.587	9.686	36,43%
2000	27.794	11.809	42,49%
2001	41.400	13.985	33,78%
2002	36.059	19.296	53,51%
2003	47.252	24.113	51,03%
2004	63.167	34.115	54,01%
2005	73.476	37.774	51,41%
2006	85.534	43.556	50,92%
2007	107.271	52.163	48,63%
2008	132.027	62.796	47,56%
2009	102.142	46.397	45,42%
2010	113.883	53.720	47,17%
2011	134.906	64.196	47,59%
2012	152.461	65.267	42,81%
2013	151.802	68.075	44,84%
2014	157.610	68.527	43,48%
2015	143.729	61.801	43,00%
2016	142.529	60.965	42,77%
2017	157.020	65.010	41,40%
2018	167.920	74.822	44,56%

Kaynak: Ticaret Bakanlığı (2018a); TÜİK (2019); TÜİK (2018)

Yukarıdaki çizelge 5.6'da DİR'in ihracata olan büyük etkisini ve ihracat içindeki yerini inceleyebiliriz. 23 yıllık (1996-2018) verileri yakından incelediğimizde DİR kapsamında gerçekleşen ihracatın toplam ihracata oranı yaklaşık %45'tir. Bu oranın

son 7 yıl (2012-2018) ortalama değerlerine göre bir miktar gerileyerek %43 olmuştur. Tüm bu veriler çerçevesinde DİR'in hem tüm Türkiye ihracatı hem de ihracat teşvikleri içindeki önemi ortaya çıkmaktadır.

5.6.3 DİR ve sektörel yaygınlığı

DİR farklı sektörlerde farklı oranlarda tercih edilen bir teşvik olup 2010-2014 yılları arasında sektörel olarak Türkiye'de ihracatın en yoğun olarak gerçekleştiği sektörler otomotiv sektörü ve metal sektörüdür. Bu iki sektörü elektrik-elektronik sektörü ve tekstil sektörü takip etmektedir. Otomotiv sektöründeki ihracat 64 milyar doları aşmış olup metal sektörü de 60 milyar doları aşan ihracatı ile ekonomiye katkı sağlamaktadır (Konya Ticaret Odası Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü, 2015). 2007 yılı verilerini incelediğimizde DİR çerçevesinde öngörülen ihracatı en çok olan sektör taşıt araçları sektörü olup (14.830.416.000-USD), onu demir elik sektörü (8.941.548.000USD) ve tekstil sektörü (6.204.555.000-USD) izlemektedir (şenol, 2008).

5.7 DİR'in eksik yönleri ve eleştiriler

DİR ihracatçı firmalara "işletme sermayesini kontrol etme ve kuvvetlendirme fırsatı" verir. İhracatçı şirketler, tamamlayacakları ithalat karşılığında ödemeleri gereken vergi ve fonlardan muaf oldukları için sahip olacakları maliyet avantajlarını işletme sermayesi ve uluslararası pazarlama gibi faaliyetlerde kullanabilmektedirler. Dış ticaret yardım unsuru olarak DİR'in diğer önemli ve asıl avantajı ise; ithalat vergilerinden muaf olmanın getirmiş olduğu fiyat rekabeti üstünlüğü'dr (Selen, 2014).

DİR'in bu kadar yaygın ve önemli oranda kullanılması onun bir teşvik sistemi olarak DT ve benzeri uluslararası kurumlarca da istenilen kriterlerde bir teşvik olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile DİR bir devlet desteği olarak haksız rekabet yaratmayan bir niteliğe sahiptir. DİR'i bu çerçevende DT platformunda sıkıntı yaratmayan, soruşturma ve incelemeye konu edilemeyecek bir yardım niteliği olarak ifade edebiliriz.

Balassa (1978a) ihracatın önemine ilişkin değerlendirmesinde onun ekonomiler için faydalı bir politika olarak kullanılabileceğini, bu sebeple yüksek bir ekonomi performansını sağlayabileceğini ifade etmektedir. İhracatın teşvik edilmesiyle

ekonomide kaynakların, kapasitenin ve istihdamın daha etkin ve yüksek oranda kullanılabilmesini bununda tüm ekonomiye ve gelir dağılımına olumlu etki yapacağını belirtmektedir. İhracat desteklerinin etkinliğinin ve verimliliğinin söz konusu olabilmesi için destek uygulamaları sonucunda ihracatta reel bir artışın varlığı ve bunun ekonomide pozitif bir kaynak dağılımına yol açması gerekmektedir (Balassa, 1978a).

İhracat destekli kalkınma stratejilerinin ve ekonomi politikalarının uygulanması ile gelişmekte olan ülkelerde yüksek büyüme hızlarına ulaşıldığı bazı OECD çalışmalarında açıkça görülmektedir. Yapılan incelemelerde bunun sebebi olarak ihraç ürünleri üretiminde gerekli maliyet ve süreç avantajları sunan DİR benzeri ihracat teşviklerinin önemli bir unsur olduğu vurgulanmaktadır (Andersson vd., 2005).

DİR'in sağlamış olduğu maliyet avantajlarının bu maliyetlerden yararlanmak isteyen ihracatçılar için Türkiye'de özellikle önemli bir risk unsuru olan döviz kuru tabanlı risklere karşı da koruyucu ve dengeleyici bir tampon görevi olduğunu da söylememiz mümkündür. DİR çerçevesinde gerçekleşen ihracatlarda DKO'nun düşük olması net ihracat değeri açısından çok önem arzettiği için bu oranı düşürecek yüksek katma değerli ürün üretiminin yaygınlaşması DİR ihracat performansını artıran önemli bir etken olacaktır (Dal, 2015).

6. DAHİLDE İŞLEME REJİMİ KAPSAMINDAKİ DIŞ TİCARET VE DENGESİNİN DEĞİŞİMİ VE EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ: AMPİRİK BİR ANALİZ

6.1 Literatür

Türkiye’de DİR uygulaması doğrudan ihracatçı firmalar ve dolayısıyla genel ülke ekonomisi üzerinde olumlu etkiler bırakırken bazı firma ve sektörler üzerinde de bazı sakıncalar oluşturabilmektedir. Dünya piyasasındaki rekabetçi fiyat avantajlarından temin edilen mal ve ürünler ile üretimi yapılan ihracat malları için girdi maliyetleri düşürülebilmekte ve sağlanan vergi muafiyet avantajı ile tüm dünya pazarları sağlanan rekabet ve kolaylıkla ihracat pazarı hedefine dönüşebilmektedir. DİR’in bütün bu olumlu etkilerine rağmen ithalatta sağlamış olduğu vergi muafiyeti sebebiyle kamu gelirlerinden bir ölçüde vazgeçilmesi; yerel bazda ithalatı yapılan mal ve ürünlerin üretimini yapan üretici şirketlerin ürünlerine olan yerel yurt içi talebi azaltan etki etmesi; bir yandan ihracatı arttırırken diğer yandan da ithalatı da arttırıyor olması sebepleri ile eleştirilmektedir. Bu olumsuzlukların azaltılabilmesi için sıklıkla rejimin revizesi talep edilmektedir.

DİR’e ilişkin ulusal literatüre baktığımızda yapılan çalışmaları 3 ana grupta toplamak mümkündür. Birincisi DİR’in sağladığı avantajlar sebebiyle ihracat teşvikleri içinde en çok ve en yaygın kullanımını ve ihracat teşvikleri içindeki yeri ve önemini içeren çalışmalardır. İkincisi DİR’in ihracatı ve atıl kapasiteyi harekete geçiren etkisi ile DİR’in ekonomik büyümeye olan etkisinin analizini içeren çalışmalardır. Üçüncüsü de DİR uygulamasının ithalatı arttıran etkisi ile cari açığı arttıran ve olumsuz etkilerinin eleştirilerek DİR kapsamında revize talebi içeren çalışmalardır.

6.1.1.DİR ve DİR’in olumlu sonuçlarını analiz eden çalışmalar

Görg (2000), DİR çerçevesinde gerçekleşen ithalat ile ihracatın ithalatı karşılama oranına etkisini analiz ettiği çalışmasında 1988-1994 dönemindeki 14 üretim sektörünü ve verilerini incelemiştir. Çalışmasının sonucu ABD’de dış ticaret dengesi

ve ithalatın karşılama oranları incelendiğinde DİR bu değerlere olumlu katkılar yapmaktadır.

Radziukynas (2007) Litvanya'daki gümrük prosedürlerinin etkilerini incelediği çalışmada AB'ye katılım sonrasında bu alandaki değişiklikleri ve yeni eğilimleri açıklamaktadır. AB'ye katılım öncesinde dahilde işleme rejimi kapsamındaki ithalatın %80'nin birlik ülkelerinden gerçekleştirildiğini vurgulayan yazar, Litvanya'nın AB'ye katılımından sonra dahilde işleme rejimi kapsamındaki ithalatın azalmasının yanında kompozisyonunun da değiştiğinin altını çizmektedir.

Sayılgan ve Şenol (2010), DİR'in Türkiye'de ihracatçı firmalarca yaygın olarak kullanıldığını ve bu sebeple DİR'in Türkiye ihracatındaki payının %50'ler seviyesinde gerçekleştirildiğini vurgulayarak, Türkiye'de uygulanan ihracat teşvikleri içerisinde en yüksek pay ve değere sahip olan DİR'in bu çerçevede destekler içindeki önemini vurgulamış ve rejimin sadece şartlı muafiyet sistemi ile devam etmesinin DİR'den beklenen faydayı arttıracığını savunmuşlardır.

Esen vd (2016), çalışmaları sonucunda DİR ihracattaki artışa, firmaların net karlılığına ve mali karlılık rasyolarına olumlu olarak yansımaktadır. Gençosmanoğlu (2016) ve Selen (2005), Türkiye'de DİR uygulamasının sonuçlarını analiz ettiği çalışmalarında DİR'in global pazar fiyatlarından ithal girdi sağlama ve vergi muafiyeti avantajı ile Türk ihracatçıların maliyetlerini azaltılmasında ve işletme sermayesini arttırmalarında önemli rol oynadığını vurgulamıştır. Terzi ve Erol (2005), yaptıkları çalışma sonucunda dahilde işleme rejimi ve tarımsal ürünlerde ihracat iadelerinin en etkin ihracatı teşvik uygulaması olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

6.1.2. Genel ihracat teşviklerinin ve DİR'in ekonomik büyümeyle olan ilişkisini analiz eden çalışmalar

Bustillo ve Rodriguez (2011), ve Egger ve Egger (2005) panel veri analizi kullandıkları analizlerinde AB kapsamında DİR dahilindeki ticaret ile büyüme arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuşlardır.

Ohashi (2004), dinamik genel denge modeli yöntemini kullanarak ihracatı teşvik politikalarının rolünü değerlendirmeyi amaçlamıştır. Çalışması sonucunda, ihracatı teşvik politikalarının endüstriyel büyüme üzerinde önemli etkisi olduğunu tespit etmiştir. Wilkinson ve Brouthers (2006), Martincus ve Carbolla (2008), Freixanet (2012) çalışmaları neticesinde, ihracat teşviklerinin işletmelerin ihracat performansı

üzerinde olumlu etkiler meydana getirdiğini tespit etmişlerdir. Ayrıca firmalara kaynak sağlanması ile uluslararası pazarda rekabet gücünün arttığı sonucuna da ulaşmışlardır.

Li, Chen ve San (Li vd., 2010), Çin'in doğu bölgelerinde dış ticaret ile ekonomik büyümeyi araştırdıkları ekonometrik çalışmalarında kısa ve uzun dönemde ekonomik büyüme ve dış ticaret arasında pozitif yönlü bir ilişki bulmuşlardır. Bidlingmaier (2007) ise gelişmekte olan ülkelerde uluslararası ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisini yönelik yaptığı çalışmada ihracat çeşitliliğinin milli gelir ve büyüme üzerinde doğrudan etkili olduğu sonucuna varmıştır.

Benzer çalışmalar Hindistan, Pakistan, Libya ve Meksika ekonomileri içinde yapılmıştır. Hindistan ekonomisi için Dash (2009) 1992-2007 dönemi için; Pakistan ekonomisi için ise Raza ve Ying (2017) (1967-2015 dönemleri arasında) ve Saleem ve Sial (2015) (1973-2013 dönemleri arasında); Libya ekonomisi için Elbeydi vd. (2010) 1980-2007 dönemi için; Meksika ekonomisi için ise Lorde (2011) 1960-2007 dönemi için ihracat artışı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Sonuçlar üretim ile ihracat artışı ile büyüme ve üretim artışı arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Jung ve Marshall (1985) çalışmasında ihracatın ekonomik büyüme üzerine etkisini Granger nedensellik analizi yöntemini kullanarak 37 gelişmekte olan ülkeyi incelemiştir. Analiz sonucunda ele alınan ülkeler arasında yalnızca dört ülkenin ihracatı ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu saptanmıştır. Balassa (1978b) ve Tyler (1981) ise çalışmalarında ihracatın ekonomik büyüme üzerine etkisini analiz etmiştir. Analizlerinde ihracatın ekonomik büyümede artış sağlayacağını tespit etmişlerdir.

El-Sakka vd. (2000) çalışmasında yıllık veri kullanarak Suudi Arabistan açısından 1970-1999 dönemi için nedensellik analizi yaparak ele almıştır. Çalışmada, ihracattan büyümeye tek yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Hatemi (2002) bu konuyu 1960-1999 yılları için genişletilmiş nedensellik yöntemi ile Japonya açısından analiz etmiştir. Çalışma sonucunda ihracat ve ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, Japonya'nın ekonomik büyümesi için ihracatın zorunlu bir bileşen olduğu ifade edilmiştir. Agrawal (2014), çalışmasında liberalleşme sonrası Hindistan'da ihracat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü

ilişki olduğunu tespit etmiştir. Tsen (2007) analizine yerel talebi ve yatırımları da dahil ederek 1968-2004 dönemi için Orta Doğu ülkelerini ele almıştır. Çalışmada ihracat ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Awokuse (2007) yaptığı çalışmaya göre, ekonomide ihracat sektöründe meydana gelen gelişmeler, ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkilerde bulunarak gelişmeyi uyarıcı bir rol oynar. İhracattaki artış ve dış piyasalara açılma pozitif dışsallıklar sağladığı için ekonomik büyümenin anahtarıdır.

Abbas (2012), çalışmasında Pakistan için 1975-2010 yılları arasında ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Çalışmasında 1990'lı yıllarda Pakistan tarafından benimsenen ihracatı geliştirme politikasının etkinliğini kontrol etmeyi amaçlamıştır. Sonuç olarak çalışmada hem kısa hem de uzun dönemde büyümenin ihracatı yönlendirdiği gözlemlenmiştir. Iqbal vd. (2012), çalışmalarında Granger nedensellik testi uygulayarak Pakistan'ın ihracat ve ekonomik büyümesi arasındaki ilişkiyi 1960-2009 yılları verilerini kullanarak analiz etmişlerdir. Sonuçlar, ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığı göstermiştir.

Edward (1998) 93 ülkede toplam faktör verimliliği ve dışa açılma arasındaki ilişkilerle ilgili yaptığı araştırmada, daha dışa açık ekonomilerde büyümenin daha hızlı gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Yani bir ekonomi ne kadar dışa açıksa o kadar büyük bir yayılma etkisi ortaya çıkacak ve daha az açık bir ekonomiye göre daha hızlı büyüyecektir. Oskooee ve Niroomand (1999) tarafından 22 ülke üzerinde yapılan bir araştırmada da ülkelerin 19'unda ihracat ve büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Rana (1985), 14 gelişmekte olan ülkeyi analiz ettiği çalışmasında ihracatın ekonomik büyüme üzerine pozitif katkısı olduğunu tespit etmiştir. Bu sonuçlar ihracatın yayılım etkisi yoluyla ekonomik büyüme hızını arttırdığı yönündedir. Aslan ve Yörük (2008) ise dış ticaret hadleri ile kalkınma arasındaki ilişkiyi teori ve uygulamada incelemişlerdir. Çalışmalarında, dış ticaret hadleri ile kalkınma arasındaki ilişkinin her ne kadar çok karmaşık bir yapısı olsa da sonuç olarak birbirlerini kesin bir şekilde etkilediklerini vurgulamışlardır.

Hepaktan (2008), yapmış olduğu çalışmasında, Türkiye'nin 1980 sonrasındaki dönemde dış ticaret yapısında dış ticaret hacmi açısından bir artış olduğu sonucuna

varmıştır. Yine bu dönemde, Türkiye'nin ihracatının GSMH'ye oranında da büyük oranda artış görülmüştür. Kılavuz ve Topçu (2012), yüksek ve düşük teknolojlili ürün ihracatı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma geliştirmekte olan 22 ülke için 1998-2006 dönemi verileriyle panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Yüksek teknolojlili ürün ihracatının, ekonomik büyümeyi pozitif ve istatistiki olarak anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir.

Ersungur ve Doru (2014) ve Şerefli (2016) çalışmalarında ihracat ile büyüme arasında bir ilişkinin olduğunu yapmış olduğu çalışmada tespit etmişlerdir. Çalışmalarında Türkiye'nin 1980 sonrası dönemde dış ticaret ve kalkınma değişkenlerini kullanarak dış ticaret ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. İhracata dayalı büyüme modelinin benimsenmesine bağlı olarak, artan dış ticaretin ülkede kaynakların verimli kullanımını sağladığı, bunun yanında dış ticaret sayesinde sağlanan teknoloji transferi ile ülkede reel üretimin ve hükümet gelirlerinin arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

6.1.3. DİR ve DİR'in ithalat artışına ve dış ticaret dengesine olumsuz etkilerini analiz eden çalışmalar

Saygılı vd. (2010) ve Takım ve Ersungur (2010), çalışmalarında DİR'in ithalatı özendirdiği ve Türkiye'de DİR uygulamasının belli ölçüde firmalarca istismar edildiğini vurgulamışlardır. Eryüzlü (2013) ise DİR ve DİR'in cari açığa olan etkilerini analiz ettiği çalışmasında DİR dahilinde tamamlanan ihracatın cari açığı arttırıcı etkisini tespit eden araştırmacı DİR uygulamasının tek bir kuruluş tarafından izlenecek ve sadece şartlı ödeme sisteminin uygulanmasını kapsayacak şekilde güncellenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Kocafe Cebeci ve Yılmaz (2013), DİR çerçevesinde tamamlanan dış ticaret verilerini analiz ettikleri çalışmalarında ihracatın ithalatı karşılayabilir durumda olduğunu (1996-2011 dönemi için), bununla birlikte 2002-2011 yılları arasındaki ihracat ve ithalat verilerine göre ortalama her on dolarlık ihracata dört dolarlık ithalatın girdi olarak gereksinim duyulduğunu, üretimdeki girdinin ithalata yüksek oranda bağımlılık gösterdiğini belirtmektedirler. Yazarlar DİR'in mevcut uygulamasının Türkiye'deki yerli üretime yaptığı olumsuz etkileri minimum seviyeye indirmek hatta ortadan kaldırabilmek adına, Dahilde İşleme İzin Belgesi

(DİİB)'nin onayı ve hazırlanmasında katma değeri yüksek sektörlerin öne çıkarılması gerektiğini vurgulamışlar ve tavsiye etmişlerdir.

Başkol (2016), 1996-2011 yıllarındaki DİR verilerini analiz ettiği çalışmasının Türkiye'de DİR istatistiklerine göre ihracatın ithalata olan bağımlılığını teyit ettiğini ve DİR'in daha etkin olarak uygulanabilmesi için ciddi bir DİR güncellemesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu güncellemeler; DİİB başvurusu ve kabulü için daha somut kriter ve şartların belirlenmesi, DİR için güncel bir veri tabanının oluşturulması ve DİR için sektör analizi yapılması ve yurt içi firmaların ve sektörlerin DİR'den olumsuz etkilenmemesi için farklı sektörlerle farklı DİR uygulaması sağlanmasıdır.

Şahin ve Tekin (2019), 1996-2017 yıllarını kapsayan analizlerinde dâhilde işleme rejimi çerçevesinde tamamlanan dış ticaretin, toplam dış ticaret dengesi üzerine etkisini analiz etmişlerdir. Çalışmaların neticesinde dâhilde işleme rejimi kapsamındaki ihracat ve ithalatın dış ticaret dengesi üzerinde bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

6.2 Metodoloji

6.2.1 Araştırmanın amacı

1980 Yılında 24 Ocak Kararları ile Türkiye, ekonomisinde yaşadığı darboğazı aşabilmek için ithal ikameci uygulamaları bırakarak ihracatı amaç ve araç edinen yeni bir sanayi politikasına geçmiş ve ekonomisini dünya ekonomisine entegre etmek için ekonomide serbestleşmeye gitmiş ve ihracatı arttırmak için destek politikaları uygulamaya koymuştur.

Ekonomi politikasının tamamıyla değişimi ve ihracatçı firmalara devlet desteklerinin hızlıca yaygınlaşması ekonomide bazı değişim ve dönüşümleri ortaya çıkartmıştır. Bu çalışmada 1980 yılı öncesi ve sonrası Türkiye ihracat ve ithalat değerleri ve bu değerlerinin değişiminin Türkiye dış ticaretindeki ve ekonomisindeki etkileri analiz edilecek ve Dahilde İşleme Rejimi başta olmak üzere devlet desteklerinin ihracat, ithalat ve Türkiye büyümesine olan etkileri araştırılacaktır.

Türkiye ihracatının yaklaşık yarısı Dahilde İşleme Rejimi kapsamında yapılmaktadır. 1996 yılından sonra uygulanmaya başlayan dahilde işleme rejimi ihracat yapılacak bir üründe kullanılması gereken ürünlerin ithalat esnasındaki vergilerini sıfıra indiren

ve süreçsel kolaylıklarda sağlayan bir çeşit devlet desteğidir. Bir yandan sağlamış olduğu maliyet avantajı ve süreçsel kolaylıklar ihracatçıları daha çok ihracat için motive etmiş ve ihracatı arttırıcı etkisi analizlere konu edilmiştir. Diğer yandan ithalatı kolaylaştıran etkisi yerel işletmeleri ve cari açığa olumsuz etkisi de diğer bazı araştırmalara konu edilmiş ve destek bu çerçevede eleştiri almıştır. Bu çerçevede çalışmamızda DİR kapsamındaki ihracat ve ithalatın doğrudan Türkiye büyümesi ve özellikle dış ticaret dengesi üzerinden Türkiye dış ticaretine olan etkisini ortaya çıkarmak çalışmamızın temel amaçlarındanındır.

6.2.2 Araştırmanın önemi

Türkiye ekonomisi 1980 yılı öncesinde uyguladığı ithal ikameci büyüme modeli ile istediği neticeye ulaşamamıştır. Hem iç hem de dış ekonomik ve siyasi sebeplerin de etkisi ile ithalat kontrol altında tutulamamış ihracat için de uygun bir altyapı olmadığı için 1980 öncesi ciddi bir döviz darboğazına girmiştir.

İhracata dayalı büyüme modeli çerçevesinde ekonominin dışa açılması ve serbestleşmesi ve devletin ihracatı ve ihracatçıları desteklemesi ile ihracat artmaya ve ekonomi büyümeye başlamıştır. 1980'lerin başında Türkiye ihracatı Dünya ihracatının yaklaşık %0,45 oranında pay alırken geçen süre içinde bu oran %1'lere yaklaşmıştır.

Tüm ülkeler ihracatlarını arttırmak ve dünya ihracat pazarındaki paylarını arttırabilmek için yoğun bir efor içindeler. Dünya'nın en büyük ekonomilerinin son yıllardaki korumacı ticaret politika uygulamaları ve uluslararası ticarete yoğun müdahaleleri ihracat pazarındaki var olan yoğun rekabeti daha üst seviyeye çıkarmış ve Türkiye gibi gelişmekte olan birçok ülkenin ihracattaki rekabetçi özelliğini etkilemeye başlamıştır. Türkiye bu çerçevede mevcut rekabetçi gücünü korumak ve daha üst seviyeye çıkarabilmek için ihracata yönelik tüm desteklerini daha etkin ve verimli kılacak önlemler almalıdır.

Dahilde İşleme Rejimi Türkiye'nin ihracatının yaklaşık yarısını oluşturmakta ve birçok ihracatçı firmaya uluslararası arenada rekabetçi bir nitelik kazandırmaktadır. DİR; DTÖ, AB ve benzeri uluslararası birlik ve kuruluşlarca uygulanabilir bir ihracat desteği olarak kabul edilmiştir. Bu özelliği ve Türkiye'de geniş çerçevede uygulanması sebebiyle dünyada artan ihracat rekabetinde Türkiye'nin en fazla fayda sağlaması beklenen desteklerin başında yer almaktadır. Bu sebeple de şu ana kadarki

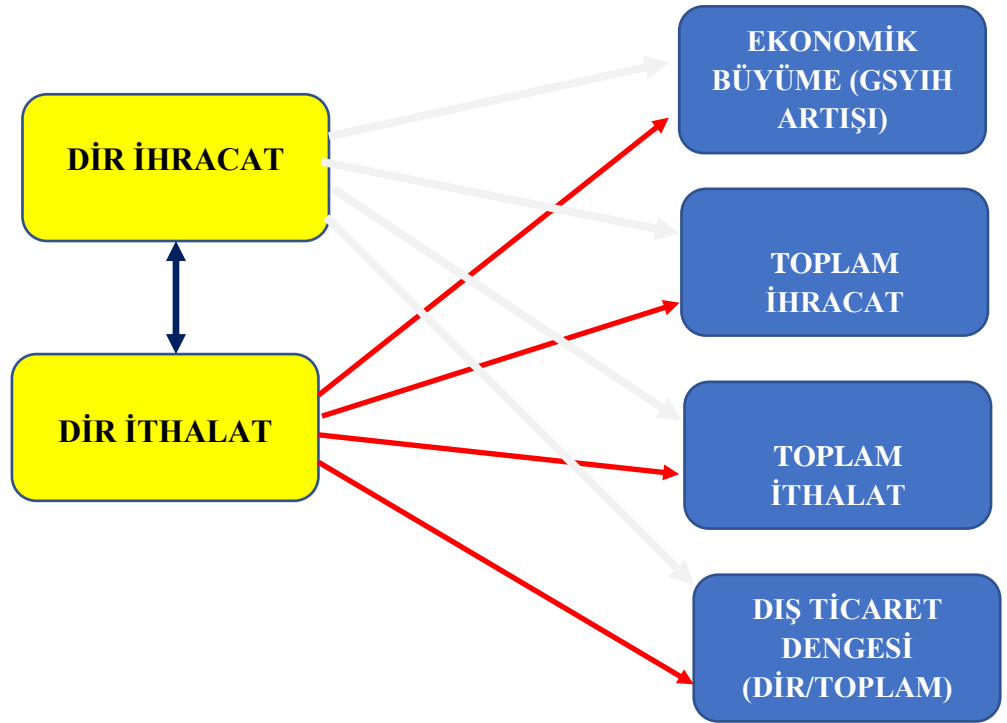
etkisinin her boyutuyla ele alınması ve faydasının maksimuma çıkartılabilmesi için gerekli güncellemelerin yapılması önemlidir.

Bu ve benzeri çalışmalar tüm bu ihracat desteklerinin Türkiye dış ticaretine ve ekonomisine yönelik etkilerini ortaya koymakta ve desteklerin daha etkin olabilmesi için çözüm önerileri sunmaktadır.

6.3. Yöntem

6.3.1. Araştırmanın modeli ve hipotezleri

Araştırma amacı doğrultusunda çalışmamızın temel ve detaylarını gösteren model Şekil 6.1’de yer almaktadır.

Şekil 6.1: Araştırma modeli

Modeller kapsamında oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir.

- **H_{1a}**: DİR ihracatın Türkiye'nin ekonomik büyümesi (GSYİH artışı) üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- **H_{1b}**: DİR ihracatın toplam ihracat üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- **H_{1c}**: DİR ihracatın toplam ithalat üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- **H_{1d}**: DİR ihracatın dış ticaret dengesi üzerinde negatif bir etkisi vardır.
- **H_{1e}**: DİR ithalatın Türkiye'nin ekonomik büyümesi (GSYİH artışı) üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- **H_{1f}**: DİR ithalatın toplam ihracat üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- **H_{1g}**: DİR ithalatın toplam ithalat üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- **H_{1h}**: DİR ithalatın dış ticaret dengesi üzerinde negatif bir etkisi vardır.
- **H_{1i}**: DİR ithalatın DİR ihracat üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- **H_{1j}**: DİR ithalatın DİR dış ticaret dengesi üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
- **H_{1k}**: DİR dış ticaret dengesinin Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisinde dış ticaret dengesi aracılık rolüne sahiptir.
- **H_{1l}**: DİR ithalat ve DİR ihracatın GSYİH'yı etkilemesi toplam ihracata bağlıdır.

6.3.2. Verilerin toplanması ve çözümlenmesi

Araştırma verilerinin elde edilmesinde TÜİK, Ticaret Bakanlığı verileri ve İstatistikteki diğer çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu kapsamda özellikle TÜİK Bilgi Dağıtım ve İletişim Daire Başkanlığı bölümü ile irtibata geçilmiş ve gerekli izinler alındıktan sonra araştırma için gerekli olan veriler bizzat ilgili birimden mail yoluyla alınmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan veriler aşağıdaki Çizelgede yer almaktadır.

Çizelge 6.1: 1997-2018 Yılları Arası DİR Dış Ticaret Verileri (milyon usd)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİC. DENG.	DİR İHR.	DİR İTH. TUTARI	DİR DIŞ TİC. DENG.	GSYH
1996	23.224	43.626	-20.402	69.96	3.074	3.922	181.077
1997	26.261	48.558	-22.297	11.357	5.125	6.232	188.735
1998	26.973	45.921	-18.948	10.545	4.423	6.122	270.947
1999	26.587	40.671	-14.084	9.686	4.707	4.979	247.544
2000	27.774	54.502	-26.728	11.809	5.462	6.347	265.384
2001	31.334	41.399	-10.065	13.985	6.554	7.431	196.736
2002	36.059	51.553	-15.494	19.296	8.019	11.277	230.494
2003	47.252	69.339	-22.087	24.113	11.555	12.558	304.901
2004	63.167	97.539	-34.372	34.115	16.356	17.759	390.387
2005	73.476	116.774	-43.298	37.775	17.259	20.516	481.497
2006	85.534	139.576	-54.042	43.557	18.799	24.758	526.429
2007	107.271	170.062	-62.791	52.163	24.305	27.858	648.754
2008	132.027	201.963	-69.936	62.796	30.794	32.002	742.094
2009	102.142	140.928	-38.786	46.397	21.471	24.926	616.703
2010	113.883	185.544	-71.661	53.720	26.267	27.453	731.608
2011	134.906	240.841	-105.935	64.196	31.145	33.051	773.980
2012	152.461	236.545	-84.084	65.267	31.892	33.375	786.283
2013	151.802	251.661	-99.859	68.148	32.227	35.921	823.044
2014	157.610	242.177	-84.567	68.555	31.624	36.931	799.370
2015	143.838	207.234	-63.396	58.812	26.256	32.556	861.879
2016	142.529	198.618	-56.089	58.168	24.652	33.516	862.744
2017	156.992	233.799	-76.807	65.004	28.548	36.456	851.490
2018	167.920	223.047	-55.127	74.822	32.954	41.868	784.087

Kaynak: TÜİK (2019), TÜİK (2018)

6.3.3. Verilerin çözümlenmesi

Araştırma verilerinin analizinde SPSS 21.0 ile Microsoft Excel programı kullanılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak veri setine ilişkin tanımlayıcı istatistikler incelenmiştir. Devamında değişkenler arasındaki ilişki ve etkileşimleri test edebilmek amacıyla korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır.

6.4. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, tanımlayıcı bulgular ile hipotez testlerini belirlemeye yönelik bulgulara yer verilecektir.

6.4.1. Tanımlayıcı bulgular

DİR ithalat, DİR ihracat, DİR dış ticaret dengesi ve Türkiye'nin ekonomik büyümesine ait veriler için hesaplanan tanımlayıcı bulgular Çizelge 6.2'de yer almaktadır.

Çizelge 6.2 incelendiğinde 1997-2018 yılları arası; DİR ihracat ortalamasının 41.794,87 milyar usd, DİR ithalat ortalamasının 19.281,2 milyar usd, Türkiye'nin ekonomik büyüme ortalamasının 546.355,09 milyar usd, toplam ihracatın ortalamasının 92.653,13 milyar usd, toplam ithalatın ortalamasının 142690,30 milyar usd, dış ticaret dengesi ortalamasının -50.037,17 milyar usd ve son olarak DİR dış ticaret dengesi ortalamasının ise 22.513,65 milyar usd olduğu görülmektedir.

Çizelge 6.2: DİR İthalat, DİR İhracat ve DİR Dış Ticaret Dengesine İlişkin Tanımlayıcı Bulgular

Değişken	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık Katsayısı	Basıklık Katsayısı
DİR İhracat	41794,8696	23429,76697	-0,264	-1,570
DİR İthalat	19281,2174	10933,72426	-0,248	-1,584
Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi	546355,0870	261284,7375	-0,205	-1,745
Toplam İhracat	92653,1304	53396,19868	-0,070	-1,704
Toplam İthalat	142690,3043	80130,19498	-0,066	-1,715
Dış Ticaret Dengesi	-50037,1739	28918,38658	-0,313	-1,017
DİR Dış Ticaret Dengesi	22513,6522	12593,396446	-0,234	-1,516

Normalliğin kontrolünde birtakım ölçütler bulunmaktadır. Bu araştırmada normalliğin kontrolü için çarpıklık ve basıklık katsayılarından yararlanılmıştır. Morgan ve diğ. (2004), 1,96 ve -1,96 arasındaki katsayıları (basıklık ve çarpıklık katsayısı olarak) dağılımın normal katsayı aralığı olarak ifade etmişlerdir (Can, 2014). Çizelge 6.2'deki araştırma verilerine ait çarpıklık ve basıklık katsayıları incelendiğinde, tüm değişkenlerin normallik varsayımını karşıladığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre hipotez testleri için parametrik analizler kullanılacaktır.

6.4.2. Araştırma hipotezlerine ilişkin bulgular

Korelasyon iki değişken arasındaki ilişkiyi tespit etmek için uygulanır. Regresyon metodu ise hem iki değişken arasında ilişkiyi gösterir hem de bir değişkeni kullanarak diğer değişken hakkında tahmin yapılabilmesini sağlar. Genel olarak regresyon tahmin etme ya da açıklama amacıyla kullanılır diyebiliriz. Hem tanımlayıcı hem de çıkarımsal istatistik sağlar. Özellikle gözlem sayısının 30'dan küçük olduğu durumlarda parametreler sapmalı olabiliyor. Bu durumdan kaçınmak için regresyon metodu bir çalışmada tercih edilmiştir (Efe vd., 2000).

Regresyon analiz tekniğinde iki (basit regresyon) veya daha fazla değişken (çoklu regresyon) arasındaki ilişki açıklamak için matematiksel bir model kullanılır ve bu model regresyon modeli olarak adlandırılır (Akgül, 2003).

Bağımsız değişken/değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen regresyon analizi, birtakım varsayımların (doğrusallık, normallik, homojenlik, toplanabilirlik gibi) yerine getirilmesinden sonra uygulanabilen bir test istatistiğidir. Varsayımların yerine gelmemesi durumunda bilinen bir takım dönüştürme (transformation) işlemlerine tabi tutulacak olan veri seti, uygun hale getirilmeye çalışılmaktadır. Bu da veri setindeki orijinal değerlerin ya logaritmik dönüşümleri ya da karekök gibi dönüşüm yöntemleri ile yapılabilmektedir (Efe vd., 2000).

Bu kapsamda; DİR ithalat, DİR ihracat ve DİR dış ticaret dengesi arasındaki ilişkileri ortaya koymak amacıyla “Pearson Korelasyon Analizi” ve “Basit Doğrusal Regresyon Analizi” yapılmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 6.3 ve Çizelge 6.4'te yer almaktadır.

Çizelge 6.3: Değişkenler arası korelasyonlar

Değişkenler	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	DİR İhracat	DİR İthalat	DİR Dış Ticaret Dengesi
İthalat	,986**					
Dış Ticaret Dengesi	-,885**	-,951**				
DİR İhracat	,989**	,983**	-,899**			
DİR İthalat	,978**	,983**	-,917**	,995**		
DİR Dış Ticaret Dengesi	,990**	,976**	-,876**	,996**	,983**	
GSYH	,982**	,977**	-,893**	,971**	,961**	,971**

**p<0,01

Çizelge 6.3 incelendiğinde;

DİR ihracat ile Türkiye'nin ekonomik büyümesi arasında pozitif yönlü ve yüksek dereceli bir ilişki vardır ($r=0,971^{**}$, $p=0,000$).

DİR ihracat ile toplam ihracat arasında pozitif yönlü ve yüksek dereceli bir ilişki vardır ($r=0,989^{**}$, $p=0,000$).

DİR ihracat ile toplam ithalat arasında pozitif yönlü ve yüksek dereceli bir ilişki vardır ($r=0,983^{**}$, $p=0,000$).

DİR ihracat ile dış ticaret dengesi arasında negatif yönlü ve yüksek dereceli bir ilişki vardır ($r= -0,899^{**}$, $p=0,000$).

DİR ihracat ile DİR dış ticaret dengesi arasında pozitif yönlü ve yüksek dereceli bir ilişki vardır ($r=0,996^{**}$, $p=0,000$).

DİR ithalat ile Türkiye'nin ekonomik büyümesi arasında pozitif yönlü ve yüksek dereceli bir ilişki vardır ($r=0,961^{**}$, $p=0,000$).

DİR ithalat ile toplam ihracat arasında pozitif yönlü ve yüksek dereceli bir ilişki vardır ($r=0,978^{**}$, $p=0,000$).

DİR ithalat ile toplam ithalat arasında pozitif yönlü ve yüksek dereceli bir ilişki vardır ($r=0,983^{**}$, $p=0,000$).

DİR ithalat ile dış ticaret dengesi arasında negatif yönlü ve yüksek dereceli bir ilişki vardır ($r= -0,917^{**}$, $p=0,000$).

DİR ithalat ile DİR dış ticaret dengesi arasında pozitif yönlü ve yüksek dereceli bir ilişki vardır ($r=0,983^{**}$, $p=0,000$).

DİR ithalat ile DİR ihracat arasında pozitif yönlü ve yüksek dereceli bir ilişki vardır ($r=0,995^{**}$, $p=0,000$).

Çizelge 6.4: Basit doğrusal regresyon analiz sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	F	Sig.	R ²	Standardize Edilmemiş B Kat Sayısı	Beta	t	p
DİR İhracat	Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi	341,950	0,000	0,942	10,824	0,971	18,492	0,000**
DİR İhracat	Toplam İhracat	930,410	0,000	0,978	2,254	0,989	30,503	0,000**
DİR İhracat	Toplam İthalat	615,312	0,000	0,967	3,363	0,983	24,805	0,000**
DİR İhracat	Dış Ticaret Dengesi	88,334	0,000	0,808	-1,109	-0,899	-9,399	0,000**
DİR İthalat	Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi	254,512	0,000	0,924	22,968	0,961	15,953	0,000**
DİR İthalat	Toplam İhracat	470,238	0,000	0,957	4,778	0,978	21,685	0,000**
DİR İthalat	Toplam İthalat	598,899	0,000	0,966	7,2041	0,983	24,472	0,000**
DİR İthalat	Dış Ticaret Dengesi	111,018	0,000	0,841	-2,425	-0,917	-10,537	0,000**
DİR İthalat	DİR İhracat	2186,742	0,000	0,990	2,133	0,995	46,763	0,000**
DİR İthalat	DİR Dış Ticaret Dengesi	616,820	0,000	0,967	1,133	0,983	24,836	0,000**
DİR İhracat	DİR Dış Ticaret Dengesi	2907,855	0,000	0,993	0,536	0,996	53,922	0,000**

DİR ihracatın Türkiye'nin ekonomik büyümesini nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda anlamlı olan bu modelde (F=341,950, Sig=0,000), DİR ihracatın Türkiye'nin ekonomik büyümesini istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir (t=18,492, p(0,000)<0,05). DİR ihracat, Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki değişimin %94,2'sini açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle, DİR ihracat üzerindeki 1 birimlik değişim Türkiye'nin ekonomik büyümesi değişkeni üzerinde 10,824'lük bir değişim yaratmaktadır. Buna göre "**H_{1a}**: DİR ihracatın Türkiye'nin ekonomik büyümesi (GSYİH artışı) üzerinde pozitif bir etkisi vardır" isimli hipotez **kabul** edilmiştir.

DİR ihracatın toplam ihracatı nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda anlamlı olan bu modelde (F=930,410, Sig=0,000), DİR ihracatın toplam ihracatı istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir (t=30,503, p(0,000)<0,05). DİR ihracat, toplam ihracat üzerindeki değişimin %97,8'ini açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle, DİR ihracat üzerindeki 1 birimlik değişim toplam ihracat değişkeni üzerinde 2,254'lük bir değişim yaratmaktadır. Buna

göre “**H_{1b}**: DİR ihracatın toplam ihracat üzerinde pozitif bir etkisi vardır” isimli hipotez **kabul** edilmiştir.

DİR ihracatın toplam ithalatı nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda anlamlı olan bu modelde ($F=615312$, $Sig=0,000$), DİR ihracatın toplam ithalatı istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir ($t=24,805$, $p(0,000)<0,05$). DİR ihracat, toplam ithalat üzerindeki değişimin %96,7’sini açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle, DİR ihracat üzerindeki 1 birimlik değişim toplam ithalat değişkeni üzerinde 3,363’lük bir değişim yaratmaktadır. Buna göre “**H_{1c}**: DİR ihracatın toplam ithalat üzerinde pozitif bir etkisi vardır” isimli hipotez **kabul** edilmiştir.

DİR ihracatın dış ticaret dengesini nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda anlamlı olan bu modelde ($F=88,334$, $Sig=0,000$), DİR ihracatın dış ticaret dengesini istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir ($t=-9,399$, $p(0,000)<0,05$). DİR ihracat, dış ticaret dengesi üzerindeki değişimin %80,8’ini açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle, DİR ihracat üzerindeki 1 birimlik değişim dış ticaret dengesi değişkeni üzerinde -1,109’luk bir değişim yaratmaktadır. Buna göre “**H_{1d}**: DİR ihracatın dış ticaret dengesi üzerinde negatif bir etkisi vardır” isimli hipotez **kabul** edilmiştir.

DİR ithalatın Türkiye’nin ekonomik büyümesini nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda anlamlı olan bu modelde ($F=254,512$, $Sig=0,000$), DİR ithalatın Türkiye’nin ekonomik büyümesini istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir ($t=15,953$, $p(0,000)<0,05$). DİR ithalat, Türkiye’nin ekonomik büyümesi üzerindeki değişimin %92,4’ünü açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle, DİR ithalat üzerindeki 1 birimlik değişim Türkiye’nin ekonomik büyümesi değişkeni üzerinde 22,968’lik bir değişim yaratmaktadır. Buna göre “**H_{1e}**: DİR ithalatın Türkiye’nin ekonomik büyümesi (GSYİH artışı) üzerinde pozitif bir etkisi vardır” isimli hipotez **kabul** edilmiştir.

DİR ithalatın toplam ihracatı nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda anlamlı olan bu modelde ($F=470,238$ $Sig=0,000$), DİR ithalatın toplam ihracatı istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir ($t=21,685$, $p(0,000)<0,05$). DİR ithalat, toplam ihracat üzerindeki değişimin %95,7’sini açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle, DİR ithalat üzerindeki 1 birimlik

değişim toplam ihracat değişkeni üzerinde 4,778'lik bir değişim yaratmaktadır. Buna göre "**H_{1f}**: DİR ithalatın toplam ihracat üzerinde pozitif bir etkisi vardır" isimli hipotez **kabul** edilmiştir.

DİR ithalatın toplam ithalatı nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda anlamlı olan bu modelde (F=598,899 Sig=0,000), DİR ithalatın toplam ithalatı istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir (t=24,472, p(0,000)<0,05). DİR ithalat, toplam ithalat üzerindeki değişimin %96,6'sını açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle, DİR ithalat üzerindeki 1 birimlik değişim toplam ithalat değişkeni üzerinde 7,204'lük bir değişim yaratmaktadır. Buna göre "**H_{1g}**: DİR ithalatın toplam ithalat üzerinde pozitif bir etkisi vardır" isimli hipotez **kabul** edilmiştir.

DİR ithalatın dış ticaret dengesini nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda anlamlı olan bu modelde (F=111,018, Sig=0,000), DİR ithalatın dış ticaret dengesini istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir (t=-10,537, p(0,000)<0,05). DİR ithalat, dış ticaret dengesi üzerindeki değişimin %84,1'ini açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle, DİR ithalat üzerindeki 1 birimlik değişim dış ticaret dengesi değişkeni üzerinde -2,425'lik bir değişim yaratmaktadır. Buna göre "**H_{1h}**: DİR ithalatın dış ticaret dengesi üzerinde negatif bir etkisi vardır" isimli hipotez **kabul** edilmiştir.

DİR ithalatın DİR ihracatı nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda anlamlı olan bu modelde (F=2186,742, Sig=0,000), DİR ithalatın DİR ihracatı istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir (t=46,763, p(0,000)<0,05). DİR ithalat, DİR ihracat üzerindeki değişimin %99'unu açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle, DİR ithalat üzerindeki 1 birimlik değişim DİR ihracat değişkeni üzerinde 2,133'lük bir değişim yaratmaktadır. Buna göre "**H_{1i}**: DİR ithalatın DİR ihracat üzerinde pozitif bir etkisi vardır" isimli hipotez **kabul** edilmiştir.

DİR ithalatın DİR dış ticaret dengesini nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda anlamlı olan bu modelde (F=616,820, Sig=0,000), DİR ithalatın DİR dış ticaret dengesini istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir (t=24,836, p(0,000)<0,05). DİR ithalat, DİR dış ticaret dengesi üzerindeki değişimin %96,7'sini açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle, DİR ithalat

üzerindeki 1 birimlik değişim DİR dış ticaret dengesi değişkeni üzerinde 1,133'lük bir değişim yaratmaktadır. Buna göre “**H₁₁**: DİR ithalatın DİR dış ticaret dengesi üzerinde pozitif bir etkisi vardır” isimli hipotez **kabul** edilmiştir.

DİR ihracatın DİR dış ticaret dengesini nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda anlamlı olan bu modelde (F=2907,855, Sig=0,000), DİR ihracatın DİR dış ticaret dengesini istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir (t=53,922, p(0,000)<0,05). DİR ihracat, DİR dış ticaret dengesi üzerindeki değişimin %99,3'ünü açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle, DİR ihracat üzerindeki 1 birimlik değişim DİR dış ticaret dengesi değişkeni üzerinde 0,536'lık bir değişim yaratmaktadır. Buna göre “**H₁₂**: DİR ihracatın DİR dış ticaret dengesi üzerinde pozitif bir etkisi vardır” isimli hipotez **kabul** edilmiştir.

DİR dış ticaret dengesinin Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisinde dış ticaret dengesinin aracılık rolüne sahip olup olmadığını ortaya koymak için yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları Çizelge 6.5'te yer almaktadır.

Çizelge 6.5: Çoklu regresyon analiz sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	F	Sig.	R ²	Standardize Edilmemiş B Kat Sayısı	Beta	t	p
DİR Dış Ticaret Dengesi	Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi	194,139	0,000	0,951	16,907	0,815	7,938	0,000**
Dış Ticaret Dengesi					-1,614	-0,179	-1,740	0,097

DİR dış ticaret dengesinin Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisinde dış ticaret dengesinin aracılık rolüne sahip olup olmadığını ortaya koymak için yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda anlamlı olan bu modelde (F=194,139, Sig=0,000), dış ticaret dengesinin tam aracılık etkisine sahip olmadığı görülmektedir. Buna göre “**H₁₃**: DİR dış ticaret dengesinin Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisinde dış ticaret dengesi aracılık rolüne sahiptir” isimli hipotez **ret** edilmiştir.

DİR ithalat ve DİR ihracatın GSYİH üzerindeki etkisinin toplam ihracata bağlı olup olmadığını ortaya koymak için yapılan aşamalı regresyon analizi sonuçları Çizelge 6.6'da yer almaktadır.

Çizelge 6.6: Aşamalı regresyon analiz sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	F	Sig.	R ²	Standardize			
					Edilmemiş B Kat Sayısı	Beta	t	p
DİR İthalat	GSYİH	254,51	0,000	0,924	22,968	0,961	15,953	0,000**
DİR İthalat	GSYİH	170,64	0,000	0,945	-12,256	-	-0,951	0,353
DİR İhracat					16,516	1,481	2,746	0,012*
DİR İthalat					2,899	0,121	0,252	0,804
DİR İhracat	GSYİH	173,21	0,000	0,965	-2,000	-	-0,267	0,792
İhracat					5,093	1,041	3,289	0,004**

DİR ithalat ve DİR ihracatın GSYİH üzerindeki etkisinin toplam ihracata bağlı olup olmadığını ortaya koymak için yapılan aşamalı regresyon analizi sonucunda, DİR ithalatın GSYİH üzerinde pozitif bir etkisi olduğu görülmüştür. DİR ihracatın da devreye girmesiyle birlikte DİR ithalatın etkisi ortadan kalkmıştır. Doğal olarak ithalat, ihracat nedeniyle yapılmıştır. Daha sonra genel ihracatın devreye girmesiyle birlikte DİR ihracatın etkisi ortadan kalkmıştır. DİR ihracat aslında genel ihracatın bir lokomotifidir. Buna göre “**H₁₁**: DİR ithalat ve DİR ihracatın GSYİH’yi etkilemesi toplam ihracata bağlıdır” isimli hipotez **kabul** edilmiştir.

Çizelge 6.7: Araştırma hipotezlerimize ait sonuçların özeti

HİPOTEZLER	SONUÇ
H_{1a} : DİR ihracatın Türkiye’nin ekonomik büyümesi (GSYİH artışı) üzerinde pozitif bir etkisi vardır.	Kabul
H_{1b} : DİR ihracatın toplam ihracat üzerinde pozitif bir etkisi vardır.	Kabul
H_{1c} : DİR ihracatın toplam ithalat üzerinde pozitif bir etkisi vardır.	Kabul
H_{1d} : DİR ihracatın dış ticaret dengesi üzerinde negatif bir etkisi vardır.	Kabul
H_{1e} : DİR ithalatın Türkiye’nin ekonomik büyümesi (GSYİH artışı) üzerinde pozitif bir etkisi vardır.	Kabul
H_{1f} : DİR ithalatın toplam ihracat üzerinde pozitif bir etkisi vardır.	Kabul
H_{1g} : DİR ithalatın toplam ithalat üzerinde pozitif bir etkisi vardır.	Kabul
H_{1h} : DİR ithalatın dış ticaret dengesi üzerinde negatif bir etkisi vardır.	Kabul
H_{1i} : DİR ithalatın DİR ihracat üzerinde pozitif bir etkisi vardır.	Kabul
H_{1j} : DİR ithalatın DİR dış ticaret dengesi üzerinde pozitif bir etkisi vardır.	Kabul
H_{1k} : DİR ihracatın DİR dış ticaret dengesi üzerinde pozitif bir etkisi vardır.	Kabul
H_{1l} : DİR dış ticaret dengesinin Türkiye’nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisinde dış ticaret dengesi aracılık rolüne sahiptir.	Ret
H₁₁ : DİR ithalat ve DİR ihracatın GSYİH’yi etkilemesi toplam ihracata bağlıdır.	Kabul

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisinde dahilde işleme rejiminin önderlik ettiği ihracat teşviklerinin Türkiye'nin dış ticaretinde ve ekonomisindeki yeri ve önemini ortaya koyarak 1980 yılı sonrasında yaşanan değişimi ortaya koymaktır. Literatürde yapılan benzer çalışmalarda genellikle toplam ihracat değeri ile ekonomik büyüme ve ithalat cari açık ilişkisi karşılaştırılarak analiz edilmiş olup bu çalışma doğrudan devlet destekli ihracat değeri ile GSYİH, ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi değerleri arasındaki ilişkiyi ekonometrik açıdan detaylı olarak inceleyen ilk çalışmalardan olup bu özelliği ile özgün bir nitelik taşımaktadır.

Bu çalışmada ihracatı arttırmaya yönelik devlet destekleri genel olarak; Türkiye ihracatı'nın yaklaşık yarısını oluşturan DİR ise detaylı olarak ve rejimin uygulama sebepleri, sonuçları, rejim kapsamında gerçekleşen ihracat, ithalat ve net ihracat değerleri ile analiz edilmiştir.

İhracatı arttırmaya yönelik destekler ve politikalar diğer tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye için de ihracata dayalı büyüme modelinin başarısındaki en temel unsurlardır. Bu unsurlar ihraç ürünlerinin rekabetçi fiyatlar kazanarak girdi maliyetlerinin düşük kalmasında ve bu şekilde de ihracatın teşvik edilmesinde kritik bir öneme haizdir. Türkiye'de de özellikle 24 Ocak 1980 tarihi sonrasında ihracatta büyümeyi sürekli kılmak, ihracatçı firmalara uluslararası piyasalarda fiyat rekabeti sağlamak amacıyla farklı destek ve teşvikler uygulamaya konmuş olup bu çerçevede ihracatta ciddi artışlar ortaya çıkmıştır. DİR'in imalat sanayindeki uygulamaları sebebiyle ihraç ürünleri lehinde gelişimler de ortaya çıkmıştır.

İhracata dayalı büyümeyi kapsayan 1980 sonrası bu yeni dönemde farklı birçok nakdi desteğe de yer verilmiş olmasına rağmen 1994 ve 1996 yıllarında mevzuatlarda uyumluluk çalışmaları ile ihracata yönelik nakit teşvik uygulamaları sonlandırılmış olup faaliyete dayanan teşviklerin uygulanması ilkesi ile bu çeşit destekler mevzuatta daha çok yer almaya başlamıştır.

Hiçbir ülke hatta dünyanın en gelişmiş ve en geniş ülkeleri bile farklı sebeplerle ithalata ihtiyaç duyarlar. Türkiye’de gelişmesini tamamlama yolunda ekonomisini büyütme çalışan bir ülke olarak dışarıdan ara malı ve yatırım malları ithal etmek zorundadır. Gerek daha düşük maliyetlerle rekabetçi fiyatlara ulaşma isteği gerek yurt içinde üretilen hammaddelerin istenilen standart ve kalitede olmaması ve teslimat ve lojistik unsurların varlığı sebebiyle DİR farklı sektör ve endüstrilerde geniş ölçüde kullanılmaktadır.

DİR, uygulamaya koyulduğu 01.01.1996 tarihinden günümüze ihracat yapmak isteyen firmalara üretimlerinde maliyet avantajı sağlamak ve uluslararası piyasalarda rekabetçi olmaları için avantajlar sağlayan ekonomik etkili bir gümrük rejimi olup yıllık toplam ihracattaki yaklaşık %48’lik pay ile ihracat teşvikleri arasında açık ara en önemli destek konumundadır.

Bununla birlikte rejim ihracatı artırırken, ithalatı da artırdığı dolayısıyla dış ticaret açığının artmasında önemli rol oynadığı konusunda sürekli eleştiriler de almaktadır. Bu sebeple, ithal girdiye bağımlılığın azaltılması ve yerli girdi kullanımının artırılması yönünde bazı önemli kararlar alınmış ve bu husus 2011/7 Sayılı Dahilde İşleme Rejimi Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ’le yayımlanmıştır.

1996-2018 yılları arasında DİR kapsamında yaklaşık 400 milyar usd’den fazla ithalat gerçekleşirken aynı dönemde DİR kapsamında yaklaşık 870 milyar usd ihracat gerçekleştirilmiş olup bu kapsamda DİR kapsamında gerçekleştirilen ithalatın bu kapsamdaki ihracata oranı olan döviz kullanım oranı yaklaşık %47 olarak gerçekleşmiştir. Bu 22 yıllık dönemde ortaya koyulan yaklaşık 500 milyar usdlik DİR katma değeri Türkiye’nin ödemeler dengesi ve cari dengesine pozitif etki yapmış ve ithalatın finansmanında önemli katkılar sağlamıştır.

DİR’in Türkiye’nin ithalatındaki yerini incelediğimiz analizler sonucunda, DİR çerçevesinde yapılan ithalatın, Türkiye ekonomisinin genel ithalatı içindeki payının yaklaşık %15 civarında olduğunu görmekteyiz. DİR’in Türkiye ihracatındaki yerini ve yaklaşık %48’lik payını ve bu çerçevede yarattığı katma değeri gerçekleştirilen ithalat ile karşılaştırdığımızda rejim kapsamında gerçekleştirilen ihracatın ithalat tutarlarının düşümü sonrasında bile önemli ölçüde olduğunu açıkça ifade edebiliriz. DİR kapsamında gerçekleşen ihracat ve ortaya çıkan artı katma değer rejim dışında gerçekleşen ithalatın finanse edilmesine destek vermektedir.

Çalışmanın diğer önemli sonuçlarından birisi de 1980'den sonra ihracata dayalı teşvikler ve ekonomi politikaların yaygınlaşması ile 2001-2015 yılları arasında Türkiye'nin Dünya İhracatındaki payını %75 oranında hızla arttırdığını, bu dönemde Dünya ihracatındaki büyüme payının 1960'lı yıllardan itibaren başarılı şekilde ihracata dayalı kalkınma modeli uygulayan Güney Kore'de %33'lerde kaldığını bu çerçevede gidilecek çok yol olmasına rağmen uygulanan teşvik ve ihracata dayalı ekonomik programların hedeflerden uzak olmasına dünya ihracatındaki payımızı arttırmada kısmen başarı sayılabileceğidir. Özellikle 1970'li yıllarda uygulanan ithal ikameci politikanın Türkiye ekonomisini hedeflenen noktaya getiremediği anlaşılmış ve ekonominin ihtiyaç duyduğu yoğun döviz talebinin sağlıklı karşılanabilmesi ve dünya ekonomisinin de bir parçası olabilmek adına 1960-1980'li dönemlerde dünyada farklı ülkelerde daha başarılı sonuçlar veren ihracata dayalı kalkınma modeline dönüş yapılmış. Bu dönüşüm ve değişim programı ihracatın artırılması için farklı devlet destekleri ile desteklenmeye başlamış bunun neticesinde de 1980-2018 arasında Türkiye ihracatı artan bir trendde yükselmeye başlamıştır. Geldiğimiz noktada uygulanan politika ve sağlanan teşviklerle 1980 öncesi dönemde ortalama %0,5 civarında seyreden dünya ihracatındaki payımızın %1'e yaklaşarak bu dönemde 2 katına yaklaşmasını sağlamıştır.

DİİB düzenlenmesi belirli temel şartlar çerçevesinde yapılır. Bu şartlar yerli üreticilerin ekonomik faaliyetlerinin hasar görmemesi temeline dayanmaktadır. Bu çerçevede iç piyasadaki üretim dengelerinin ve rekabetin bozulmaması önemlidir. DİİB belgeleri kapsamında ithal edilen ürünlerle ilgili mal ve sektör bazında detaylı istatistiki çalışmalar yapılarak bu ürünlerin de yurt içinde üretilebilmesi ve tedarik ihtiyacının iç piyasadan sağlanabilmesi içinde devlet desteği çalışmaları yapılabilir. Bu çerçevede mevcut tedarikçiler atıl kapasitelerinin kullanılması yönünde desteklenebileceği gibi tedarikçi az olan ürün gruplarında tedarikçi ve üretici arttırıcı teşvikler yaygınlaşabilir. Bütün bu çalışmalar devlet, sanayici ve sivil kurumlar iş birliği ve dayanışması ile yürütülürse hızlı ve verimli sonuçlar elde edilebilir.

Korumacılığın artmaya başladığı 2008 global finans krizi ve sonrasında ABD'nin 2018 yılında Türkiye dahil olmak üzere birçok ülkeye karşı gümrük tarifelerini arttırması ve ticaret savaşlarını açıkça deklare etmesi Türkiye gibi gelişmekte olan ve gelişmesini büyük ölçüde ihracata dayalı politikalarla gerçekleştirmek zorunda olan ülkelerde DTÖ mevzuatına uygun olarak ihracat desteklerinin devam etmesinin

önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu çerçevede 2023 ihracat hedefi amaçlarına uygun olarak ihracatın daha da arttırılması için DİR başta olmak üzere tüm ihracat destekleri gözden geçirilerek daha çok katma değerli ihracat gerçekleştirebilmek için ihracat desteklerinin eksik yanlarının tespiti ve eksikliklerin giderilmesi için analiz ve çalışmalar yapılmalıdır. Desteklerin en çok kullanıldığı sektörlerle en az kullanıldığı sektörler tespit edilerek tüm sektörlerde ama bilhassa yüksek teknoloji ve katma değer üretilebilecek sektörlerde katma değerli ihracatın arttırılmasına yönelik özel çalışmalar yapılmalıdır. Devlet destekleri en yüksek seviyede ihracat potansiyeli olan firmalara ulaştırılmalıdır.

Yapılan ve paylaşılan tüm bu çalışma, istatistik ve değerlemeler çerçevesinde DİR'in ihracatçı Türk firmalarının ihtiyacı olan rekabetçi fiyatlı girdi tedarikini geliştirerek, uluslararası pazarlardaki rekabet etme güç potansiyellerini arttıracağını söyleyebiliriz.

DİR'e yönelik eleştirilerin başında yerli üreticileri olumsuz etkilemesi ve onlar için haksız rekabet şartları oluşturması gelmektedir. Bu olumsuz durum ve haksız rekabet şartlarını ortadan kaldırmak ve yerli üreticileri de korumak amacıyla geliştirilen Dahilde İşleme Rejimi kapsamında kullanılacak girdilerin iç piyasadan temin edilmesi halinde Katma Değer Vergisi'nin tahsil edilmemesi esasına dayanan tecil-terkin sistemi analiz edilerek daha da geliştirilmelidir.

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonucunda; DİR ihracatın Türkiye'nin ekonomik büyümesini istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. Bu sonuç, DİR ihracatının Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. DİR imalatçı ihracat firmalarının uluslararası pazarda daha rekabetçi kalmalarını sağlayarak gerekli ithalat süreçleri sonrasında Türkiye'de imalat sanayilerinin katma değer yaratarak faaliyet göstermesini ve dış pazarlara açılmasını sağlamakta ve bu sayede ek istihdam yaratmaktadır. Bu analiz çerçevesinde ekonomik büyümedeki artışı yüksek ve sürdürülebilir kılmak için devlet destekli ihracat tutarları ve bilhassa DİR'in hem miktar hem de oransal olarak daha da artması için çalışmalar yapılması ekonominin bütününde büyümeye olan olumlu etkisi sebebiyle pozitif bir etki ortaya çıkarabilecektir.

DİR ithalatın DİR ihracatı nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda, DİR ithalatın DİR ihracatı istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. DİR için en önemli ön koşul ihracat yapma şartıdır. DİR kapsamında sektörel döviz kullanım oranı şartı yer almaktadır. Bu sebeple rejim kapsamında ithalatı tamamlanan ürünler katma değer süreçlerinde kullanıldıktan sonra karlı bir şekilde satılmak zorundadır. Rejim uygulamasının bu işleyişi ve zorunlulukları sebebiyle DİR ihracatı ithalatının hep üzerinde olmalı ve DİR kapsamındaki dış ticaret DİR dış ticaret dengesi lehine bir artı katma değer yaratmalıdır.

DİR ithalatın DİR dış ticaret dengesini nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda, DİR ithalatın DİR dış ticaret dengesini istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. DİR ithalatı rejimin şartları sebebiyle daha çok DİR ihracatı yaratmakta, bu da sisteme dış ticaret fazlası olarak değer katmaktadır. DİR'in ihracat ön şartlı bir devlet desteği olması ve sektörel olarak belli bir azami oranda ithalat sınırının olması ihracat desteğini katma değerli bir ihracat satışına yönlendirmektedir. Bu çerçevede DİR ithalat değeri arttıkça DİR ihracat değeri de artış göstermektedir.

DİR ihracatın DİR dış ticaret dengesini nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda, DİR ihracatın DİR dış ticaret dengesini istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. DKO uygulaması ve DİR sürecindeki katma değer yaratma koşulu ile DİR dış ticaret dengesi hep artı bir değerde kalmaktadır.

DİR ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatını nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda, DİR ihracatın Türkiye'de toplam ihracatı istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. Türkiye'de ihracatın önemli bir kısmı DİR süreçleri çerçevesinde gerçekleştiği için DİR ihracat ile Türkiye ihracatı arasında 0,989 oranında çok yüksek ve pozitif bir korelasyon tespit edilmiştir. Türkiye'de ihracat DİR kapsamındaki ihracattan pozitif olarak etkilenecek artmaktadır.

DİR ihracatın Türkiye'nin toplam ithalatını nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda, DİR ihracatın Türkiye'de toplam ithalatı istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. DİR kapsamında

gerçekleşen ihracatın Türkiye’de sadece ihracatı değil aynı zamanda toplam ithalatı da pozitif olarak etkilemektedir. Bu etkinin DİR ihracatın Türkiye büyümesini pozitif olarak etkilemesi ve Türkiye ekonomisinin büyümesi üzerinden ithalatı arttırıcı etki yaptığını söyleyebiliriz.

DİR ithalatın Türkiye’nin ekonomik büyümesini istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. Bu sonuç, DİR ithalatın Türkiye’nin ekonomik büyümesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. DİR, sağlamış olduğu avantajlar ile imalatçı ihracat firmalarının atıl kapasitelerini de harekete geçirmekte, ara ve yatırım mallarının işlenmesini ve ihracatını sağlayıcı etkisi ile Türkiye ekonomisinin büyümesine pozitif bir etki ortaya koymaktadır.

DİR ithalatın Türkiye’nin toplam ihracatını nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda, DİR ithalatın Türkiye’de toplam ihracatı istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. DİR ihracatın toplam ihracatın en büyük alt kümesi ve tetikleyici unsurlarından biri olduğunu veri analizinde ortaya koymuştuk. DİR ithalatta DİR ihracatı harekete geçiren bir etkiye sahip olduğu için DİR kapsamında yapılan ithalat doğrudan DKO uygulaması ile DİR ihracata dönüşmekte ve bu da genel ihracat üzerinde pozitif bir etki ortaya çıkarmaktadır.

DİR ithalatın Türkiye’nin toplam ithalatını nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda, DİR ithalatın Türkiye’de toplam ithalatı istatistiksel açıdan anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. DİR ithalat toplam ithalatın bir alt kümesi olarak doğrudan ithalata pozitif bir katkı ve etki ortaya koymaktadır. Bu doğrudan etkinin yanında DİR ithalatın büyümeye ve ihracata olan etkisi üzerinden ithalatı arttıran bir etki ortaya koyabilmektedir.

DİR ithalatın Türkiye’nin dış ticaret dengesini nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda, DİR ithalatın Türkiye’de dış ticaret dengesini istatistiksel açıdan ve negatif olarak anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. Dış ticaret dengesini en kısa olarak ihracat tutarından ithalat tutarının çıkarılması olarak düşündüğümüzde DİR ithalat gibi ithalatı arttıran her unsur ile dış ticaret arasında negatif bir kuvvetli bir korelasyonun varlığından bahsedebiliriz.

DİR ihracatın Türkiye’nin dış ticaret dengesini nasıl etkilediğini ortaya koymak için yapılan regresyon analizi sonucunda, DİR ihracatın Türkiye’de dış ticaret dengesini

istatistiksel açıdan ve negatif olarak anlamlı bir şekilde yordadığı görülmüştür. DİR ihracat arttıkça Türkiye'nin dış ticaret dengesi azalmıştır. DİR ihracatın DİR dış ticaret dengesine pozitif etki yaparak Türkiye ekonomisinde 23 yılda yaklaşık 500 milyar usd'lik DİR dış ticaret fazlası oluşturmuştur. Buna rağmen DİR dış ticaret dengesinin dış ticaret dengesi ile olan negatif korelasyonu DİR ihracatın Türkiye ekonomisine olan büyüme etkisinin Türkiye'deki ithalatı daha çok arttırması ile açıklanabilir. İthalat Türkiye'deki büyümeden ve ihracat artışından doğrudan etkilenecek daha çok artmakta ve DİR dış ticaret dengesindeki pozitif etki ve değere rağmen ithalatın değer olarak daha fazla artması ile dış ticaretteki denge DİR dış ticaret dengesi ile negatif bir ilişkiye dönüşmektedir.

DİR dış ticaret dengesinin Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerinde aracılık rolünü ortaya koymak için yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda DİR dış ticaret dengesinin ekonomik büyüme üzerinde tam aracılık etkisine sahip olmadığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile DİR dış ticaret dengesi tam aracı rolü ile dış ticaret dengesini tetikleyerek Türkiye'nin büyümesine etki etmemektedir. Başka bir ifade ile 23 yılda yaratılan ciddi katma değere rağmen bu katma değerın dış ticaretteki açığı kapatmaya ve bunun üzerinden ekonomiye istatistiksel anlamda bir katkı ortaya koyulamadığını görmekteyiz. Bu Türkiye'de ithalatın ve dış ticaret açığının DİR'in istatistiksel katkısından çok daha hızlı ve fazla olacak şekilde arttığını ortaya koymaktadır. Korelasyon değerlerini incelediğimizde bunu GSYİH ile dış ticaret dengesi arasındaki negatif ilişkide de görebilmekteyiz. Türkiye ekonomisinde GSYİH arttıkça dış ticaret dengesindeki açığın büyüdüğünü görebilmekteyiz. Türkiye'de DİR ihracat, DİR ihracat dengesi ve ihracat Türkiye ekonomisiyle birlikte büyümeye devam ederken Türkiye ithalatı ve buna bağlı olarak dış ticaret açığı daha hızlı ve benzer bir trendde artmaya devam etmektedir.

DİR ithalat ve DİR ihracatın GSYİH üzerindeki etkisinin toplam ihracata bağlılığını sorgulayan aşamalı regresyon analizi sonucunda, DİR ithalatın GSYİH üzerinde pozitif bir etkisi olduğu görülmüştür. DİR ihracatın da devreye girmesiyle birlikte DİR ithalatın etkisi ortadan kalkmıştır. Doğal olarak ithalat, ihracat nedeniyle yapılmıştır. Daha sonra genel ihracatın devreye girmesiyle birlikte DİR ihracatın etkisi ortadan kalkmıştır. DİR ihracat aslında genel ihracatın bir lokomotifidir. Bu çerçevede DİR ithalat ve DİR ihracatın GSYİH'yı etkilemesini toplam ihracata olan etkileri üzerinden gerçekleştğini ifade edebiliriz.

1980 yılı öncesi ve sonrası ihracatın ithalatı karşılama oranının yeni ihracata dayalı ekonomi modeli ile nasıl değiştiğini tespit etmek amacıyla yapılan frekans analizi sonucunda, 1970-1979 arası dönemde ihracat ithalatı sadece % 47,26 oranında karşılayabilirken 1980-2018 arası dönemde arasında bu oranın %64,14'e yükseldiği görülmüştür. Bunun temel sebebi 1980 yılı öncesinde Türkiye'de uygulanan ithal ikameci ekonomi stratejisinin hedeflendiği gibi Türkiye'nin dış ticarete kendi kendine yetebilen bir ülke olma hedefinden uzaklaşması ve ekonominin ihtiyacı olan döviz kazanamaması ve de ithalat artışını durduramamasıdır.

Bu çalışmada ihracat arttırmaya yönelik devlet destekleri genel olarak; Türkiye ihracatı'nın yaklaşık yarısını oluşturan DİR ise detaylı olarak ve rejimin uygulama sebepleri, sonuçları, rejim kapsamında tamamlanan dış ticaret verileri ile ortaya konularak değerlendirilmiştir. DİR kapsamında yapılan çalışmalarda genel anlamda sadece ihracata ya da ithalata olan etkileri analiz edilmiş olup bu çalışmada literatürde yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak hem DİR ithalatın hem DİR ihracatın hem de DİR dış ticaret dengesinin tüm Türkiye dış ticaretine ve Türkiye ekonomisinin büyümesi olan etkisi geniş ve tüm boyutları ile ele alınmıştır. Bu çerçevede çalışmanın literatürdeki bu eksikliği doldurma noktasında katkı yapması beklenebilir.

İhracatı arttırmaya yönelik destekler ve politikalar diğer tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye için de ihracata dayalı büyüme modelinin başarısındaki en temel unsurlardır. Bu unsurlar ihraç ürünlerinin rekabetçi fiyatlar kazanarak girdi maliyetlerinin düşük kalmasında ve bu şekilde de ihracatın teşvik edilmesinde kritik bir öneme sahiptir. Türkiye'de de özellikle 24 Ocak 1980 tarihi sonrasında ihracatı temel alan büyüme modeli benimsenmiş olup ihracatta büyümeyi sürekli kılmak, ihracatçı firmalara uluslararası piyasalarda fiyat rekabeti sağlamak maksadıyla farklı destek ve teşvikler uygulamaya konmuş olup bu çerçevede ihracatta ciddi artışlar ortaya çıkmıştır. DİR'in imalat sanayindeki uygulamaları sebebiyle ihraç ürünleri lehinde gelişimler de ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

- Abbas, S.** (2012). Causality Between Exports and Economic Growth: Investigating Suitable Trade Policy for Pakistan. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 5(10), s. 91-98.
- Akgül, A.** (2003). *Tıbbi Araştırmalarda İstatistiksel Analiz Teknikleri "SPSS Uygulamaları"* (2. Baskı). Emek Ofset Ltd. Şti., Ankara.
- Ali, Ridvan. Alwang, Jeffrey. & Siegel, Paul B.** "Is Export Diversification the Best Way to Achieve Export Growth and Stability? A Look at Three African Countries", *The World Bank Policy Research Working Paper Series*. 729, 1991, 7–9
- Alkhateeb, T. T. Y., Mahmood, H., & Sultan, Z. A.** (2016). The Relationship between Exports and Economic Growth in Saudi Arabia. *Asian Social Science*, 12(4), 117.
- Altunyıldız, Ziya; Ferudun Başer,** (1999), "Türkiye ve AB'de DİR Uygulamaları", *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı: 13, Ankara.
- Altay, Asuman,** (2003), "Geçiş Ekonomilerinde Devletin Ekonomik Roller, Görevleri ve KOBİ'lerin Durumu", *Maliye Araştırma Merkezi*, Yayın No: 86, Kırkbirinci Seri, İstanbul.
- Al-Yousif, Y. K.** (1999). On The Role of Exports in The Economic Growth of Malaysia: A Multivariate Analysis. *International Economic Journal*, 13, s. 67–75
- Andersson, Jens, Federico, Bonaglia Kiichiro, Fukasaku ve Caroline, Lesser;** (2005), "Trade and Structural Adjustment Policies in Selected Developing Countries", *OECD Development Centre, Working Paper*, No:245.
- Appleyard, D.R. ve A.J. Field,** (1992), "International Economics", Irwin, Boston, s.20.
- Aslan, N. ve Yörük, D.** (2008). "Teoride ve Uygulamada Dış Ticaret Hadleri ve Kalkınma İlişkisi", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 27(2): 33-69.
- Atan, Turhan.** (1996), *Türkiye Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Gümrük Mevzuatı*, 1. Basım, Gümrük Müfettişleri Derneği Yayınları, İstanbul, s.160-162
- Atayeter, C. ve Erol, A.** (2011) *Türkiye'de Uygulanmakta Olan İhracat Teşvikleri*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:1, 2011, s.1-26.
- Awokuse, T. O.** (2007). "Casuality between Exports, Imports, and Economic Growth: Evidence From Transition Economies." *Economics Letters*: 94
- Aykın, H.** (2006), "Uluslararası Ampirik Çalışmalar Işığında Vergi Teşviklerinin Etkinliği", *Yaklaşım Dergisi*, Sayı: 160, Nisan 2006, s.1-5.

- Balassa, B.** (1978b), 'Exports and Economic Growth: Further Evidence', *Journal of Development Economics*, vol. 5, pp. 181- 189.
- Balassa, Bella;** (1978a) "Export Incentives and Export Performance in Developing Countries: A Comparative Analysis", *Review of World Economics*, Springer, 114(1), 1978, s. 24-61.
- Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı,** (1994) "1993 Yılı Faaliyet Raporu", (Ankara: Nisan 1994), s.130–140.
- Başkol, M. O.** (2016), Türkiye İhracatının İthalata Bağımlılığının Dâhilde İşleme Rejimi Açısından Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*,12(2), 2016, s.1- 18.
- Bayraktutan, Y.** (2003) "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, s.177.
- Bhagwati J.N.** (1958), "Immiserizing Growth: A Geometrical Note", *Review of Economic Studies*, 3, 201-5.
- Bilgiç, Mete,** (1999), GATT Kuralları ve Uruguay Roundu Kapsamında Uygulanan Devlet Yardımları ve Sübvansiyonlar, KOSGEB, Ankara, s.23.
- Bonaglia, Federico & Fukasaku, Kiichiro.** "Export Diversification In Low-Income Countries: An International Challenge After Doha", *Oecd Development Centre Working Paper*. 209(7), 2003, 3-47
- Boratav, K.** (2009). *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2007*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Bouet, A. ve Laborde, D.** (2017). *US Trade Wars with Emerging Countries in the 21st Century: Make America and Its Partners Lose Again*, IFPRI Discussion Paper, No: 01669, Washington, DC.
- Bustillo, R., Rodríguez, C.** The influence of trade union bargaining power on EU processing trade. *Journal of Post Keynesian Economics*,33(4), 2011, s.621-644.
- Büyüktaşkın, Şener,** (1997) *Dünya Ticaret Sistemi (GATT, Dünya Ticaret Örgütü ve Türkiye)*, Esbank, Ankara, s.111-112.
- Can, Abdullah,** (2014) "SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi", Pegem Akademi, 3.Baskı, Ekim 2014, Ankara
- Caves, R.E.; J.A. Frankel ve R.W. Jones,** "International Economics", Addison-Hesley, 8th ed., USA, 1999, s. 67.
- Clearly, Paul,** 2016"Trump's Protectionist Policies Risk Trade War, Global Recession", *The Australian*, 12 Kasım 2016;
- Conybeare, J. A.** (1987). *Trade Wars: The Theory and Practice of International Commercial Rivalry*, Columbia University Press, New York.
- Coughlin, C. C.. ve Cartwright, P.A.** An Examination of State Foreign Export Promotion and Manufacturing Exports. *Journal of Regional Science*. Nr.27: 1987, s.439-449.
- Çalışır, M. ve Gülmez, A.,** (2007) Güney Korenin Başarısının Arkasındaki Arge Gerçeği Ve Türkiye İle Karşılaştırma, *Bilgi Ekonomisi Ve Yönetim Dergisi*, cilt:2, sayı:1, ss. 32- 42.

- Çelebi, Işın.** 1991, Dışa Açık Büyüme ve Türkiye, İstanbul: 1. Baskı, E Yayınları.
- Çiloğlu, İsmail,** (1997) "Teşvik Sisteminin Değerlendirilmesi" Hazine Dergisi (Ekim– 8), Ankara.
- Çukur, C.** (2004), Türkiye’de Dâhilde İşleme Rejiminin İşleyişi, Uygulamada Yaşanan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri İle Rejimin Avrupa Birliği’ndeki Uygulaması: İrlanda Örneği. Uzmanlık Yeterlik Tezi. Ankara: T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı.
- Dal, Selman.** (2015), Dahilde İşleme Rejimi Kapsamında Türkiye’de Dış Ticaret ve Döviz Kuru İlişkisi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İletişim ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Ankara, Uzmanlık Yeterlik Tezi, Haziran 2015.
- Dar, A. ve Amirkhalkhali, S.** (2003). On the Impact of Trade Openness on Growth: Further Evidence from OECD Countries. The Journal of Applied Economics, 35 (2), 1761-1766
- Dash, R. K.** (2009). Revisited Export-Led Growth Hypothesis: An Empirical Study on India. South Asia Economic Journal, 10 (2), s. 305- 324
- Demir, A.,** (2001), İhracat Teşvik, Gümrük Teftiş Kurulu Seminerleri 1, Gümrük Müfettişleri Derneği Yayın No: 7.
- Devlet Planlama Teşkilatı,** (1986), Yatırım Teşvik Politikalar, DPT, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, s. 9-14.
- Delice Güven,** "KOBİ’lerin İhracata Yönlendirilmesinde Finansman Destekleri: Türk Eximbank Kredileri Üzerine Bir Uygulama", 1. Orta Anadolu Kongresi Bildirileri, Nevşehir, Ekim 2001.
- Dış Ticaret Derneği,** (1985) "Çeşitli ülkelerde İhracatı Teşvik Tedbirleri", İstanbul, 1985, s.2.
- DİE** (Devlet İstatistik Enstitüsü) (2003). Dış Ticarete Yoğunlaşma. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü. Ankara,
- Dodaro, S.** (1993). “Exports and Growth: A Reconsideration of Causality.” The Journal of Developing Areas, 27: 227-244.
- Douglas A. Irwin,** 2017 “The False Promise of Protectionism Why Trump’s Trade Policy Could Backfire”, Foreign Affairs, Mayıs/ Haziran 2017.
- DPT** (1995), Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No DPT: 2681, DPT, Türkiye AT Mevzuat Uyumlu Sürekli Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Cilt:1, Devlet Yardımları Alt Komisyonu, Ankara, Kasım 1995, s.8-10.
- DTM,** İhracatta Devlet Yardımları Uygulaması, DTM Ekonomik Araştırma ve Değerlendirme Müdürlüğü Kurumiçi Eğitim Raporu, Ankara, Şubat 1999, s.3.
- DTM,** Dış Ticaret Müsteşarlığı (2008) Dış Ticaret Strateji Belgesi: Stratejik Plan 2009-2013, www.dtm.gov.tr.
- Duran, Mustafa,** (1998) " Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikaları (1968-1998)," Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonoamik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma ve İnceleme Dizisi No: 19, Aralık, Ankara, 1998.

- Duran, Mustafa Sungur,** (1999) Türk Teşvik Sistemin Yapısal Özellikleri ve Rasyonel Bir Teşvik Sisteminin Esasları, İşletme ve Finans Dergisi, Haziran 1999, s. 39.
- Duran, M.** (2003); Teşvik Politikaları Ve Doğrudan Sermaye Yatırımları, Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma İnceleme Dizisi (33) Ocak, Ankara, 2003.
- Edward, S.** (1993) Openness Trade Liberalization and Growth in Developing Countries. *Journal Of Economic Literature*. 31, 1993, pp. 1358-1396.
- Edward, S.** (1998). "Openness, Productivity And Growth: What Do We Really Know?" *The Economic Journal*, 108: 383-398.
- Efe, E., Bek, Y. ve Şahin, M.** (2000), SPSS'te çözümleri ile istatistik yöntemler II. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Rektörlüğü Yayını.
- Egeli, H. A.,** (2001) "Dış Ticaret Açısından Sanayileşme Stratejileri ve Türkiye Açısından Değerlendirmesi", *Türkiye-Kırgızistan Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, s. 154.
- Egger, H. ve Egger, P. H.** (2005). The Determinants of EU Processing Trade. *The World Economy*, 28(2), 147-168
- Eğilmez, Mahfi.** 2018c, Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018
- Elbeydi, K. R. M., Hamuda, A. M., ve Gazda, V.** (2010). The Relationship Between Export and Economic Growth İn Libya Arab Jamahiriya. *Theoretical and Applied Economics*, 1 (542), s. 69-76
- Erdem, F. P., & Yalçın, C.** (2016). Türkiye ve Güney Kore Ekonomilerinde Yakınsama: Mikro ve Makro Gözlemler (No. 1630). Research and Monetary Policy Department, Central Bank of the Republic of Turkey.
- Erdem, Şükrü** (2004) "Devlet Yardımları: Avrupa Topluluğu Müktesebatı ve Türkiye'nin Uyumu", İçinde: Avrupa Birliği Müktesebatında Devlet Yardımları ve Türkiye'nin Uyumu, Editör: M. Şükrü Erdem, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Antalya, s. 36-43.
- Eroğlu, Ö.,** Türkiye Ekonomisi, Bilim Kitabevi, Isparta, 2002.
- Erol, Kemal,** (2003), Devlet Yardımları ve Rekabet Hukukunda Güncel Gelişmeler Sempozyumu-1, Rekabet Kurumu Yayınları, Yayın No: 137, 2003, s.66.
- Ersungur, Mustafa, Ş. Ve Yalman, Noyan, İlkay,** (2009), Bölgesel Kalkınmada İhracat Teşviklerinin Etkinliği: Sivas İlinde Bir Uygulama Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 10, Sayı 1, s.81-98.
- El-Sakka, M. I., & N. H.** (2000). Exports and Economic Growth: The Arab Experience. *The Pakistan Development Review*, 9(2), 153-169.
- Erdil Şahin, B., & Tekin, Ü. E.** (2019). Türkiye'de Dahilde İşleme Rejimi'nin Dış Ticaret Dengesi Üzerine Etkileri (1996-2017). *Electronic Turkish Studies*, 14(3)..

- Ersungur, Ş. M., & Doru, Ö.** (2014). Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Kalkınma İlişkisinin Ekonometrik Analizi: 1980-2010. *Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 28 (3).
- Eryüzlü, H.** Dahilde İşleme Rejimi ve Cari Açık Üzerindeki Etkileri. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 2013, s.59-69.
- Esen, S., Şimdi, H., Kocabaş, V.** 2016. Dahilde İşleme Rejiminin Firmaların Finansal Performansına Etkisi: Dokuma Giyim ve Deri Sektörü Örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 393- 409.
- Eser, Emre (2011a) Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler, DPT İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Nisan 2011, Ankara.
- Eser, Emre,** (2011b) "Türkiye’de Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler", T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, s.54-68.
- European Central Bank,** "Understanding the Weakness in Global Trade. What is the New Normal?" ECB Occasional Paper Series No 178, 2016
- Fouda, R. A. N.** (2012). Protectionism and Free Trade: A Country’s Glory or Doom? *International Journal of Trade Economics and Finance*. 1(5), 351-355.
- Freixanet, J.** (2012). Export Promotion Programs: Their Impact on Companies’ Internationalization Performance and Competitiveness, *International Business Review*, 21(6), pp. 1065-1086.
- Friedbacher, T.** (2010). The Definition of Subsidy and State Aid: WTO and EC Law in Comparative Perspective by Luca Rubini Oxford, UK: Oxford University Press, 2010. *World Trade Review*, 9(4), 682-684. doi:10.1017/S147474561000039X
- Gemci Remzi, Gamze Gülşen ve F. Müge Kabasakal,** 2009; “Markalar ve Markalaşmam Şartları”, Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, Y. 14, S. 1, s. 107.
- Gençosmanoğlu, Ö., T.** Dahilde İşleme Rejiminin Türkiye’de Dış Ticaret, İstihdam ve Rekabet Gücüne Etkileri. *Business and Economics Research Journal*, 7(2), 2016, s.83-102.
- Ghartey, E.** (1993) “Causal Relationship Between Exports and Economic Growth: Some Empirical Evidence in Taiwan, Japan, and the US” *Applied Economics*, 25(8):1145-1152
- Giles, J. A. ve Williams, C. L.** (2000) “Export-Led Growth: A Survey of the Empirical Literature and Some Non-Causality Results (Part I)” *Journal of International Trade and Economic Development*, 9(3):261-337.
- Gök, A.** (2012). “Bölgesel Kalkınmanın Dış Ticarete Etkisi ve GAP Örneği”, *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni*, 29: 1-5.
- Gökçelik, C.,** Gümrük rejimleri. Ayrıntı Basımevi, Ankara, 2005, ss. 51-52,148, 164-166.
- Görg, H.** 2000. Fragmentation and trade: US inward processing trade in the EU. *Weltwirtschaftliches Archiv*. 136(3), 403-422.

- Grubel, H.** (1968), "Internationally Diversified Portfolios: Welfare Gains and Capital Flows," *American Economic Review*, LVIII: 1299-1314.
- Güçüm, K.** (2018). *Emperyalizmin Son Silahı: Ticaret Savaşları. Teori ve Eylem Dergisi*. Haziran, 66-78.
- Gür, Nurullah, Ünay Sadık ve Dilek Şerif**, 2017, *Sanayiye Yeniden Düşünmek*, (SETA Yayınları, İstanbul: 2017), s. 67-68.
- Güvemli, O.**, *Yatırım Projelerinin Düzenlenmesi ve Değerlendirilmesi: Yapılabilirlik Raporu Esasları*, 1988, s.86-99
- Haberler, G.** (1933), *The Theory of International Trade*, London: George Allen and Unwin
- Hazine Müsteşarlığı** (2003) "Türk Sanayinin Gelişimi ve Teşvikler", *Hazine Dergisi Cumhuriyetin 80. Yılı Özel Sayısı*, Ankara.
- Hazine Müsteşarlığı**, *Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımları Kurallarını Belirleyen Çerçeve ve İlke Kararları*, Hazine Müsteşarlığı, Ankara, 2003, s.1-2.
- Heckscher, E.** (1919), "The Effect of Foreign Trade on the Distribution of Income", in H. S. Ellis, L. Z. Metzler (eds) 1966. *Readings in the Theory of International Trade*, London: George Allen and Unwin.
- Hepaktan C. E. ve Çınar, S.** (2011). "Türkiye'nin Dış Ticaretinin Bölgesel Profili", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 30(1): 117-140.
- Hesse, H.** (2008). *Export Diversification and Economic Growth*. Commission on Growth and Development Working Paper, 21, 1-36.
- Hirsch, S. / LEV, B.** (1971), "Sales Stabilization Through Export Diversification," *The Review of Economics and Statistics*: 258-266
- Husted, S. ve M. Melvin**, "International Economics", Harper Collins College Publishers, New York, 1993, s. 63.
- Iqbal, A., Hameed, I. ve Devi, K.** (2012). *Relationship Between Exports and Economic Growth of Pakistan*, *European Journal of Social Sciences*, 32(3), s. 453-460
- İnanç, Çetin**, (1997), *Dış Ticaret Mevzuatımızda Geçici Muaflık, Geçici Kabul ve Dahilde İşleme Rejimlerinin Türkiye'deki Uygulamaları ile AB Mukayesesi*, İstanbul, 1997, s.42.
- İncekara, A.** (1995). *Türkiye'de Teşvik Sistemi*, İTO Yayınları, İstanbul. Yayın No:1995-10, 1995.
- İyibozkurt, E.**, "Uluslararası İktisat Teorisi", *Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayınları*, Yayın No:22, 1989, s.213.
- İyibozkurt, Erol**. 1997a, "İhracata Yönelmede Dış Etkenler", *Güncel Ekonomik Sorunlarımız*, Bursa: 4. Baskı, İçinde, Ezgi Kitabevi Yayınları.
- İyibozkurt, Erol**. 1997b, "İhracat Teşvikleri", *Güncel Ekonomik Sorunlarımız*, Bursa: 4. Baskı, İçinde, Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Johansson, Johny K.** (2000); *Global Marketing Foreign Entry, Local Marketing & Global Management*, Second Edition, Irwin McGraw-Hill, Inc. ..

- Karakurt, Alper** (2010), "Küresel Kriz Ortamında yatırım Teşvikleri", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi: 65(2), 152-154.
- Karayel, İlhan.** (2019). "Ticaret Savaşları ve Makroekonomik Etkileri", International Social Sciences Studies Journal, 5(29): 425-440
- Kaya, Sezai.** (2011b)Dahilde İşleme Rejimi ve Muhasebe Kayıtları, Türkmen Kitapevi, İstanbul.
- Kaya, F.** (2011a). Uluslararası Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi. İstanbul: İSMMMO Yayınları, 280.
- Kathuria, Sangry;** "Export Incentives, The Impact of Recent Policy Changes", The World Bank, Policy Research Working Paper, New Delhi, 1994, s.1
- Kazgan Gülten.,** (1985) "Ekonomide Dışa Açık Büyüme", Altın Kitaplar Matbaası, İstanbul, 1985, s.32-8.
- Kazgan, Gülten.** 1988, Ekonomide Dışa Açık Büyüme, İstanbul: 2. Basım, Altın Kitaplar Yayınevi.
- Keller, W.** (2000) "Do Trade Patterns and Technology Flows Affect Productivity Growth?" The World Bank Economic Review, 14(1):17-47
- Kocaefe Cebeci, A., Yılmaz, M.** Dahilde İşleme Rejimi Ve Türk Dış Ticareti Üzerine Etkilerinin Analizi (1996-2011). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23(2), 2013, s.205-224.
- Kemer, Osman Barbaros;** "İhracat Teşvikleri Teori ve Uygulama", 1.Basım, Alfa Yayınları, Bursa, 2003, s.71
- Kılavuz, E. ve Topçu, A.** (2012), "Export and Economic Growth in the Case of the Manufacturing Industry: Panel Data Analysis of Developing Countries", International Journal of Economics and Financial Issues, 2(2), 201-215.
- Kılıç, Sabiha** (2007); "Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmelerde İhracat Pazarlaması: Çorum Makine İmalat Sanayii'nde Faaliyet Gösteren Kobi'lere Yönelik Bir Uygulama," Yayınlanmış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kızıltan, Alaattin** (1996); "İhracatın Belirleyicileri Türk İmalat Sanayi Üzerine Bir Uygulama," Yayınlanmış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Knoema** (2018), World Data Atlas, Rankings, Foreign Trade, 02.05.2018.
- Köksal, Tunay,** "Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Türkiye'de Devlet Yardımlarının Hukuki Çerçevesi", Rekabet Dergisi, Rekabet Kurumu, Sayı:7, Ankara, Temmuz-Ağustos-Eylül 2001, s.3.
- Kösekahyaoğlu, Levent.** Dış Ticaret ve Rekabet Gücü – 1923 – 2011, Alter Yayıncılık, Ankara, 2012.
- Kucik, Jeffrey** "Trump's Trade War Begins How 'America First' Is Already Starting to Hurt", Foreign Affairs, 10 Ekim 2017;
- Kurt, S. ve Berber, M.** (2008). "Türkiye'de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme" Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 22(2): 69-70

- Kutlu, E. ve Hacıköylü, C.** "Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Devlet Yardımları", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 2007, s.367-390.
- Küçükiremitçi, O.** (2010). İmalat Sanayi ve Ana Sektörlerin Performans, Yapısal ve Mekansal Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi. Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik Sosyal Araştırmalar
- Lea, Luke,** (1994) "GATT Justice: Who Gets The Gains of Trade?", *Challenge*, Vol.37, Eylül-Ekim 1994, s.11.
- Leblebici, Fatih,** Devlet Yardımları Uygulamasının Maliyeti ve Ekonomik Göstergelerle Mukayesesi, DPT Yayın No: 2663, Ankara, Aralık 2002, s.3.
- Lewis, Keith and Housden, Matthew** (1998); *An Introduction The International Marketing A Guide to Going Global*, First Published, London: Kogan Page Limited.
- Li, Y.; Chen, Z. and San C.** (2010). "Research on the Relationship between Foreign Trade and the GDP Growth of East of China: Empirical Analysis Based on the Panel Causality", *Modern Economy*, 1: 18-124.
- Lorde, T.** (2011). Export-Led Growth: A Case Study of Mexico. *International Journal of Business, Humanities and Technology*, 1(1), s. 33-44.
- Lynch, D. J.** 2018. "Trump administration targets \$50 billion in Chinese electronics, aerospace and machinery goods with tariffs", *Washington Post*.
- Mani, S.** (2000). Exports of high technology products from developing countries: is it real or a statistical artifact?. United Nations University, Institute for New Technologies.
- Marshall A.** (1922), *Money, Credit and Commerce*, Macmillan.
- Martin, Stephen** "State Aid in Context", Centre for Industrial Economics, University of Copenhagen, September, 1999, s.4.
- Martincus, C. V. ve Carballo J.** (2008). "Is Export Promotion Effective In Developing Countries? Firm-Level Evidence On The Intensive and The Extensive Margins Of Exports", *Journal of International Economics*, 76(1), pp. 89-106..
- Melemen, Mehmet** (2003); *Hayali İhracat ve Dış Ticarete Usulsüz İşlemler*, Türkmen, İstanbul, 2003, s.13
- Metzler, L. A.** (1949), "Tariffs, The Terms of Trade and the Distribution of Income", *Journal of Political Economy*, p: 1-49.
- Mill, J. S.** (1909): *Principles of Political Economy with some Applications to Social Philosophy*. Editör: W. J. Ashley. London (İlk baskısı: 1844), s. 593-601, Alıntılayan; Bayraktutan, Y., s.177.
- Mishra, P.K.** (2011). The Dynamics of Relationship Between Exports and Economic Growth in India. *International Journal of Economic Sciences and Applied Research*, 4(2), s. 53-70
- Moschos, D.** (1989) "Export, Expansion, Growth and the Level of Economic Development: An Empirical Analysis" *Journal of Development Economics*, 30:93-102.

- Niroomand, F. and Nissan, E.** (1997). "An Inquiry Into Openness in International Trade." *Journal Economics Studies*, 24(3)
- Nural, Ali ve Remzi, Akçin;** (1996), *Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri, Gümrük Kontrolörleri Derneği Yayını, Yayın No:7, İstanbul, 161s.*
- Nural, Ali;** "Ekonomik Etkili Gümrük Rejimleri, Dahilde ve Hariçte İşleme Rejimi Kararları", *Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi*, Sayı:21-22, 1996, s.113.
- OECD** (2001), *Competition Policy in Subsidies and State Aid, DAFPE/CLP (2001)24, Paris, 12 November 2001, p.26.*
- Oğuz, Binhan,** *Tekstil Sektöründe Dahilde İşleme Rejimi, İTO, İstanbul, 2000, s. 45-50.*
- Ohashi, H.** (2004). *Learning by Doing, Export Subsidies, and Industry Growth: Japanese Steel in The 1950s and 1960s, Journal of International Economics*, 66 (2005), pp. 297-323.
- Ohlin B.** (1933), *International and Interregional Trade, Harvard University Press, s.29, Alıntılan, ÜNSAL, s.156.*
- Ongun, M. Tüba. 1998,** "Ekonomik Kronoloji (1923-1997)", *Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, Ankara: (Yayına Hazırlayan: Ahmet ŞAHİNÖZ), 1. Baskı, İçinde, Turhan Kitabevi.*
- Oskooee, M. B. and Niroomand, F.** (1999). "Openness and Economic Growth An Empricial Investigation." *Applied Economies Letters*, 6: 557-561.
- Özbaysal, Tansu & Onay, Meltem.** (2017). *Markalaşmanın Uluslararasılaşmaya Etkisi: Turquality Örneği. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi. 10.18092/ulikidince.323645.*
- Özgöker, Uğur ve Doğaç Gürkan,** *Uluslararası Ticaretin ve Standardizasyonun Küresel Etkileri, Nokta Kitap, Ocak 2010, s.73-75.*
- Özkarabüber, Mustafa Mehmet.,** *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Devlet Yardımlarının Kontrolü, Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezi, Rekabet Kurumu, Yayın No: 0135, Ankara, Temmuz 2003.*
- Panas, E. ve Vamvoukas, G.** (2002) "Further Evidence on the Export – Led Growth Hypothesis" *Applied Economics Letters*, 9:731-735
- Pamuk, Ş.** (2014). "Türkiye’nin İktisat Tarihinin 200 Yılı", *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.*
- Pekin, T.,** *Türkiye’de Tarım Sektörüne Verilen Sübvansiyonlar, İstiklal Matbaası, İzmir,1973.*
- Pugel, Thomas** (2016) "International Economics", 16. Baskı, McGraw-Hill Education
- Radžukynas, J.** (2007). *Methodological Approaches in An Analysis of the Application of Custom’s Procedures with an Economic Impact. Intellectual Economics*, 2(2), 51-59
- Ramos, F. F. R.** (2001). *Exports, Imports, and Economic Growth in Portugal: Evidence from Causality and Cointegration Analysis. Economic Modeling*, 8(4): 613-623

- Rana, P. B.** (1985). Exports and Economic Growth in the Asian Region. (ADB Economic Staff Paper No. 25.). • Reppas, P., Christopoulos, D., 2005. The export-output growth nexus: evidence from African and Asian countries. *Journal of Policy Modeling* 27, 929–940.
- Raza, Mohsin ve Ying, Zhang** (2017). The Causal Relationship Between Export and Economic Growth of Pakistan. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, Cilt. 5, Sayı.2, s. 210-230.
- Ricardo, David**, (1996), “The Principles of Political Economy and Taxation”, Prometheus Books, 1996.
- Ricardo, D.**, “On the Principles of Political Economy and Taxation”, Ed. R. M. Hartwell, Pelican Classics, 1971, s. 338-341.),
- Ricardo, David**; *Siyasal İktisadın ve Vergilemenin İlkeleri*, T. İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Rubini, L.** (2004). The international context of EC State Aid Law and Policy: The regulation of subsidies in the WTO. *The Law of State Aid in the European Union*, Oxford University Press, New York.
- Rubini, Luca**, (2009). The definition of subsidy and state aid: WTO and EC Law in Comparative Perspective (2010), 40-42.
- Saleem, Adeel ve Sial, Maqbool.** (2015). Exports-Growth Nexus in Pakistan Cointegration and Causality Analysis. *Pakistan Economic and Social Review*, Cilt. 53, Sayı.1, s. 17-46.
- Samen, Salamon.** “Export Development, Diversification, and Competitiveness: How Some Developing Countries Got It Right”, Growth and Crisis Unit World Bank Institute Working Paper. 2010
- Sandu, S., & Ciocanel, B.** (2014). Impact of R&D and Innovation on High-tech Export. *Procedia Economics and Finance*, 15, 80-90.
- Saygılı, Ş., Cihan, C., Yalçın, C., Hamsici, T.** Türkiye İmalat Sanayiinin İthalat Yapısı. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliği, No: 10/02, 2010, s.1-142.
- Sayılğan, G., Şenol, Ç.** Dahilde İşleme Rejimi Ve Türk İşletmelerinin İhracatı Üzerine Etkileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35(1), 2010, s.37-53.
- Schneider, Howard**, "When a Factory Leaves Town: In the Shadow of Silicon Valley, A City Reels From Job Losses," *The Washington Post*, August 22, 2014.
- Schwartz G, Clements B**, Government Subsidies, *Journal of Economic Surveys* Volume 13 (2), 1999, s. 120.
- Selen, Ufuk.** (2005). Dış Ticaret Yardım Unsuru Olarak Dahilde İşleme Rejimi: Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 10(1), 182-205.
- Selen, Ufuk.** (2007). Gümrük İşlemleri ve Vergilendirilmesi, Bursa: Ekin Yayınları.
- Selen, Ufuk.** (2014). Gümrük işlemleri ve vergilendirilmesi; Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Serin, N.** (1981), *Dış Ticaret ve Kalkınma*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.

- Serin, Necdet.** 1998, "Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası (1990 Sonrası)", Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz, Ankara: (Yayına Hazırlayan: Ahmet ŞAHİNÖZ), 1. Baskı, İçinde, Turhan Kitabevi.
- Seyidoğlu, H.** (2003). Uluslararası İktisat: Teori Pratik ve Uygulama, İstanbul: Güzem Yayınları.
- Smith, Adam;** (2003) Ulusların Zenginliği, Alan Yayıncılık, 2003
- Seyidoğlu, H.** (2009) Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama, Güzem Can Yayınları, İstanbul
- Shafiullah, M., & Navaratnam, R.** (2016). Do Bangladesh and Sri Lanka Enjoy Export-Led Growth? A Comparison of Two Small South Asian Economies. South Asia Economic Journal, 17(1), 114-132
- Smith, A.,** 1776, "Milletlerin Zenginliği", Cilt II, Millî Eğitim Basımevi, Çeviren: Haldun Derin, İstanbul, 1948, s. 272.
- Smith, A.,** "Ulusların Zenginliği", Cilt 2, Alan Yayıncılık, Çeviren: M. Tanju AKAD, Kasım 2002, s. 21.
- Söğüt, Mehmet Atilla,** Avrupa Birliği'nde Devlet Yardımları ve İmalat Sanayinde Uygulamaları, KOSGEB, Yücel Ofset, Ocak 2001, s.1-2.
- Staropoli, R.** 2018. "America's new digital cold war with China", The Financial Times.
- Stolper W. F. And P. Samuelson** (1941), Protection and Real Wages, H. S. Ellis, L. Z. Metzler (eds) 1966. Readings in the Theory of International Trade, London: George Allen and Unwin.
- Subaşat, T.** (2010). "Türkiye'nin Cari Açık Sorunu: Nedenler ve Çözümler", İktisat ve Toplum Dergisi, (1): 26-34
- Sulaiman, M. ve Saad, Md. N.** (2009). An Analysis of Export Performance and Economic Growth of Malaysia Using Co-Integraton and Error Correction Models. The Journal of Developing Areas, 43(1), s. 217-231.
- Şaşmaz, M , Karamıklı, A .** (2018). Türkiye'de İhracatı Teşvik Uygulamaları ve İhracat Potansiyelinin Artırılmasına Yönelik Değerlendirmeler. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7 (4), 2837-2867. DOI: 10.15869/itobiad.467198,
- Şenol, Çoşkun;** "Türkiye'nin İhracatı Üzerine Bir Değerlendirme", Gümrük Dünyası Dergisi, Gümrük Kontrolörleri Derneği Yayını, sayı 54, Ankara, 2007, s.30-37.
- Şenses, Fikret,** "Neoliberal Küreselleşme Çağında Yoksulluk Araştırmalarındaki Kayıp Bağlantılar: Türkiye Deneyiminden Çıkarılacak Dersler", Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma, der: Fikret Şenses, İstanbul, 2009.
- Takaz, Hilmi,** "Dahilde İşleme Rejimi, Eşdeğer Eşya Kullanım ve Katma Değer Vergisi", Yaklaşım, s. 100, Nisan 2001, s. 224-229.
- Takım, A., Ersungur, M.Ş.** Dahilde İşleme Rejimi: İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(2), 2010.

- Tanyeri, Mustafa**, (2003), “Türkiye’nin İhracatında Marka İmajının Etkisi”, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta, s. 32.
- Tekin, Ü. E.&Tekin, A.**"Gümrük İşlemleri", Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.
- Tekin, Ümit Engin**; Dahilde İşleme Rejiminin İhracat ve İthalat Üzerine Etkileri (1996-2016). International Journal of Academic Value Studies (Javstudies JAVS), 3(16), 192-206., Doi: 10.23929/javstudies.597 (Yayın No: 3651479), 2017.
- Tekinalp Ünal**, "Gümrük Birliğinin Türk Hukuku Üzerine Etkileri", İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, İstanbul 1996, s:42.; Bağlar Kemal, "Gümrük Birliği "Anlaşması'nın (1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararının) Hukuksal Niteliği", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Vol. 4/1, dñn.9, Ankara 2004, s.40-42.
- TEPAV.**, Güney Kore İnovasyondaki Başarısını Nelere Borçlu? Türkiye İçin Çıkarımlar, Yazarlar: Selin Arslanhan ve Yaprak Kurtal, 2010.
- Terzi, H. ve Erol, A.** (2005). Artvin, Rize, Trabzon, Gümüşhane, Giresun, Ordu Sorunlar, Analizler ve Politikalar, Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Doğu Karadeniz Bölgesi Kalkınma Sempozyumu Özel Sayısı, ss. 13-14.
- Tonus, Ö.** (2007), “Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye’de Dışa Açıklık ve Sanayileşme”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Nisan-2007: 193-214.
- Traynor, Ian**, 2013 “China Launches Inquiry into European Wine Exports as Trade War Fears Grow”, The Guardian, 5 Haziran 2013; “EU Imposes Provisional Anti-Dumping Tariffs on Chinese Solar Panels”, The European Commission, 4 Haziran 2013.
- Tuncer, Selahattin.** 1994, “Geleneksel Korumacılık”, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Sayı: 337, Nisan 1994.
- Tuncer, Selahattin**, 2012 “Korumacılık Teori ve Uygulama”, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Sayı: 36, (2012), s. 242.
- Türkay, Hakan ve Ünsal, Hilmi** (2008); “Türkiye’de İhracatta Uygulanan KDV İadesinin İhracata Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz”, Sosyo Ekonomi Dergisi, Y. 4, S.2 (Temmuz-Aralık 2008), s. 94.
- Tunç, H.** (2004). Uluslararası Ticaret, Para ve Finans (1. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tsen, W. H.** (2007). Exports, Domestic Demand and Economic Growth: Some Empirical Evidence of Middle
- Tyler, W.G.** (1981), “Growth and Export Expansion in Developing Countries: Some Empirical Evidence,” Journal of Development Economics, 9 (1), 121-130.
- Uçak, H.** (2010). 100 Soruda Gümrük
- Uysal, Taylan.**, Avrupa Birliği ve Türkiye’de Devlet Yardımları, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları No:187, İstanbul, Ağustos 2005, s.6; s.89-90.
- Ünsal, E.M.**, (2005), “Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadi”, İmaj Yayınevi, Ankara, Eylül 2005.

Watson, Patrick W. “Trump’s Policies Are Provoking a Global Trade War, Here’s How to Hedge Your Portfolio”, Forbes, 13 Temmuz 2017

Wilkinson, T. ve Brouters, L. E. (2006). Trade Promotion and SME Export Performance, International Business Review, 15(2006), pp. 233-252.

Yaralı, Murat, Uluslararası Anlaşmalardaki Kısıtlamalar Dikkate Alınarak Ülkemizde Telekomünikasyon Alanında Üretimin, AR-GE Faaliyetlerinin ve İhracatın Arttırılmasında Teşvik Yöntemlerinin Analizi, Uzmanlık Tezi, Telekomünikasyon Kurumu, Ankara, Ocak 2004, s.6-7.

Yılmaz, Ş.E, (1992), “Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi”, Gazi Üniversitesi Yayınları, Yayın No:178, (İİBF Yayın No:57), Ankara, 1992, s.4-13).

Yılmaz, B. (2003), “Turkey’s Competitiveness in the European Union: A Comparison with Five Candidate Countries and the EU”, Ezoneplus Working Paper No: 12.

1. Seri Gümrük Genel Tebliği (Hariçte İşleme-Geçici İhracat)

2009/15481 sayılı Gümrük Kanun’unun Bazı Maddelerinin Uygulanması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı

4458 sayılı Gümrük Kanunu, Gümrük Yönetmeliği Gümrük İşlemlerinin Kolaylaştırılması Yönetmeliği

2007/11864 sayılı Hariçte İşleme Rejim Kararı

Dahilde İşleme Rejimi Tebliği (İhracat: 2006/12), Resmi Gazete Tarihi: 20.12.2016, Resmi Gazete Sayısı: 26382, Ek-7.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Risk Yönetimi ve Kontrol Genel Müdürlüğü, 28.04.2016 tarihli 7342105-106.05-00015617966 sayılı yazısı

Resmi Gazete, 4458 sayılı Gümrük Kanunu, 04.11.1999 tarihli, 23866 sayılı Resmi Gazete.

Resmi Gazete, Gümrük Yönetmeliği, 07.10.2009 tarihli, 27369 (Mükerrer) Sayılı Resmi Gazete. RESMÎ GAZETE, 2005/8391 sayılı Dahilde İşleme Rejim Kararı, 27.01.2005 tarihli, 25709 sayılı Resmi Gazete.

Resmi Gazete, 2005/1 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, 27.01.2005 tarihli, 25907 sayılı Resmi Gazete.

Resmi Gazete, 2006/12 sayılı Dahilde İşleme Rejimi Tebliği, 20.12.2006 tarihli, 26382 sayılı Resmi Gazete.

Resmi Gazete, 2007/2 sayılı Dahilde İşleme Rejimine İlişkin İşlemlerin Bilgisayar Veri İşleme Tekniği Yoluyla Yapılmasına Dair Tebliğ, 01.04.2007 tarihli, 26480 sayılı Resmi Gazete.

Resmi Gazete, 2008/6 sayılı İhracat, Transit Ticaret, İhracat Sayılan Satış ve Teslimler ile Döviz Kazandırıcı Hizmet ve Faaliyetlerde Vergi, Resim ve Harç İstisnası Hakkında Tebliğ, 05.12.2008 tarihli, 27075 sayılı Resmi Gazete.

Resmi Gazete, 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu, madde 11, 02.11.1984 tarihli 18563 sayılı Resmi Gazete

İnternet Kaynaklar

- Adaso**, (2017); [http://www.adaso.org.tr/WebDosyalar/4-Eximbank%20Sunum %20-%20Krediler.pdf](http://www.adaso.org.tr/WebDosyalar/4-Eximbank%20Sunum%20-%20Krediler.pdf)., alındığı tarih 30.05.2018.
- Agrawal, P.** (2014). The Role of Exports on India's Economic Growth. Institute of Economic Growth working paper No.345. Retrieved from <http://www.iegindia.org/workpap/wp345.pdf>
- Aktan, C. C.** (2001), Teşvik Kollamacılık “Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri, Hak-ış Yayınları, Ankara, <http://www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/yolsuzluklamucadele-stratejileri/tum-yazilar/tesvik-kollama.pdf>, 2001. s.1-3., alındığı tarih 30.05.2010.
- Apak, Talha;** (2004), "DİR Kararı ve Tebliği ile İhracatın Devletçe Desteklenmesinin Usul ve Esasları", Mali Çözüm Dergisi, Sayı: 68, <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/68MaliCozum/10%20talha%20apak.pdf>., alındığı tarih: 10.10.2007.
- Arısoy, Ebru.** (2007); “Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi”, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonşb/3sa6.doc>, (26 şubat 2007), s.3
- Aydemir, C. ve H.H. Güneş,** (2006) “Merkantilizmin Ortaya Çıkışı”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Kış-2006, Cilt:5, Sayı:15, < <http://www.e-sosder.com/dergi/15136-158.pdf> >, s.145.
- Bidlingmaier, T.** (2007). International Trade and Economic Growth in Developing Countries, DEGIT XII Conference in Melbourne, June, 2007, http://www.degit.ifwkiel.de/papers/degit_12/C012_041.pdf, alındığı tarih: 12.01.2013).
- Bloomberg Ekonomi,** (2018) <https://data.bloomberglp.com/professional/sites/10/201803-GlobalTradeCosts.pdf>., alındığı tarih: 01.11.2018.
- DİR Kararı,** 2005; (25 25 04.11.1999 günlü, 23866 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4458 sayılı Gümrük Kanunu Madde: 108; DİR Kararı, 2005); http://www.uis.gov.tr/media/1316/tarim_sektoru_ikinci_idk.pdf, 2005., alındığı tarih: 01.04.2018.
- DPT** (2001). Kamu Yatırımlarının Planlanması ve Uygulanmasında Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2557 – ÖİK: 573, Ankara. <http://ekutup.dpt.gov.tr/yatirim/oik573.pdf>, alındığı tarih 22.12.2010.
- DPT** (2004). Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT:2681, Mayıs, Ankara. İktisadi Sektörler Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Mayıs 2004; <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/politika/devletya.pdf>, s.320-322, alındığı tarih 25.12.2010.
- Ekonomi Bakanlığı,** (2015) İhracat Destekleri, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/destekler/ihracatDestekleriD?>, 2014., alındığı tarih: 25.05.2015]

- Ekonomi Bakanlığı**, 2011/1 sayılı "Pazar Araştırması ve Pazara Giriş Desteği Hakkında Tebliğ, 2011.
[https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/ uuid/dDocName: EK-254946.](https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-254946.), alındığı tarih 25.12.2017.
- Erim, Gizem** (2018), Değişen Aktörlerle Bir Varoluş Mücadelesi: Ticaret Savaşları; <http://www.kto.org.tr/d/file/degisen-aktorlerle-bir-varolus-mucadelesi-ticaret-savaslari.pdf>.; Konya, Temmuz 2018.
- Eximbank**; (2017) ([https://www.eximbank.gov.tr/content/files/f25e242f-2ac6-427e-97e1-7cee4f29ffac/eximbank-faaliyetraporu-2017; 7\).](https://www.eximbank.gov.tr/content/files/f25e242f-2ac6-427e-97e1-7cee4f29ffac/eximbank-faaliyetraporu-2017;7)., alındığı tarih: 01.09.2018.
- Felicio, R.** (2018) Trade Wars: When Nash Equilibrium Meets Deglobalization, <http://catholicaglobalmarketsmagazine.com/2018/03/26/trade-wars-nash-equilibrium-meetsdeglobalization/> , alındığı tarih: 16.05.2018.
- Ferik, Bülent**, "AB Devlet Yardımları Politikası ve Türkiye’de Devlet Yardımı Uygulamaları", Dış Ticaret Dergisi, Sayı:31, Nisan 2004, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Nisan2004/abdevlet.htm>., alındığı tarih: 11.04.2006.
- Gaib**, 2017, <https://www.gaib.org.tr/icerik/d/DIR-HIR.ppt>
- Gönel, Feride, Doğaner**.; Güney Kore-Türkiye Planlı Kalkınma Deneyimlerinin Karşılaştırması; ([http://www.yildiz.edu.tr/~gonel/akademikdosyaları/yayinlar/ planlikalkinma.pdf](http://www.yildiz.edu.tr/~gonel/akademikdosyaları/yayinlar/planlikalkinma.pdf)), 1997, s.9-10. alındığı tarih: 01.05.2018.
- Hatemi, J. A.** (2002). Export Performance & Economic Growth Nexus in Japan: A Bootstrap Approach. Japan and World Economy, 14, 25-33.
[http://dx.doi.org/10.1016/S0922-1425\(01\)00071-8](http://dx.doi.org/10.1016/S0922-1425(01)00071-8)
- Hazine Müsteşarlığı**, Yeni Yatırım Teşvik Sistemi I. Yıl Uygulama Sonuçları, Eylül, Ankara.
<http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/Ana%20Sayfa/Hazineden/YATIRIMLARDA%20DEVLET%20YARDIMLARI%20HAKKINDA%20KARAR.pdf>, 2010., alındığı tarih 20.12.2010.
- Hepaktan C. E.** (2008). Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları, 2. Ulusal İktisat Kongresi/20-22 Şubat 2008/DEÜ İİBF İktisat Bölümü, İzmir, http://ipsalamyotrakya.edu.tr/arsiv/senem/20112012%20Guz/uluslararası%20B1_iktisat/u.aras%20B1%20iktisat%202.pdf, alındığı tarih: 10 Şubat 2013).
- IMF**, (International Monetary Fund) 2016 "Global Trade: What is behind the Slowdown?", Chapter 2 of the IMF World Economic Outlook, October 2016.; https://www.wto.org/english/news_e/news17_e/wto_imf_report_07042017.pdf, 2016.
- İGEME**, 2003. Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Web.
<http://www.igeme.org.tr>.
- İgeme**, 2019; <http://www.igeme.com.tr/ihracat-cesitleri/>. alındığı tarih: 01.09.2019
- İKV**, İktisadi Kalkınma Vakfı. Avrupa Birliği Ve Türkiye’de Devlet Yardımları, Yayın No:187, Ağustos, İstanbul. [http://www.ikv.org.tr/pdfs/ 33d3f626.pdf](http://www.ikv.org.tr/pdfs/33d3f626.pdf). 2005, alındığı tarih 12.05.2010.

- İMMİB**, İhracat 2019 Raporu, 2019,
<https://www.immib.org.tr/files/kio/temp/Yeni%20Vizyon%20Yeni%20Yol%20Haritas%C4%B1%20%C4%B0hracat%202019%20Raporu.pdf>; İstanbul.
alındığı tarih 12.12.2019.
- Jackson, James K**; CRS Report R44546, (2018) The Economic Effects of Trade: Overview and Policy Challenges; <https://fas.org/sgp/crs/row/R45243.pdf>.
alındığı tarih: 01.11.2018.
- Jayme Jr, F.G.** (2001). Notes on trade and growth. Texto para discussao, (166).
<https://core.ac.uk/download/pdf/6520105.pdf>
- Jung, W., & Marshall, P.** (1985). Exports, Growth and Causality in Developing Countries. Journal of Development Economics, 18, 1-12.
[http://dx.doi.org/10.1016/0304-3878\(85\)90002-1](http://dx.doi.org/10.1016/0304-3878(85)90002-1).
- Kalaycıoğlu, Sema** (2017), https://tasam.org/tr-TR/Icerik/45086/korumaciligin_cirkin_yuzu_ticaret_savaslari; (22 Mayıs 2017; 22 Eylül 2019).
- Karaca, Nil.** 2003“GATT’tan Dünya Ticaret Örgütü’ne”,
<https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/gatt.pdf>. alındığı tarih: 13.07.2019.
- Konya Ticaret Odası Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü**, Dahilde İşleme Rejimi ve Konya, Konya, <http://www.kto.org.tr/d/file/dahilde-isleme-rejimi-kasim-2015.20160222150302.pdf>, 2015.
- Maç, Mehmet**, Dahilde İşleme İzin Belgesi, <http://www.vergi.tc/makale-Detay/MehmetMac/Dahilde-İşleme-İzin-Belgesi/86a536c8-0f77-4ab2-aa3d-eab672ad8d13>., alındığı tarih: 22.11.2017.
- Mahfigilmez**, 2018b; <http://www.mahfigilmez.com/2018/08/korumacilk-ticaret-savas-ve-abd-turkiye.html>), 2018b, alındığı tarih: 11.11.2018.
- Mahfigilmez**; 2018a; <https://www.mahfigilmez.com/2018/09/ticaret-savaslar.html>, 2018. alındığı tarih: 11.11.2018.
- OECD**, 2018, <http://stats.oecd.org/>, alındığı tarih: 30 Eylül 2017.
- OECD, WTO ve UNCTAD**, (2013). Implications of Global Value Chains for Trade, Investment, Development and Jobs, Prepared for The G20 Leaders’ Summit, Saint Petersburg., <http://www.oecd.org/sti/ind/G20-Global-Value-Chains-2013.pdf>, alındığı tarih: 11 Kasım 2014.
- Revenue**, 2005, Inward Processing Regime,
http://www.revenue.ie/leaflets/ip_guide03.pdf, alındığı tarih: 06 Ekim 2005
- Serka**; <http://www.serka.gov.tr/store/file/common/5fc416ffd64470e7d32a47e6c28d4161.pdf>,2018. alındığı tarih: 01.10.2018.
- Şerefli, M .** (2016). Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13 (3), 136-143. Retrieved from
<http://dergipark.org.tr/iibfdkastamonu/issue/29634/318365>
- Taş, Metin ve Özcan, Sezgin** “Dahilde İşleme Rejimi”, Akşam Gazetesi, 04.11.2010, (Çevrimiçi)
<http://uye.yaklasim.com/OfficialJournal.aspx?categoryidlast=25133&parentid=25121&categoryid=24145> alındığı tarih: 20.03.2015.

- Ticaret Bakanlığı**, 2017; www.ticaret.gov.tr ve <http://www.ctso.org.tr/files/D%C4%B0R%26H%C4%B0R%20Sunum%20Ekim%202016.pptx>
- Ticaret Bakanlığı**, 2018a, <http://risk.ticaret.gov.tr/data/572b3a8a1a79f50cd8a22b1a/17-gumruk%20rejimlerine%20gore%20ihracat.pdf>
- Ticaret Bakanlığı**, 2018b, Tebliğno:2011/1 https://ticaret.gov.tr/data/5b8d95c913b876125c08b439/pazar_arastirmasi.pdf, alındığı tarih: 1 Kasım 2018
- Trademap**, 2017; www.trademap.org
- TÜİK**, 2018; TÜİK Bilgi Dağıtım ve İletişim Daire Başkanlığı'nın 27964695-622.03-E.7065 sayılı, Dış Ticaret İstatistikleri konulu talebe ilişkin paylaştığı excel tablosu içindeki veriler.
- TÜİK**, 2019; <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, alındığı tarih: 01.02.2019.
- Turquality**, (2019), <http://www.turquality.com/destekler/turquality-destek> Turquality (2019) <http://www.turquality.com/destekler/turquality-desteklerileri>, alındığı tarih: 3 Temmuz 2019.
- Tümen, Semih ve Ünal Seven**, 2017 “Uluslararası Ticarete Artan Korumacılık ve Küresel Eğilimler”, TCMB Blog, <https://tcmbblog.org/tr/uluslararasi-ticarete-artan-korumacilik-kuresel-egilimler>, alındığı tarih: 3 Ekim 2017.
- Türk Eximbank**, Dış Ticaretin Finansmanında 10.Yıl, Türk Eximbank Yayınları, Ankara,1997, 33 (<http://www.eximbank.gov.tr/uygulama/anasozlesme.pdf>). (Türkiye ihracat Kredi Bankası Anonim Şirketi Ana Sözleşmesi, (03 Kasım 2009). 1997, alındığı tarih: 11.11.2016.
- USTR**; 2018, <https://ustr.gov/sites/default/files/files/Press/Reports/2018/AR/2018%20Annual%20Report%20I.pdf>; I. The President's 2018 Trade Policy Agenda, 2018., alındığı tarih: 01.11.2018.
- UTİKAD**, (2013) “Küresel Ekonominin Yeni Korkusu Korumacılık”, UTİKAD, 8 Ekim 2013, <http://www.utikad.org.tr/haberler/?id=11626>, alındığı tarih: 10 Ekim 2017.
- Ünay, Sadık, ve Dilek Şerif**, 2018, Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları, Ocak 2018, Sayı:228; https://setav.org/assets/uploads/2018/01/A228_.pdf
- World Trade Organization**, 2003, Trading in The Future, <http://secure.vtx.ch/shop/boutique/wto.index>, alındığı tarih: 02. 04. 2003.
- Worldbank** (2018b),(<https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS>) , 10.10.2018
- Worldbank**, 2018a; <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/KOR/StartYear/1989/EndYear/2016/Indicator/NY-GDP-PCAP-CD>
- Worldbank**; 2018c; <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS?locations=KR-TR.2018>. alındığı tarih: 05.08.2018.

- WTO OMC**, 2016, “Report on G20 Trade Measures”,
https://www.wto.org/english/news_e/news16_e/g20_wto_report_june16_e.pdf, alındığı tarih: 30 Eylül 2017.
- WTO**; 2017; https://www.wto.org/english/news_e/news17_e/wto_imf_report_07042017.pdf, 2017. alındığı tarih: 12.02.1980.
- Yılmaz**, Mutlu, 2019, ihracatta-pazarlama-teknikleri,
<http://www.daib.org.tr/dosyalar/ihracatta-pazarlama-teknikleri.pdf>. alındığı tarih: 01.10.2019.
- Yılmaz**, Müslüm, Dünya Ticaret Örgütü Kuralları Açısından Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Tedbir Soruşturması, TOBB, s.12,
http://www.tobb.org.tr/yayinlar/dto_kurallari_aci_sub.doc, alındığı tarih: 01.05.2006.
- Url-1**: <http://www.ankaradanismanlik.com/yatirim-tesvik/dis-ticaret-tesvikleri/gtb,2018b>; http://ggm.gtb.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/ticari/dahilde-isleme_gtb,2018a; ggb.gtb.gov.tr, 2018.
- Url-2**: Ticaret, 2019; <http://risk.ticaret.gov.tr/>
- Url-3**: 22.09.2001 tarih ve 24531 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2001/2971 sayılı kararla değişen şekli. <https://ggm.gtb.gov.tr/sikca-sorulan-sorular/ticari/dahilde-isleme>
- Url-4**: 23.09.2010 tarihli Resmi Gazete; 2010/8 Sayılı Tebliğ;
<https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/09/201009237.htm>
- Url-5**: 24.05.2006 tarihli Resmi Gazete; 2006/4 Sayılı Tebliğ;
<https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/05/20060524-8.htm>
- Url-6**: Hariçte İşleme Rejimi Hakkında 2007/5 Sayılı Tebliğ (2007, 11 Mayıs). Resmi Gazete (Sayı: 26519).
https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/ihracat/mevzuat/ihrMevzuatH aricte?_afrLoop=28743795558785521&_afrWindowMode, alındığı tarih: 11.4.2018.

ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında Zonguldak'ın Ereğli ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini burada tamamladı. 2003 yılında ODTU Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. 2013 yılında Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi'nden iktisat alanında yüksek lisansını tamamlamıştır. 2003 yılından günümüze özel sektörde dış ticaret ve satınalma departmanlarında çalışmıştır. Halen özel bir şirkette satınalma bölümünde çalışmaktadır.

Babası işçi emeklisi, annesi ev hanımıdır. Evli ve Zeynep ve Defne Ela adlarında 2 kızı vardır. İstanbul'un Çekmeköy ilçesinde yaşamaktadır.

Makale Çalışması

Özgöker, U., & İnamoğlu, Y. (2017). AB ve ABD Arasındaki Transatlantik Ticaret ve Yatırım Anlaşması (TTIP-Transatlantic Trade and Investment Partnership) ve Türkiye'ye Muhtemel Etkileri. *Ekonomi, Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 21-34.

İletişim: yinamoglu@hotmail.com